۱۰

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

اوچونجو ایل‌صایی ۱۰ (آردیجیل صایی ۳۳)
سال سوم شماره ۱۰ (شماره مسلسل ۳۳)

دی ۱۳۶۰
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب وگروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
3rd Year No.10 (Serial No. 33
Jan 1982

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

بسم‌الله الرحمن الرحیم

ایچینده‌کیلر

(فهرست)

	صفحه
۱ـ آدلاریمیز : دوکتور حمید نطقی	۳
۲ـ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۹) : دوکتور جواد هیئت	۱۴
۳ ـ تصوف و ادبیات (۱) : پرفسور غ بیگدلی	۲۹
۴ ـ حضرت علی (ع) نین اؤگودلری . ج ـ هیئت	۳۴
۵ ـ دیلیمیزده بللی وبلسیز آنلامی (معرفه ونکره) : دوکتورمحمد تقی زهتابی	۳۵
۶ ـ استانبولدا بیت بازاری (شعر) : دوکتور حمید نطقی	۴۴
۷ ـ سقراط زمان (شعر) : جم اردبیلی	۴۵
۸ ـ بختیار واهابزاده دن بیر شعر .	۴۶
۹ ـ شاعر دنیانین‌دیر (شعر) : سؤنمز	۴۷
۱۰ ـ ستاره‌ها (شعر) : حسینعلی شقاقی .	۴۸
۱۱ ـ عبدالرحیم طالبوف : میرعلی منافی ـ فخرالدین ملجائی .	۵۹
۱۲ ـ ساوه تورکلرینه بیرنظر وآثم : علی‌کمالی.	۶۸
۱۳ ـ شیطان (شعر) : حامد.	۷۸
۱۴ ـ وحدت هفته سی .	۷۹
۱۵ ـ آجی‌آش (شعر) : عاشق علسگر .	

توجه

۱ـ آذربایجان ادبیات تاریخی‌نین ۲۰ ـنجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو- غوموز اوچون‌بو عصرده‌کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیزواردیر. بوتون شاعر ویازیچی وآذری‌ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یمیزدن‌بو بارەده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اوز ترجمه‌ی حال واثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری‌دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی حال‌واثرلریندن نمونه‌لرگوندرمه‌لرینی خواهش ائدیریك«وارلیق»

۲ـ خواستاران‌اشتراك‌می‌توانندمبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانكها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش‌خیابان‌بهار) واریزنمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق‌ـکوچه‌بیدی‌ـ شماره ۱۷ ـتهران) ارسال فرمایند.

۳ـ شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمائید.

۴ـ جلد اول **تاریخ‌ادبیات‌آذربایجان** ازقرن۱۳ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانندازانتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند .

۵ـ مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یك‌جلد منتشرشد علاقمندان میتوانند هرچه زودترقبل‌از اتمام‌آن‌ازدفترمجله ویا انتشارات‌فرزانه ویا انتشارات دنیا روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ ، ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

مجلهٔ ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی

اوچونجی ایل - سایی ۱۰ - دی ۱۳۶۰

دیل و مدنیت مسئله‌لری

دوکتور حمید نطقی

آدلاریمیز

" آد " دئدیکده، هر شئی دن اول، شخصلرین آدلاری یادا دوشر. "آد" نوعلاریندان ان مهمی ده البته شخص آدلاریدیر. لکن "آد"ین نوعلاری چوخ دور، آشاغیداکی تصنیف (طبقه‌بندی) بوباره‌ده بیرفکر وئره‌بیلر:

۱ - شخص آدلاری .

۲ - شخص آدلارینا بنزه‌ین آدلار .

بعضا حیوانلارا دا آد تاخارلار، ها بئله، آز- چوخ "شخصیت" صاحبی سایلان اشیاء (سلاحلار، گمی لر و ببک لر- قولچاقلار - کیمی) ، حیوانلاریز بیرقسمی وابتدائی قبیله‌لرین جانسیز اشیاء لارین بیرپاراسینا وئردیک لری اسم‌لر کیمی .

۳ - مهم سایلان و گوزکملی خصوصیت لری اولان اشیایا وئریلن آدلار : حدودو مشخص ائدن بیرداشا، یاخود چوخ وبول میوه وئرن بیر

آغاجا دا گاهدان آد تاخیلدیغینی بیلیریک .

۴ ــ بشر آدلاری.بو مهم صایلان شئیلره وئریلن آد مقولهسی‌نین گئنیشلهمه‌سی صاییلا بیلر.شخص آدلاریندان سونرا ،ان مهم صنف دیر.

۵ ــ قبیله ،اولوس ،ویاخود "ائتنیک" قروپلارین (گروهلارین) آدلاری .بیرینجی ماده‌ده یازیلان صنفین دوامی(ادامه‌سی) دیر،بورادا بیرکوتله‌نی شخص‌کیمی گؤرمک مطرحدیر.

۶ ــ مؤسسه‌لرین (انستی توسیون لارین) آدلاری .هابئله ، عقیده وایمانی جریانلارین آدلاری دین ومذهب‌لرین آدلاری دا بوجمله‌دن دیر . مدنیتین ایره‌لیله‌مه‌سی وقانونی سیستم‌لرین انکشافی‌ایله‌بومختلف مؤسسه‌آدلاری داوجوده گلیب وگلمکده دیر.

۷ ــ کتاب وسایرصنعت اثرلرینه وئریلن آدلار،"تیتر"لر.

۸ ــ مارکا آدلاری : وازئلین، دیوتئرم ،پریموس وسایره‌کیمی .

۹ــ تاریخی حادثه‌لرین آدلاری :"رونئسانس دؤورو" کیمی.

۱۰ــ بیرپارا تجریدی (انتزامی) آدلار: فلسفه‌ده "استوای سیزم" کیمی .

بو صنفلارین یانیندا "افسانه‌وی،میتولوژیک (اساطیری) وخیالی آدلاری" دا قید ائتمک گره‌ک دیر.

***

بؤیوک یونانلی تاریخچی "هئرودوت"ون (دؤردونجی کتاب ، ص ۱۸۴) بیرادعاسی وار:

گویا "آفریقا دا بیرقبیله‌نین افرادی آدسیزمیشلار".بوروایت‌هر حالده آغزیدان ــ آغیزا تاریخچی‌نین قولاغینا چاتمیش و اودا بوسؤزو اثلهجه کتابینا کئچیرمیشدیر.تاریخچی لر و"آنتروپولوژی" (انسان بیلیگی) عالملری نه‌قدر تدقیق ائتمیشلرسه‌ده ،فردلری‌نین آدی‌اولمایان بیرقبیله‌یه راست‌گلمه‌میشلر.چونکی آدسیز آدام اولماز،اولا بیلمزده .

شخص‌آدلاری اکثرا عادی کلمه‌لر ویاباشقا آدلاردان تؤره‌نیر.بعضاده معین بیرآنلامی (معناسی)اولمایان ،واحدلرین بیرلشمه‌گیندن (مثلا :سؤز پارچالاریندان ،بیرنئچه هئجادان وسسدن)،بیرآدچیخاریلیر.

عموما انسان اولادی عادت و عنعنه‌لره گؤره دوغولدوغوندا ویا اوندان سونرا بیرآدا صاحب اولار. اکثریا بوآددایمی وبعضی یئرلرده

ده کئچیجی (موقت) دیر.

اوز فرهنگیمیزده بونا دایر عنعنه وروایت‌لروار دیر. از جمله مرحوم ملا محمد باقر مجلسی بئله یازیر: "علی علیه السلام‌دان نقل ائدیلمیشدیرکی اوشاغین آدینی آنا قارینینندا قویونوز. یوخسا اگر دوشر ویا شاماددان اولرسه قیامتده آتاسیندان سوروشار: منی نئیه آدسیز بوراخدینیز. پیغمبر حضرت‌لری فاطمه علیها سلامین اوغلونا دونیایا گلمه‌دن " محسن "آدی وئردی، اوشاق آنا قارینینندایدی کی عمراونوشهید ائله‌دی. (حلیته‌المتقین، صحیفه ۸۸)

بیرآز سونرا امام‌جعفر صادق علیه السلام‌دان نقل ائده‌جه‌گیمیز روایت‌دن آنلاشیلیرکی اوشاغا قویولان ایلک آد دینی آد اولمالیدیر. لکن یئددینجی گون ده، اوشاغین آتا - آناسی‌نین ایسته‌دیگی ویا منسوب اولدوغی قومون عنعنه‌لرینه گؤره باشقا بیرآدداصاحب اولار.

آدی کیم قویار؟ بودا چوخ مهم‌دیر، عادت‌لره گؤره عموما آتا، آتا یاباشقا اقربا، بعضاده بیرقروپ (گروه) ویا خاص بیرکیشی آدسئچیرو اوشاغی او آدلا سسلر.

" گؤزه‌ل " و "یاخشی " سؤزلر، ایسته‌ر مذهبی حس‌لرملاحظه‌سیله ایستر مودایا تابع اولماق هوسی‌ایله ویا قبیله‌وقوم ویا عائله‌عنعنه لرینی یاشادماق قصدی ایله ونهایت " ال - وئریشلی" اولدوغوحسی ایله مناسب‌آد کیمی قویولار. بعضی قبیله‌لرده پیس روحلارین شریندن قورونماق (محافظه ائدیلمک) اوچون، او پیس روحو آلداتماق فکری ایله، سئومه‌دیک‌لری وقورخدوقلاری آدی اوشاقلارینا قویارلار. بعضا آلیمما (دخیل)کلمه‌لردن آد اولاراق سئچیلن سؤزلرین آهنگینه‌خاطر، معناسینا دقتسیزلیک اولور. مختلف عقیده‌صاحبلری‌نین "پوریتن "کلیسا - سینا منسوب فرقه‌لارین آدلاری ایچه‌ریسینده حقارت، یوخسوللوق‌وضعفه دلالت ائده‌ن آدلاردا اولموشدور، بونا مثال غرب ده "ترشمبل" تیتره‌مک، تیتره‌ک)، "هیومی لیتی " (تواضع) کیمی آدلاری وبیزده‌ده "قول اوغلو"، "قول مصطفی"، " قول ده‌وه‌چی"، " گدایی" (بونلار ۱۷ - نجی عصرده‌یاشا- یان ساز شاعرلری - عاشیقلر ایدیلر)، "گلخنی لایه‌خوار" (۱۷ - نجی عصرین شاعری ساتئلی نین حرمت ائتدیگی طریقت‌آدامی)...وسایره‌تخلص

و لقب‌لرینی یادا سالماق اولار. بئله‌حاللار، حاکم اولان فکرطرزی وزمانین موداسیندان آصیلی دیر. نتیجه‌کی ایکینجی دونیا ساواشینا قدر عظمتلی وطنطنه‌لی آدلار مؤسسه‌لره قویولوردو، مثلا بیرچوخ هویت‌لرین آدلاری "قراند اوتئل"، "اثکسئلسی بور" وسایره‌ایدی، صونرا مودا دگیشیلدی و بئله مؤسسه‌لرین آدلاری ایچینده "دخمه"، "گوشه"، "کولبه" کیمی سؤزلر چوخالدی.

آدین خصوصی اهمیتیندن دولایی (اهمیتی سببیندن) بیر چوخ قوملاردا آدقویما گونو معین مراسمله کئچیریلیر

بیزیم کولتوروموزده (فرهنگیمیزده) آد چوخ مهم‌دیر. مثال اولاراق "شرایع" آدی ایله مشهور اولموش تام آدی "شرایع‌الاسلام فی مسائل الحلال والحرام" اولان معتبر کتابین مؤلفی، مرحوم نجم‌الدین ابوالقاسم محقق حلی دوغوما عاید قایدالار بابیندا مستحب اولان عمللری صایارکن اوچونجو اولاراق آدقویماق مسئله‌سیینه توخونوب وازجمله بئله دئمیشدیر:

"... صونرا، اوچونجو عمل، آدلارین گؤزه‌لیندن اوشاغا بیرآدقویماق ایشی دیر." بورادا شرایعین ترجمانی مرحوم ابوالقاسم‌بن احمدیزدی بئله ایضاح ائتمیشدیر: "سنته" گوره اوشاق اوغلان اولورسا، اونون آدینی "محمد" قویارلار، یئددی گون اونو بوآدلا، (محمد آدی ایله) سسلرلر. بومدتدن صونراآدینی دگیشه‌لر جایزدیر.

حضرت‌صادق علیه‌السلام بویورموشدور، بیزیم اوشاقلاریمیزین آدی، همیشه محمد اولار وبوندان باشقا آدلی آنادان اوشاق اولماز. یئددی گوندن صونرا ایسترسک اونلارین آدلارینی دگیشه‌ریک، یوخسا ائله محمد اولاراق قالار"

محقق حلی یه گوره: آدلارین ان فضیلت‌لیسی الله‌تعالی یا قولluq و غولاملیق گؤسته‌رن آدلاردیر.

مثال اولاراق: عبدالله، عبدالرحیم وعبدالرحمن ویا آللاهین باشقا آدلاری "عبد" سؤزونون آرتیرماغی‌ایله.

بوندان صونرا پئیغمبرلروامامالارین آدلاریدیر. (شرایع کتاب نکاح) بوآرادا ذکرائتمه‌میز لازیمدیرکی، آدلاردان "حکم"، "حکیم"، "خالد"، "حارث" و" مالک "آدلاری مکروه‌دور..."

مرحوم مجلسی ده دئییر :"حدیث ده بئله گلمیشدیر :اوشاغا "یاسین" آدی قویما یین بوآد پیغمبره خاص دیر" . (حلیه المتقین صحیفه ۸۹) .

***

اوشاق تازه دوغاندا ،بیس یا یاخشی صفت لری هنوز آنلاشیلماز ،حتی جسمی خصوصیتلری ده کاملا بللی اولماز .اونا گوره اکثریا اسملری تماملایان "لقب لر" یا "صفت"لر سونرالار آدینا آرتیریلار ،بولقب لر بعضا بوسبوتون آدین یئرینی توتار .

لکن همان اول گونده بعضی "مناسب "تشخیص وئریلمیش صفتلر آد کیمی قویولا بیلر .بونا نلیلارین "قالیاس" (گوزه ل)آدی بلکه بوجمله دن دیر .بعضا دوغوم صیراسینا گوره ده "عدد"ین آد یئرینه کئچدیگینی گوروروک :روما لیلاردا "کووین توس" ،" سئکس توس" ،"بئشینجی" ، "آلتینجی "اولادا قویولان آدلاردا ندی .بئله بیرعادته مختلف تورک قوم-لاریندا دا راست گلیریک .اوشاق دونیا یا گلنده اوز وئره ن حادثه لر-دن وتقویمدن فایدالانیب آد سئچنلرده آز دگیل :"بایرام" ، " قوربان" "شعبان" ،" نوروز" ،"رمضان "کیمی آدلار بوبابدان صاییلا بیلر .مسیحی تقویملرده هرگون بیرمقدس آدا ما گوره آدلاندیریلمیشدیر ،اوشاقلار دوعولدوقلاری گونون صاحبی ایله "آداش" اولورلار .شاید"دوغوم گونو" ایله "آدگونو" اصطلاحلارینی بیر- بیری نین عوضینه ایشلتمک ده بورادان چیخمیشدیر ."یاخشی" آدلار قویماق ایسته گی،گوزه ل معنالی سوزلری آد اولاراق سئچمگه سبب اولور .بعضا اوشاغین گله جگینی بویوک بیرقدرتین حمایه سینه قویماق ملاحظه سی ده واردیر .قبیله لرین "توتئم"آدلاری بونا گوره اوشاقلارا وئریلیر :تورک لرده "قورد" ،"طوغرول" ،"قارتال" ،"طوغان" ، "طرلان" . . .چوخ احتماللا بو نوع آدلاردا ندیر ." خوش یمن" آدلاردا بومقوله دن ساییلیر : "قوت – قوتلو- قوتلوغ" وبو آدین ترجمه سی "مبارک" و" اومود- اومید – امید" ،" آرزو"کیمی. . .اوشاغی آللاها ، پیغمبرلره ،مقدس وارلیقلارا و مبارک ومحترم بویوک لره باغلایان آدلار دا هرقومده چوخدور : حضرت محمد (ص)ین ظهوریندان اول عبدالله و عبد-الرحمن قبیلیندن آدلارا راست گلیرسک ده اسلاملا برابر ،داها اول ده دیگیمیز کیمی قرآن دا ذکرا ولونموش مختلف آدلاری "عبد"سوزونون آرخاسینجا گتیریلدی ومسلمان اوشاقلاری نین آدی اولاراق تیمناً وتبرکاً

اختیار ائدیلدی:عبدالمجید،عبدالعزیز،عبدالقادر،عبدالرئوف،عبدالکریم،عبدالحمید وسایره‌کیمی.سونرا،بیرآز اول ده‌یازدیغیمیزکیمی اسلام پئیغمبری امامlarین آد ولقب‌لری رایج اولدو.تورک‌لر،بخصوص اهل تشیع تورک‌لر،" عبد" کلمه‌سی یئرینه ایکی سؤزدن بیریسینی بو آدلارا آرتیردیلار. یا "قولام- غلام" کلمه‌سینی باشا گتیرمک‌له یا دا "قول " (داها دوغروسو"قولو") سؤزونو بومبارک آدلارین سونونا آرتیرماقلا اسلامی تورک آدلاری وجوده گتیردیلر: الله‌قولو،علی قولو، محمدقولو،حسین قولو،حسن قولو،جعفرقولو ویاخود غلام محمد،غلام‌علی، غلام‌حسن،غلام‌حسین ...یئری گلمیش‌کن دئیه‌ک‌کی: "قولو"سؤزو اسکی یازی شیوه‌میزله "قلی" یازیلیردی.قبول ائتدیگیمیز(مصوت‌لری گؤسته‌رن)یئنی اصولا گؤره بو کلمه "قولو "صورتینده یازیلمالیدیر.

بوفهرسته "نجف‌قولو"،" امام‌قولو"،"آقاقولو"کیمی آدلاردا آرتیرمالیدیر.

غربی آدلاردا دا وضع بونا بنزه‌ر.مثلا یونانجا "تی‌ا ودور " آدی "آللاهین هدیه‌سی "آنلامینا گلیر.بودا اؤز دیلیمیزده" الله وئردی " تاری وئردی – تانری وئردی"،" حق وئردی " ...کیمی آدلارین عینی دیر."جان "،"یوهان "،"خوان "،"ژان "وسایره‌کیمی شکل‌لرده‌دئییلن آدین "یهووه کریم‌دیر" کیمی بیرمعناسی واردیر.

ژرمن قوملاریندا "اوس"ایله‌باشلایان آدلار واردیر("اوسکار"و اوسوالد"کیمی) بوسؤز،بیرژرمن تانری‌سی‌نین آدی دیر.

دوزلتمه آدلار، نسبت‌له داهاآزمقداردا،آهنگ‌لی سس‌لردن متشکل دوزلتمه آدلاردا واردیر.بوقدیم‌دن ده‌واردی،لکن عصریمیزده‌داها چوخ رایج اولوبدور.

آدلار زامان کئچدیکجه معنالاریندان اوزاقلاشارلار،حتی دده‌دنا وغولا، ننه‌دن قیزا کئچه- کئچه آنجاق بیر"آد" اولاراق قالارلار.انسانلارعادت ائتدیک‌لری اوچون ،اونلارین آنلامی باره‌ده هئچ فکیرلشمزلر.مثلا زمانیمیزدا "کلثوم"،"مریم" وسایر آدلارین معنالارینی بیلن لرآزدیر.("کلثوم"،"دگیرمی اوزلو واتلی یاناقلی" ومریم"ایسه‌اصلی"ماره‌آمئن" دیرکی مصر تانریسی "آمئن ین سئودیگی" دئمکدیر).بئله‌جه،بعضی‌آدلار عائله‌ده یئرله‌شر وبیرآدامدان اوبیرآداما کئچر.سنت وعنعنه‌لرین

حاکم اولدوغو محیط لرده بوحاللارا داها چوخ راست گلیریک .بونوع آد ـ لارین مطلقا معنالاری بحث موضوعی اولماز ." لشقسیک (آنلام بیلیگی) مندرجه"دن بوشالمیش آدلار اکثریا آلینما (دخیل)آدلاردیرلار . بونون یاخشی بیرمثالی غرب ده ،"طوماس "آدی دیر ،طوماسین اطینده "اکیز ـ تایی "اولدوغونی بیلن چوخ آزدیر ،بوآد دده ـ بابادان گلمه ،منعنوی خصوصیت قازانارا ق اولدوغو کیمی قبول ائدیلیر ،نیچون اوغلونو زا " طوماس "آدی قویموشسونوز دئیه سوروشسانیز ،جواب احتمالا بوقبیلدن اولاجاق :چونکی عمی میم آدی دیر ،بیرده مقدس طوماسین دا آدی ایدی و تاریخیمیزده بوآددا بؤیوک آدا ملاریمیزدا اولموشدور .

بوغاریدا دا اشارت ائتدیگیمیز کیمی ،بعضی قوملاردا ،ایلک آد مونرادان دگیشدیریلر . مهم بیرحادثه ،بیرایگیت لیک بیرنا فلیت بو تازه آدقویماغا فرصت حاضیرلار .

بوعادت بیزده ده جاری ایمیش ."کتاب دده قورقود"ون ایلک"بویو ـ ندا" ("دیرسه خان اوغلو بوغاج خان " بویوندا) بئله اوخویوروق :

دیرسه خانین اون بئش یاشینا گلمیش اوغلو بیردن ،"میداندا آشیق اوینار" کن قورقونج بیربوغا ایله قارشیلاشیر .تفصیلی بئله دیر :

" . . .آدا ملار اوشاقلارا "قاچین " دئییب ،بوغانی بوشلادیلار .اوچ اوـ شاق تئز قاچیب گئتدیلر .دیرسه خانین (دورسا خانین)اوغلو یسه قاچمادی ،میدانین اورتاسیندا دایانیب بوغایا تماشا ائله دی ."

"بوغا اوغلانا ساری جومدو گلدی ،ایسته دی کی ،اونو بوینوزوایله هلاک ائله سین .اوغلان یومروغونو دوگومله ییب بوغانین آلینینا ائله چالدی کی ،بوغا دالی ـ دالی گئتدی .سونرا یئنه اوغلانا ساری جومدو . بودفعه اوغلان یومروغونو بوغانین آلنینا دایاییب باسدی ،بئله جه سوروب اونو میدانین باشینا چیخاردی " .

" بوغا ایله اوغلان خیلی چکیشدیلر .اوغلان بوغانی ایکی دال آیاق ـ لاری اوزه رینده شوکویوب دورماغا مجبور ائتدی .یومروغونو اونون آلنین دان چکمه یه رک بئله جه خیلی ساخلادی .نه بوغا چکیلدی ،نه اوغلان !

"اوغلان اوز ـ اوزونه فکر ائله دی کی ،اگر بیردا ما دیره ک وورار ـ لارسا ،اونا دایاق اولور ،من نییه بو بوغانین آلنی نا دایاق اولوم ؟ یومروغونو بوغانین آلنین دان بیردن چکیب ،اوزو کنارا سیویشدی .

بوغا اياق اوسته دورا بیلمه‌ییب تپه‌سی اوسته يئره اوجدو. اوغلان تئز بیچاغینا ال آتیب بوغانین باشینی کسدی. میداندا تماشایا طوپلانمیش آداملار تئز قالخیشیب گلدیلر، اوغلانی دؤوره‌یه آلدیلار، آفرین لر سؤیله دیلر. هامی بیر آغیزدان – دده قورقود گلسین، بو اوغلانا آد قویسون، آتاسی نین یانینا آپاریب اونا بگلیک، ملک، وظیفه آلسین، او ایگید – لیک گوسترمیشدیر، دئدیلر."

" اوغوز زامانیندا عادت بئله ایدی کی ایگیدلیک گوسترەن اوشاغین آدینی دده قورقود قویاردی، دئییرلر ائله هرشئیه آدی دده – وئره‌رمیش."

" آدام گؤنده‌ردیلر، دده قورقود گلدی اونا آفرین لر سؤیله‌دی، سونرا اؤزو ایله بیرلیکده گؤتوروب دورسا خانین (دیرسه خانین) یانینا آپاردی."

" دده قورقود اوغلانی اؤگه‌رک دورساخانا سؤیله‌دی، گؤره‌ک نه سؤیله‌دی : "

(بورادا داستانین "شامل الله‌وئردی اوغلو حمشدوف"دن مکتبلی اوشاقلار اوچون ساده‌له‌شدیردیگی روایتیندن، متن ده‌کی اصل سؤزلره کئچیریک . آشاغیداکی سطرلر فرزانه نشریاتیندان "کتاب دده قورقود" ون ۳۷ صحیفه‌سیندن آلینمیشدیر)

قورقود دده‌میزین دیرسه خانا خطاب سؤزلری :

" هی دیرسه خان !

اوغلانا بگلیک وئرگیل (وئرگیلن) ، تخت وئرگیل، اردملی دیر !

بوینو اوزون بئدوی آت (جنس آت) وئرگیل، مینه‌را ولسون، هنرلی دیر !

آغا ییلدان (آغیل دان) تومن (اون مین) قویون وئرگیل، بو اوغلانا شیشلیک

اولسون، اردملی دیر !

قیتاباندان (قایتابان – ده‌وه سوروسو) قیزیل ده‌وه وئرگیل، بو اوغلانا

یوکلت (یوک داشیان) اولسون، هنرلی دیر !

آلتون باشلی بان (بؤیوک وبزک لی) ائو وئرگیل ،

بو اوغلانا کؤلگه اولسون، اردملی دیر !

چیگنی قوشلو جوببه دون وئرگیل ،

بو اوغلانا گئی یر اولسون، هنرلی دیر !

باییندیرخانین آغ میدانیندا بواوغلان جنگ اکتمیشدیر، بیربوغا اؤلدورموش، سنین اوغلون. آدی بوغاج اولسون. آدینی من وئردیم. یاشینی آللاه وئرسین، دئدی ..."

***

بعضی قوملاردا، ارگین لیک (بلوغ) زمانی چاتاندا، گنج لره یاراشان آد وئریلیر. آدی بعضا ده آددامین اوزو سئچر. شخصیت صاحبی اولموش گنجه اونو مناسب بیرشکلده وصف ائدن آد قویارلار. بو "لقب" بعضا اونون بدنی خصوصیت لری، بعضا اخلاق وعادتلری یا ایشی ایله علاقه دار اولار.

صوی آدلاری (فامیل آدلاری) بلکه بو صونرادان آرتیریلمیش آدلاردان چیخمیشدیر. توصیفی - تانیتما آدلاری (ائپی تئت لر - لقب لر) هم ایلک قویولموش آدلاردان (گؤبک آدلاریندان) عمومیتله دینی آدلاردان) وهم ده صونرادان وئریلن شخصی آدلاردان فرقلی دیر.

"توصیفی" یا تانیتما آدلارینی (ائپی تئت لری) اکثر زمانلار اطرافداکیلار شخصه وئریرلر. بو آداملار یا بدخواهلیق ویا دوستلوق اوزره بیر بو تانیتما آدینی قوندارارلار.

بونوع آدلارین الهام قایناقلاری (منابعی) گاه بیریئر، سمت و یا محله دیر، مثال: "ورجیلی مختار"، "یوخاری رقیه خانم"، "آشاغی رقیه خانم" (بیرکوچه ده ایکی رقیه خانم وارمیش اونلاری مشخص ائتمک ایچون ائولرینین یوخاری وآشاغیدا اولماحسبی ایله آدلانمیشلار)، "سرابلی درویش". گاه بدنی خصوصیت لر دقته آلینیر، مثال: "کوله مورتوض" (مرتضی)، "جوهور اسماعیل"، "ساری قولوخان"، "قاراقولوخان"، "یکک ساش" (" صفت" شخصی آدین بوسبوتون یئرینی توتوب)، "هالیق قی" (شدتله آخسایان بیرشخصه تاخیلان ظالمجه بیرلقب ایدی)، "کورمیر - جعفر"، "دابانی چاتلاق صغری" وسایره... گاه خلق و سجیه معین بیر آدین الهام قایناغی اولار مثال: "ایت خلیل"، "یئددی یارپاق"، "ائششک غفار"، "چای باجیسی"، "پینتی بقال"، "کثفلی محمد" وسایره.

گاه دا بوآدلارین منشائی بیرحادثه، شخصین پئشه سی، عائله وضعی و یا داها بیرچوخ عامللر اولابیلر.

بو توصیفی آدلار ولقب لر (ائپی تئت لر) بیزیم یوردوموزدا چوخ

رایج دیر ،بونلار بیریئرده طوپلانیرسا فولکلوروموزون چوخ ماراقلی صحیفه‌لرینی اونودولماقدان قورویا جاقدیر (محافظه ائله‌یه‌جک دیر).

***

سوی آدلاری (فامیل آدلاری) عادت حالینا گلدیکدن سونرا آرتیق توصیفی ـ تانیتما آدلاری اهمیتدن دوشدو. گرچه اوشاقلار آراسیندا و محله لرده هنوز بیرچوقلاری بولقبلرایله مشهوردولار .بیرده قیصا آددان بحث ائتمک اولار ،بونلار اساس شخصی آدلارین تلخیص اولموش (قیصالتیلمیش)شکللری دیر .بیزده بو قیصالتما عموما ایکی صورتده اولور :بیریسی بوتون آدین داها خلاصه حاله گلمه‌سی:محمدین " ممد" اولماسی کیمی .ایکینجی شکل کلمه‌نین باش طرفی‌نین آز- چوخ دگیشمه ایله آدین یئرینه کئچمه‌سی : "ربابه"نین "روبو"،"محمد"ین "ممی" اولماسی کیمی.آدلارین عائله ده ،باباداان نوه‌یه کئچدیگینده ،اصل آدین یئرینه "بویوک آغا" یا "بالا آغا" کیمی "کیچیک آدلار"دا موقتا یا همیشه‌لیک ایشله دیله بیلر.

یوخاریدا اشارت ائتدیگیمیز کیمی توصیفی ـ تانیتما آدلارینی (ائپی تئت لری)بئله تصنیف ائتمک اولار :

۱ ـ شخصین گورونوشونو ویا سجیه‌سینی وصف ائدن لقب لر.

۲ ـ بیرحادثه‌نی یا نائلیتی (موفقیتی) تثبیت ائدن لر.

۳ ـ شخصین رابطه‌سینی بیرباشقا شخصله (دده‌سی،باباسی ایله مثلا) گوسته‌رنلر.

۴ ـ هارالی اولدوغونو ،یاهارادان گلدیگینی یاهارادا اوتوردوغو ایله علاقه‌دار اولانلار.

۵ ـ صنعت و پئشه‌نی گوسته‌رنلر.

عصرلر بویونجا شخصی آدلا برابر ،بورادا ایضاح ائتدیگیمیز قوندا - ریلمیش توصیفی ـ تانیتما آدی،آدلاملاری مشخص ومعین ائتمک ایچون کافی گلمیشدی .بیزلرده آتانین آدی شخصین آدینا آرتیریلاراق،مشخص ائتمک عادتی ده جاری ایدی.نتیجه‌کی زامانیمیزدا دده ـ باباآدی،اوغلو سوزوندن اول گتیریلیر."اوغلو"سوزو ،معین شرط لرده ومحیط لرده "زاده" و "اوف"ویا نسبتی گوسته‌رن "ی" حرفی یاردیمی‌ایله‌افاده‌ائدیلیر، بئله‌جه"حسن محموداوغلو" ،بعضا " حسن محمودزاده"وبنزری(مثلا"محمود ـ

حسن "ویا خود" حسن محمودوف "ویا خود" محمودنیا " وسایره) ،بعضا ده "پور" ،"
محمودی"صورتی ایله تظاهرا ئدیر .بودا یوخاریدا توصیفی آدلارین اوجو -
نجو نومونو ایضاح ائده‌رکن اشاره ائله‌دیگیمیزحالین داها چوخ عمومی-
لشمیش اولدوغونو گوسته‌رر .
اوچ باشقا آد ویا آدلاری تماملاییجی کلمه‌لردن ده سوز آچماقیمیز
لازمدیر :
۱ - رسمی لقب‌لر :اجتماعی وضعی ،ماموریتی ،رتبه‌نی ،مهم بیرپیشه -
نی گوستریر .کئچن عصرده بورسمی لقب‌لر ،آرتیق تاریخی معنا واهمیتی
ایتیردی وداها دوغروسو اولدوقجا اوجوزلاندی .قانون موجبنجه صوی
آدلاری لقب‌لرین یئرینی آلدی .بعضی صوی آدلاری اسکی لقب‌لردن آلینما
دیر .
۲ - "میر" ،" سید" ،" مشهدی" ،" مهندس" ،" دوکتور" ،"خان" ،"میرزه"
"اوستا" وسایره‌کیمی "آدلاری تماملاییجی "سوزلر .بونلارین بعضی سی
ایسه صونرادان آدا آرتیریلار و معین شرایط ده اصل آدین یئرینی ده
توتابیلر .
۳ - خاص بیر زمره‌یه (گروها) عاید اولان "تخلص "کیمی سوزلر ،
شاعرلر و بعضی صنعتکارلار قدیم زامانلاردان بری ،اوزلرینه بیر
" قلم آدی "یاخود "صنعت آدی " سئچرلر .بو آد بعضا صوی آدی نین
عینی اولار ویا خودصوی آدیندان اقتباس ائدیلیر ویاخود بونلارا
هئچ بیر علاقه‌سی اولماز .

" دوام ائده‌جک "

تصوف واو بیاتین قالاغی :

و تصوف رهبرلری بو اوچلوگو باریشدیرماقا جهدگوسترسه‌لرده آنجاق
ایستک لرینه تمامیله نائل اولا بیلمه میش لرکی ،بیز بوحقده یئری گلن
ده فکر سویله‌یه‌جه‌ییک .تصوفون نئچه ساده‌لیکدن مرکب لیگه ،کماله ،علمه ،
فلسفه‌یه مئیل ائتمه‌سی وفلسفی عرفانین یارانماسی ،باره‌ده‌دا نیشا جاییق
آردی وار

آذربایجان شفاهی‌خلق ادبیاتی (۹)

****

یازان :دوکتورحوادهیئت

عاشق‌شعری وسازشاعرلری : اللرینده‌سازلاری ،دیللرینده‌سؤزلری‌یورد– یورد، اوبا – اوبا ،ائل – ائل، اویماق – اویماق دولاشان آذربایجان سازشاعرلری ، اوزانلاری خلق ادبیاتی‌نین ایلکین آپاریجیلاری ، ازلی صنعتکارلاری دیر (۱)

اسکی‌چاغلاردا ایلک شعرقوشان شاعرلریمیزائل عاشقلاری اولموشدور. اوزامان عاشیقا ، اوزان وشعره "قوشما"و" سوی "دئمیشلر. دده قورقود کتابیندا ،شعرسؤزوبئرینه "سوی" ایشله دیلمیشدیر (دده‌قورقودسوی سؤیله‌دی). بونلار ،قوشدوغوشعرلری سازچالاراق اوخوموشلار. ائل عاشیق لاری عین زاماندا ،دین نماینده‌لری اولدوقلاری ایچون شعرلرینی دینی مراسمده ،سازلاورقصله بیرلیکده‌اوخور ودین وظیفه‌لرینی‌ایفاء ائتمیشلر. اسکی‌دن مختلف تورک قبیله‌لرینده‌عاشیقلارا ،اوزان، آغ ساقال،یانشاق، وارساق، باقسی و دده آدلاری وئریلمیشدیر.

ایلک چاغلاردا ،سؤیله‌ییی عاشق شعری خلقیی مشترک دویغولارینی ترنم ائدیر ،مراسملرده‌هامی‌نین طرفیندن اوخونوب خلقین مالی‌اولوردو وشعرلرین اوّلجه‌کیمیی طرفیندن سؤیله‌دیگی بللی اولمازدی. شعرلر مجلسدن مجلسه ،ونسل دن نسله انتقال ائدینجه‌آز– جوخ دگیشیروخلقین شفاهی فرهنگینی‌تشکیل ائدیردی. سازشاعرلرینیی وظیفه‌سی‌دیندارلیق وبو اوچ صنعتین اوستادی اولماقلایاناشی آیری وظیفه‌لری ده‌واردی. اونلار ،تلقیین یولوایله خسته‌لری تداوی ائدیر وغیب دن خبروئره‌ردیلر. عینی زاماندا ،اولدوزا باخیب ویاطبیعت حادثه‌لرینین تفسیری ایله گله‌جک دن خبروئریردیلر. بؤیله‌شاعرلره ،خلق درین حرمت بسله‌ییب اونلارا ، دده واولیاء گؤزیله‌باخاردیلار .بوشاعرلر ،خلقین داستانلارینی یارادیب" داستان دؤوری "ادبیاتینی ایجاد ائتمیشلر .داستان شعرلریله دینی‌مراسمده‌سؤیله‌نن شعرلرتورکلرین ان اسکی‌ادبیاتینی‌تشکیل ائتمشدیر بوگون بیلدیگیمیزاسکی‌دینی‌مراسملری" صیغیر ،شؤلن ،ویوغ"مراسملردر

---

۱ – آیدین قاسموف ،ادبیات واینجه‌صنعت ۲۴ آگوست ۱۹۷۹

صیغیرمراسمی : توتم‌زامانیندان قالان دینی" اوو" مراسمی‌دیر. اوغوز تورکلری ،صیغیری بیرتوتم‌صاییب ایلده‌بیردفعه‌توپلوحالدا صبعیر (سورگون) اوونا چیخاردیلار. اووا چیخاندا ،حربه‌گئدن کیمی‌حاضرلانـاردیلار و اوواشنا سیندا ،ائل شاعرلری اووچولاری تشویق ائتمک ایچون ساز چالاراق شعرلر اوخوردولار. اوودان صونرادا، اوودا مهارت وقهرمانلیق گؤسته‌رن کیشیلره‌شعرلرقوشوب ،داستانلار یارادیردیلار. اوو مراسمی توتم‌دؤوروندن صونرادا سیرعنعنه‌کیمی‌دوام‌ائتمیشدیر. سلجوقلاروتیمور اوغوللاری وحتی‌عثمانلیلارزامانیندا، اوومراسملری اجراائدیلمیشدیر.
شؤلن مراسمی : اسکی‌دن دینی‌قوناقلیغا ،شؤلن ودینی‌اولماپانا ، توی دئمیشلر. ایلده‌بیردفعه توتم‌لردینی‌مراسم‌ایله قربان ائدیله‌ره‌ک قوناقلیق وئریلرمیش ،بوقوناقلیق‌دا سازشاعرلری سازچالاراق ،شعر سؤیلر ،وخلقین معنوی هیجانینی آرتیراردیلار.
یوغ‌مراسمی : اورتاآسیاتورکجه‌سینده ،ییغلاماق ،آغلاماق دئمک دیر(۱)و یوغ آغلاما ، ویوغ‌مراسمی‌ده ماتم‌مراسمی دئمکدیر. تورکلرآراسیندا اؤله‌نین انتقامینی‌آلماق ویاسینی‌توتماق چوخ اسکی‌بیرعادت دیر.
اؤلن کیمسه ،بیرچادراقورولور ویاخینلاری آتامینیب یئدی دفعه‌چادرین اطرافیندا دولانیرلار،عین زاماندا ، آغلارویقه‌لرینی ییرتاردیلار.
صونرایاخشی واوغورلوبیرساعت‌ده اؤلونو دفن ائده‌ردیلر وگئنه بیر-ینجی‌گون مراسمینه‌بنزه‌ین مراسملر اجراءائده‌ردیلر. قهرمانین قبر اوستونده "بالبال" آدلی‌داشلار دیکردیلر.
بوماتم‌مراسملرینده‌سازشاعرلری ماتم‌شعرلری اوخوزو بوشعرلره ، صاغو یا آغی آدی وئریلیردی. بوگون اسکی‌دن قالان بیرچوخ صاغو نمونه‌لری واردیر. دیوان لغات‌تورک و قوتادوبیلیک‌کتابلاریندا بو صاغولاردان افراسیاب ایچون (آلپ ارتونقا) سؤیله‌نن نمونه‌لری داستان فصلینده درج ائتمیشدیک.
زامانلا عاشیقلار دینی‌وظیفه‌دن آیریلاراق خلق صنعتکاری صفتینی آلمیشلار. بونلار خلقین آرزولارینی،ایستکلرینی، حیات ومعیشتلرینی و دنیاگؤروشو ومبارزه‌لرینی شعرلرینده‌عکس‌ائتدیرمیشلر.
بوگون عاشیق الینده‌سازی کندلری گزیر،توپلاردا ، بایرام ومراسم-

۱- مولوی،صائب تبریزی وبعضی‌دیگرشاعرلریمیزده‌ییغلاماق سؤزونو ایشلتمیشلر.

لرده خلقین قوردوغو مجلسلرده اشتراک ائدیر ،سازچالیر ،نغمه وداستان قوشور و اوخودوغوغنائی شعرلرله خلقین روحونو اوخشایاراق اونا گؤزه ل دویغولار آشیلاییر . عاشیق بوتون وارلیغی ایله خلقینه باغلی اولوب اونونلا بیرگه یاشاییب وخلقین سئوینج وکدرینه اورتاق اولور (۱)

عاشیق شعری ،خلق ادبیاتی نوعلری آراسیندا ،ان چوخ مؤلفی بللی اولانی دیر ،بئله کی هر بیر عاشیق شعرینین سونوندا اونو قوشانین آدی ، تخلصی وئریلیر . بودا ،عاشیق شعرینی یازیلی ادبیاتا یاخینلاشدیریر . لاکن مسئله نی دقتله تحقیق ائده رسک عصرلردن بویانا ،سینه دن سینه یه ، ودیلدن دیله گئچن ومختلف مجلسلرده مختلف عاشیقلار طرفیندن اوخونان شعرلر زامانلا ایشله نیب دگیشمیش وخلقین مالی اولموشدور . دیگر طرفدن عاشیقلار بیرچوخ داستان قوشمالاریندا اؤز آدی یئرینه داستان قهرمانلاری نین آدینی سؤیله میشلر . بومسئله نی گؤز اؤنونده توتاراق بلکه ده کوراوغلو ،شاه اسماعیل و ... عاشیق اولمامیشلار ، لاکن داستان اونلارین آدینا اولدوغوایچون شعرلری قوشان عاشیق، قهرمانلاری بیر عاشیق کیمی تصویرائدیب واونلارین دیلیله قوشما دئمیشدیر .

عاشیقین اساس چالغی آلتی ساز (قوپوز)دیر وعاشقی، سازسیز تصور ائتمک ممکن دگیلدیر .لاکن سازیله برابر بالابان، ناغارا ، بعضاً ده زورنا چالان دا واردیر .

عاشیق شعرینین دیلی ساده وتمیزتورکی دیر . شعرلرین وزنی هجا وزنی وموسیقی آهنگی واردیر ، یعنی بسته لی دیر . خلاصه اولاراق عاشق لرین و شعرلری نین خصوصیتلرینی بئله وصعلندیرمک اولار :

۱ ــ عاشیقلار سازچالان وشعرلرینی سازلا سؤیله ین شاعرلردیر .
۲ ــ سازشاعری ویاعاشیقلار ، شعرلرینی عمومیتله "هجا" وزنیله سؤیله میشلر.
۳ ــ دیللری تمیزدیر ونسبتاً خالص تورکجه دیر .
۴ ــ سازشاعرلری نین دیلینده موسیقی وشعر بیربوتون ائردیر وشاعر عینی زاماندا ،شعرینین آهنگینی ده دوزه لدیر .
۵ ــ سازشاعرلری اؤزشعرلرینی ویاشقاعاشقلارین شعرلرینی یایان آدا ملاردیر .
۶ ــ عاشیقلار ایچون غربته چیخماق بیرقده رکیمی دیر ، بوقده رین مختلف

۱ ــ شریک

سببلری اولابیلر: شاعرین معیشت مسئله‌سی، سئوگیلی‌سینی آختارماق (بعضاً خیالی‌ده اولسا) ویا شهرحیاتینا میل ائتمک ویا تازادینله‌یه‌جی تاپیب مشهوراولماق.

۷ ــ عاشیق، شعرینده خلقین آرزولاری، ایستکلری، حیاتا، دنیایا مناسبتی ودنیاگؤروشو ومبارزه‌لری وبعضاً ده دینی موضوعلار بدیعی شکیلده عکس ائتدیریلمیشدیر. لاکن عاشیق یارادیجیلیغی‌نین جانی ــ قانی، محبت دیر. بومحبت رذال، انسانی وحیاتی محبت دیر. چوخ زامانلار عاشیقلار قوشمالارینی‌گؤردوکلری گؤزه‌لین آدیله باغلاییر اونو تعریف ائدیرلر.

عاشیق شعرینده اجتماعی‌موضوعلار، زمانه‌نین سیاسی وفکری مبارزه لری ده عکس ائدیلمکده دیر.

عاشیق شعرینین نوعلری: عاشیق شعری نین نوعلری چوخدور. وزن ــ باخیمیندان هجا وزنیله سؤیلنمیشدیر، لاکن بعضی عاشیقلار عروض وزنی‌ــ ایله‌ده شعرقوشماغی تجربه ائتمیشلر.

عاشیق شعری نین ان چوخ بایلمیش شکلی قوشمالاردیر.

قوشما: قوشما، دؤردلوک لردن عبارت دیر. بیرقوشما ۳ ــ ۶ بند (دؤردلوک)دن تشکیل تاپیروصون بندده شاعرین آدی دئییلیر. هر مصراع ۱۱ هجالی‌دیروقافیه‌لر بئله‌دوزولور: آ ــ ب ــ و ــ ب، ق ــ ق ق ــ ب، د ــ د ــ د ــ ب، ا ــ ا ــ ا ب وسایره.

اسمی پنهان کؤچدو فانی دنیادان * قاریشدی تورپاغا گؤزجایف اولدو
خدانین تدبیری بئله ایمیش بیزه * صولدو یاناقلاری اوز جایف اولدو

اجل چاتیب نفس سانا دوزولدو * غم هجران تاپدی باغریم اوزولدو
گئنه سئودیگیمدن الیم اوزولدو * اختلاط توکندی سؤزجایف اولدو

بویازیق جمعه‌نین دؤنوبدوبختی * اسدی اجل یئلی سرویمی‌ییخدی
دئدیم‌کی شاداولام‌بو باهاروختی * تؤکولدو بورنومدان یازجایف اولدو

یازیلی ادبیاتیندا غزل کیمی قوشماداخلق ادبیاتیمین ان‌جوخ‌سئویلن، وبایلمیش شکلی‌دیر. قوشمالاردا آ، تا قافیه‌نین اولدوغومصراعلارا، "باغلاما" مصراعی‌دئییلیر. اگربوتون بیرمصراع ویابیربیت تکرار ائدیلیرسه "نقارات" سؤیله‌نیر.

قوشمالار ،عشق،محبت واضطراب دویغولاری بارەسینده سؤیلنمیشسه ، گؤزەلله‌مه ، ساواش و وورو‌شما ایچون یازیلمیشسا قوچاقلاما و اؤلوم وماتم ایچون دئییلمیشسه آغیت (آغی)سؤیله‌نیر .

کلاسیک شاعرلریمیزده بعضاً قوشما شکلینده شعریازمیشلار ،بونلاردان واقف ،ودادی ،داکر ، نباتی ،عاشق پری وصمدوورغونو مثال گؤسته‌ره بیلەریک .

گرایلی :گرایلی دؤردلوک دور وهرمصراعینده ۸ هجا واردیر . هرگرایلی ۳-۵ یا ۷ بنددن عبارت اولور . قافیه وردیفلرده ،قوشماداکی‌کیمی‌دیر .

یاراشیغدیرخال اوستونه / نازلی یارین گول یاناغی
دوزولوبدور بول اوستونه / اینجه‌بئلده گوموش کمر

گئتمز کؤنلومون غباری / سؤیون[1]آغلارزاری ـ زاری
دوروم جیخیم یول اوستونه / ایتیرمیشم نازلی یاری

تجنیس : عاشیق شعرینده جناسلی‌قافیه‌لر ،ردیفلر ایشله‌نن شعره‌تجنیس دئییلیر . شکل اعتبارایله‌قوشمانین عینی‌دیر . بورادا ،عاشیقلارین اوستاجاسؤزلری سئچیب ایشلتمه قابلیّتی‌میدانا چیخیر . جناس شکیل باخیمیندان بیر ، ومضمونجاآیری اولان قافیه‌لره‌دئییلیر . تجنیس شعرینده معمالی‌فکرلرو درین معنی‌ایشله‌دیلیر . بومعنی‌دان چوخ‌جناس‌لاردا وئریلیر . چوخ زامان دئییشمه‌لرده‌عاشیقلار ، سرّلی جناسلار واسطه‌سیله بیرـ بیریسی‌باغلامیش ورقیبینه‌اوستون گلمیشلر . تجنیسده آنجاق اوستادعاشیقلرموفق اولابیلمیشلر . بونلارامثال اولاراق عباس توفارقانلی،خسته‌قاسم ،ملاجمعه ،عاشیق علی‌عسکر ،شمکیرلی‌،عاشق حسین بوزآلقانلی‌وحسین جواسی گؤستەرەبیله‌ریک .مایدیغیمیز عاشیقلار آراسیندادان چوخ‌موفق اولان عاشیق علی‌عسکروملاجمعه اولموشدور .

آی نازنین،دردین منیم جانیمی * آرقانیب ایجلده ،آی اوزه ـ اوزه
آلیبدان الیمدن دین ، ایمانیمی* منتاو اتله‌نیس آی اوزه ـ اوزه

یارمسکنی‌آستانامی،دردی می؟ * کامل باغبان گولوباغدان دردیمی؟
آی بی‌مروت دردین منیم‌دردیمی * آرتیریب بیشتیریب آ ، یوزەـ یوزه

یازیق علی‌عسکری اوداسالیبدی * فلک گؤزدن سالیب اودا ، سالیبدی
حشمه‌کناریندا اوداسالیبدی * حوموب صوناکیمی آی اوزه ـ اوزه .

۱ـ حسین

تجنیسلر، "جیغالی" و "دوداق دگمز" ده اولابیلرلر. دوداق دگمز تجنیس داها چتین دیر. جیغالی تجنیسلر شکیل باخیمیدان جیغالی قوشمالارا بنزه‌ییر. جیغالی تجنیسلرین مختلف نوعلری واردیر. بعضاً عاشیقلار مضمونجا اوستادنامه‌لره بنزه‌ین جیغالی تجنیسلر قوشورلار. تجنیسدن یازیلی ادبیاتیمیزین شاعرلری (واقف، صباتی، ذاکر و....) ده استفاده ائتمیشلر.

اوستادنامه: عاشیق شعرینین مهم خصوصیتلریندن بیری ده اوـــــدا نصیحت، یاخشیلیغا تشویق، عقل و کمالا حرمت و انسانی فضیلتلـــرین تبلیغی دیر. اوستادنامه، اوستادنصیحتی دئمک دیر. بو شعرلرده عاشیق لارین دنیا گؤروشو، حیات حادثه‌لرینه و دؤوره قارشی مناسبتلری و خلقه نصیحتلری افاده ائدیلمیشدیر. مثلا:

سلام وئریب بیر مجلسه وارانــــدا * یاخشی اگلش، یاخشی اوتور، یاخشی دور
دینده بیر سوز، کلمه ـ کلمه جواب وئر * گؤرن دئسین: بارک الله یاخشیدیر.

بعضاً اوستادنامه‌لرده دنیانین وفاسیزلیغیندان دانیشیب، سلیمـــان و اسکندر کیمی حکمدارلارین داخی اؤلوب گئتدیکلرینی خاطرلاداراق طالم لره و شاهلارا اخلاق درسی وئرمک ایسته‌میشلر، بعضاً ده دینی موتیولـــری عکس ائتدیرمیشلر. بیزیم گؤرکملی عاشیقلاریمیز هامیسی اوستادنامه یازمیشلار. لاکن خسته قاسم بو ساحه‌ده داها چوخ مشهوراولموشدور.

دئییشـــمه: دئییشمه عاشیقلارین استعداد، بیلیک و صنعتکارلیـــق باجاریغینی گؤسترمکده مهم بیر واسطه دیر. دئییشمه‌ده مختلف شـــعرلردن استفاده ائدیلر. مثلا: قفل بند، باغلاما، تجنیس، اوستادنامه، دوداق دگمز حربه زوربا و سایره.

بؤیوک مجلسلرده عاشیقلار خلق حضوروندا یاریشا (مسابقه) گیررلر. اوّلجه شرط کسیلیرکی، مغلوب اولان عاشق سازی تحویل وئرمه‌لی و حتـــی عاشقلیقدان وازکئچمه‌لی دیر. بو یاریشدا، ان چوخ بداهتاً شعر دئیه‌ن عاشقلار یاریشی قازانیرلار. اونلار، اوخودوقلاری علم، ادبیات، تاریـــخ، دین و سایره باره‌سینده شعرلرله سؤاللار سوروشار و شعرله‌ده جواب ایستیرلر بئله دئییشمه‌لره ان چوخ داستانلاریمیزدا راست گلیریک. واله ورزکارین شاه اسماعیل‌له عرب زنگی‌نین، خسته قاسم‌لا لزگی احمدین دئییشمه‌لری، بو باخیمدان جالب و شایان توجه‌دور. مثلا:

خسته قاسم :
اوکیمدیرکی اوتوزوندا ،جواندیر * اون سششینده قوجالانی - اولودور
اونه دیرکی‌دیلی‌آیری ،سؤزو بیر * اوهانسی‌دریادیرا یچی دولو دور

لزگی‌احمد :
اوآیدیرکی اوتوزوندا جوان دیر * اون بششینده قوجالاسی، اولودور
اوقلم‌دیردیلی آیری سؤزو بیر * علم‌دریاسی هردریادان دولودور

مخمس : مخمس ده هربند ۵ مصراعدان عبارت اولور. آنجاق عاشقلار بعضا بومصراعلارین هربیرینی پارچالارا بولورلر. بئله‌لیکله بیرینجی بندین مصراعلاری پاریدان پارچالاسیب ایکی‌مصراعکیمی‌اوخور لار ،بودا ،شبهه‌سیز هاوا ایله علاقه‌دار دیر.

عاشق شعری قدیم‌تاریخه‌صاحب اولدوغو حالدا ،عاشیقلار حقینده معلوما تیمیز نسبتا صونراکی‌دؤورلره عایددیر. تاریخی‌بیزه معلوم اولان ان قدیم‌عاشق ۱۶- اینجی‌عصرین اوللرینده‌یاشایان عاشق قربانی‌دیر ،گرچه ۱۴- اینجی عصرده‌یاشامیش یازیلی‌ادبیاتین ،بؤیوک شاعری نسیمی‌نین اثرلرینده عاشیق شعرینه اوخشار نمونه‌لره راست‌گلیریک . همچینین‌قربانی ایله بیرعصرده‌یاشامیش شاه اسماعیل خطائی‌نین وصونرا لار ،محمدامانی‌نین یارادیجیلیغیندا عاشق شعری اسلوبوندا یازیلمیش بایاتی وقوشمالارا داها چوخ راست‌گلیریک ; شاه اسماعیل دن :
کؤنول نه‌گزیرسن سئیران یئرینده * عالمده‌هرشئیین وارا ولماسیجا
اولورا - اولمازا دوست دئییب کزمه * سیرعهدیمه‌بوتون یارا ولماسیجا

محمدامانی‌دن :
آغزین سرین غنجه‌کوبا ایله‌میش * غمره‌ن سحرین سرکس سعدا اثیله‌میش
لاله‌نی رخسارین رسوا اثیله‌میش * سرو سارسما للاسمان سئیرا شیله

۱۶ - اینجی‌عصرین اوللرینده‌ن اعتبارا عاشقلاریمیز واونلارین شعرلری حقینده‌آزدا اولسا معلوماتیمیزوار دیر. تاسّف دورکی، کئچمیشده‌کی‌تاریخچیلر وتذکره چیلریمیز فارس وعرب دیللرینده یازان شاعرلرین اثرلرینی‌توپلاییب ساخلامیشلار ،آنجاق خلقی‌هرباجیمدان تمثیل ائدن اوشل صنعتکارلاریمیزین قوشمالارینا اهمیت وئرمه‌میش . باری ساآلمامیشلار. سونون سببینی، اوتانا - اوتانا سؤیلمه‌لی‌ییک کی‌اوزمان خلقه اونون دیلینه وبارادیجیلیغینا حورباخمیشلار وخلق صنعتینی صنعت سایمامیشلار.

عاشق قربانی : ترجمه‌ی حال و شعرلرینی تانیدیغیمیز ایلک عاشقلاریمیزدان‌دیر. دوغوم و اؤلوم تاریخی قطعی حالدا بللی دگیل. شاه اسماعیل خطائی‌نین حاکمیتی ایللرینده (۱۵۲۴- ۱۵۰۱) یاشامیشدیر، و بیر مدت اونون سارایینده اولموشدور. احتمالا (دیریلی) کندینده دوغولموشدور و دیریلی، قربانی‌کیمی ده عاشقلار آراسیندا مشهور اولموشدور. اونون زنگین ادبی ارثی اولموشدور. او، مهارتلی، لیریک بیر صنعتکاردیر. عاشق قربانی‌نین، خلق عاشیقلاری - طرفیندن اوخونان اثرلری و اؤزونون داستانیندا اولان شعرلر، اونون کامل بیر صنعتکار اولدوغونو گؤستریر.

عاشق قربانی‌نین گؤزه‌ل لیریک قوشمالاری و اجتماعی مضمونلو شعرلری واردیر. اجتماعی شعرلریندن شاه اسماعیله یازدیغی قوشمالاری چوخ جالب‌دیر. او، اؤز باشینا لیغا، تحقیرلره دؤزه بیلمه‌ییب، "مرشد کامل" دئدیگی شاه اسماعیله خطاب ائدیر و اوندان یاردیم ایسته‌ییر:

شاعر اولان درسین آلار پیریندن * غواص اولان دُر گتیره‌ر دریندن
گؤزو یاشلی گئچدیم خدا فریندن * اوزوم گولمز، هئچ آچیلماز آه مندن

دریندن – درین دریالارا بویلادی * خنجر آلیب قارا باغریم تیله‌دی (۱)
اوغلو اؤلموش وزیر قضا ائیله‌دی * گئتمز داماغیمدان دود آه مندن.

باشقا بیر قوشماسیندا، وزیردن شاه اسماعیله شکایت ائدیر و دئییر:

قربانی‌یم قارا وزیر الیندن * شیخ اوغلونا شکایته گلمیشم

بعضی قوشمالاریندا، یاریندن آیریلیغیندان و زمانه‌دن شکایت ائدیر:

گئجه – گوندوز وقت بی‌وقت آغلارام * چشمیم یاشی جیحون اولور، سئلله‌نیر
یازموسمی بلبل دیل دیل اؤتنده * باغ باغچالار نرگسله‌نیر، گولله‌نیر

کؤنلوم طلب ائدیر آختاریر یارین * خلق ایچره حفظ ائده‌ر ناموسون عارین
بار یاریما گوتده اولسا مقارن * کؤنولو شن اولور، روحو تئلله‌نیر.

لاکن قربانی هئچ وقت بدبینلیکه قاپیلمامیشدیر، اونا گؤره، بیرزامان "زمستان" گئدیب باهار گله‌جک و هر کس حقینه و مرادینا یئتیشه‌جک دیر:

غم چکمه بو قده‌ر ویرانه کؤنول * همیشه روزگار بئله دار اولماز
اون بیر آی چکه‌سن زمستان قهرین * نئجه گولدور چهره‌سینده خار اولماز

لیریک قوشمالاریندان "بنفشه" ردیفلی شعری چوخ جالب‌دیر:

۱- کسدی، بیچدی ۲- اوجور

باشینا دوندوکوم آی فشنگ پری * عادتدی دەررلر باز سنعتەسی
آغ سارک الینلەدەر، دستەباغلا * تر بوخاق آلتیندا دوزسفتەسی

مولام‌سی خوش حالا یتیرمیش * سی گوزەن عاشق عقلین ایتیرمش
ملک‌لری دریب، گوزدن کنیرمیش * حیف‌کی دیلر آرسفتەسی

قربانی‌دیر، کونلوم‌بونداڭ سایری دیر(۱)
نەائتمیشم یارم مندن آیری دیر
آیرلیق می چکیب‌بونو اگری دیر
هیچ یئرده گورمەدیم دوز سنعتەسی

قربانی‌نین تجنیسلری وگرایلی‌لاری دا مشهوردور. گرایلی‌لاریندان بیرنمونە درج ائدیریک:

آی آغالار، آی قاضی‌لار	یار باماڭ آلداتدی منی
ال آتدیم‌یار اتکینە	او،کنارا آتدی منی
جنتی‌نین‌باری ایدیم	آلاگوز خماری ایدیم
یوز ایلین بیماری ایدیم	گلدی یار، اویاتدی منی
تور آتدیم‌چشمیم گولونە	ایلیشدی صونام تئلینە
دوشدوم سرباداڭ الینە	اوجوز آلیب‌ساتدی منی

قربانی یالنیز اوزعصرینده دگیل، صونراکی دوورلردەدە اساسنعتکار ساییلمیش وبیرصیرا عاشقلارین یارادیجیلیغینا تأثیراتمیشدیر.

عباس‌توفارقانلی: عاشق عباس‌توفارقانلی ۱۶- ایبجی‌عصرین صونلاری و ۱۷- ایبجی‌عصرین اوللرینده یاشامیشدیر. اونون بعضی شعرلرینده شاه عباس‌حقینده واونون ظلم‌واستبدادیندان شکایت وارد‌یر. بودا، اونون شاه‌عباس‌لا همعصراولدوغونو گوستەریر، عاشق عباس اوز دوورونون استاد عاشقلاریندان اولموشدور. اونون اثرلری خلقین وعاشقلارین واسطەسیلە بیزه گلیب‌چیخمیشدیر. او،مکمل تحصیل گورموش،عرب وفارس دیل لرینی اوگرەنمیش وکلاسیک شعرا سلوبوندادا، غزل،قصیده ورباعیلریازمیشدیر. بونلار، زامانلا اونودولموش یالنیز قوشما،گرایلی،تجنیس واستادنامەلری بیزه گلیب چاتمیشدیر. اونون اوزشعرلریندن باشقا "عباس وگوزه ل"داستانی دا، اونون حقینده بیزه معلومات وئرمیشدیر. او، توفارقاندا آنادان

۱- خسته، مریض

وطنی وتورونو ائحون "توفارقانلی" تخلصونو سئچمیشدیر:

من سنه‌جان دئدیم سن ده منه‌جان * عاشق عباس اودوبا منیم‌کیمی یان

آدیم عاشق عباس، یئریم توفارقان * کاهدان آنلا، کاهدان یادا سال منی

معنی شعرلرینده. قول عباس، بکسته عباس، بنده عباس، تخلصو ایله تانینمیشدیر. "عباس وگولگز" داستانینا گوره، عباس توفارقانلی گولگز پری آدلی بیر قیزا عاشق اولموش، قیزین گوزه‌للیکینی ائشیدن شاه عباس اوز پهلوانی، دلی بیجانی گوندره‌رک قیزی زورلا اصفهانا آپارتدیرمیش. عاشق عباس سئوگیلی‌سی‌نین دالیجا اصفهانا گئدیر، یولدا، چوخ‌لو چتینلیکلر چکیر. اصفهاندا چتین‌لیکلردن سونرا اوز صنعتی، سوزو ایله سرایدا غلبه‌چالاراق سئوگیلی‌سینه قوووشا بیلمیشدیر. عاشق عباس چوخ قدرتلی شاعر اولوب گوزه‌ل عاشیق قوشمالار، گرایلی‌لار یازمیشلار. گوزه‌ل قیزلارین زورلا شاه حرمسراسینا آپاریلماسی کیمی حادثه‌لری ده داستانلاردا نقل ائتمیشدیر.

عاشق عباس دوورونون حادثه‌لرینه یاناشی ایستگانه قالماییبدیر. "گلمز" ردیفلی استادنامه‌سینده گوردوکو صنفی- اجتماعی برابرسیزلیکی آچیقجا تصویر ائتمیشدیر:

آی آغالار، بیر زمانه گلیبدیر * آلاقارغا شوخ طرلانی بکنمز

اوغوللار آتاسی، قیزلار آناسی * گلینلرده قایناتاسی بکنمز

. . . .

آدام وار دولاشار صحراسی، دوزو * آدام وار دوشوره‌ر گولو، نرگسی

آدام وار گئیمه‌که تاپماز بئزی * آدام وار آل گئیر، بالی بکنمز

آدام وار چوخ ایشلر، ائشلر اراده * آدام وار کی ایشته‌ییلمز مراده

آدام وار کی چوره‌ک تاپماز دنیاده * آدام وار یاغ ییئه‌ر، بالی بکنمز

عاشق عباس زمانیندا، ایران- تورکیه محاربه‌لری نتیجه‌سینده شهرلر، کندلر تئز- تئز سوبولور، تالان ائدیلیردی. دسته- دسته آداملار یئرلریندن سورگون اولونوردولار. آغیر وئرگیلر (مالیات)، حربی تالانلار، سورگونلر، کندلرین وشهرلرین یاندیریلماسی خلقی ناراضی وحیاتدان بئزیکدیرمیشدی. عاشق عباس شعرلرینده وضعیت‌دن وشاهدان شکایت ائده‌رک، خلقی مبارزه‌یه چاغیریردی:

من گزمیشم آلچاق ایله اوجاسی * یار یولوندا، قربان دئدیم سوجاسی

شاهلار ویران قویدو آذربایجانی * عباس آغلار، گولگز کیمی یار گئده‌ر.

اونون شعرینده آیریلیق، انتظار و وطن حسرتی قوّتلی وبدیعی‌شکیلده‌عکس و تصویرا ٹدیلمیشدیر :

آی عارفلر،قانلی فلک جبریندن * قوهومدان قارداشدان ائلدن آیریلدیم
فرهادکیمی چکدیم شیرین قهرینی * جیغا (۱) پروا زائتدی تئلدن آیریلدیم

عاشق عباسین اوستادنا مه‌لری ده‌جالب دیر . او،انسانلاری یاخشیلیغا ، الی آچیقلیغا ، دوستلوق ویولداشلیغا چاغیریر :

اوٌزوندن کیچیکی ایشه بویورما * سوٌزون یئره‌دوشر،هئچ‌مقدار اولماز
هرنه‌کی‌کارگوٌرسن اوٌزالینله‌گوٌر * انسان اوٌز ایشینده جفاکار اولماز

اوٌزوندن بوٌیوکون ساخلا یولونو * دوشن یئرده‌سوروش عرض‌حالینی
امانت،امانت‌قونشو مالینی * قونشو یوخ ایسته‌ین‌اوٌزو وارا ولماز

عاشق عباسین شعرلری اوزون عصرلربویو خلقین دیلینده وحافظه‌سینده یاشامیش و اوٌز طراوتینی الده‌ن وئرمه‌میش ،هم‌ده‌ایشله‌نه‌ــ ایشله‌نه جلالانمیش ومکمل لشمیشدیر .

تیفارقانلی‌نین گرایلی‌لاری دا ، گوٌزل، صمیمی واحساسلی‌دیر :

بورا داگلدی باهارفصلی داغلارین لاله وقتی دیر
آچیلیبدیر قیزیل گوللر بلبلون بالا وقتی دیر .

نه‌آغلارسان،نه‌سیزلارسان بیردردی بئش اولان کوٌنلوم
آخردا زیّار باغلارسان غمه یولداش اولان کوٌنلوم

عاشق عباسین عادی وجیغالی‌تجنیسلری ده واردیر . بونلاردا ، اونون چوخ مهارتلی‌صنعتکارا ولدوغونو ثبوت ائدیر :

من عباسام‌یارا قربان یارا یچیس * دوغرا یاغریم،کس‌جگریم یار ایچین
یار اولدورکی‌بودنیادا یارا یچین * یاخا ییرتا ،زلف داغیدا ،یارا اوز .

عاشق عباس توفارقانلی ،هم‌یاشادیعی دوٌورده‌هم سونرالار عاشقلارآراسیندا اوستاد سایبلمیش وبیرچوخ عاشقلار اونون اسلوبو ،شعرلری اساسیندا تربیه گوٌرموشلر . اونون شعرلری خلقین سئویملی‌نغمه‌لرینه‌چئوریلمیش وزمانمیزا قده‌ر خلق آراسیندا یاشامیشدیر .

ساری عاشق : ۱۷ــ اینجی‌عصرعاشقلاریمیزدان دیر . قاراباغین" زنگه‌زور" محالیندا " گوله‌یورد" آدلی‌کندده قبری واردیر . عاشقلارین اونون حقینده‌سوٌیله‌دیکلری داستانا گوٌره ، ساری عاشق"یاخشی" آدلی‌بیرسئوگیلیسی وارمیش . یاخشی‌نین" یامان" آدلی‌قارداشی عاشقین بومحبتینه‌قارشی‌گلمیش .

۱ــ اوزون توک

بوداستاندا، ساری عاشقین محبت ماجرالاری وبوبولدا چکدیگی اضطرابلار — عکس اتدیریلمیشدیر. بوباره‌ده دئدیگی بایاتیلاردان بیرینی درج ائدیریک:

عاشق یامانا گلـه   دردین یامانا گلـه
یاخشی یاخشی یاگئده   یامان یامانا گلـه

من عاشق بوداغیلن   گول مینمیش بوداغی ایلن
سنه یاخشی دئمزلر   من اؤلسم بوداغ ایلن

ساری عاشق، غنائی شاعردیر واساسا، بایاتیلار یازمیشدیر. بایاتیلاری عصرلربویو عاشقلار وخلق طرفیندن جلالانا راق خلق بایاتیلاریله قاریشمیشدیر. ایندی بوبایاتیلارین هانسی‌نین ساری عاشقا عاید اولدوغونو سؤیلمک چتیندر. آنجاق بوعاشقین جُنگ لرده چوخ‌مقداردا بایاتیلاری ساخلانیلمیشدیر.

ساری عاشقین بایاتیلاریندا نصیحت وعقللی‌مصلحت لرده راست گلیریک. چوخ زامان آتالارسؤزونو آلیب بایاتیبا چئویرمیشدیر:

عاشقم باغدا دارا   زولفونو باغدا دارا
وفالی‌بیردوست اوچون   رومو گز، باغداد آرا

ساری عاشقین بایاتیلاری اساساً محبت موضوعونا حصر ائدیلمیشدیر. بوبایاتیلاردا، عاشقین سئوگی‌واضطرابلاری، معشوقه‌یه اولان مونسوزعشقی‌تصویرائدیلمشدیر. اونون بایاتیلاریندا گؤزه‌ل تشبیه وجناسلار واردیر:

من عاشقم قانلی گول   قانلی سئویش قانلی گول
یئتمیش بلبل باغرینی   چیخمیش آغزی قانلی گول

بوعاشق اودا یاندی   اود توتدو، اودا یاندی
بارچکدی من یئتریدیم   من چکدیم او، دا یاندی

بایاتیلاردان باشقا بیرصیرا گؤزه‌لله‌مه وتجنیسلرده یازمیشدیر:

قاراقاشیں اوخدو کیرپیگین آلماز * هارادان اوخلاسان یارام‌ساغالماز
گئدر بوگؤزل لیک سنه‌ده قالماز * اگرچه‌سرخوشسان آییل آ یاخشی !

عاشق واله: ۱۸– اینجی‌عصرعاشقلاریمیزداندیر وغنائی‌شعرلریله شهرت تاپمیشدیر. قاراباغلی مشهورعاشق صمدین شاگردی اولموشدور. اؤزو، بوباره‌ده بئله دئمیش:

اوستادیم صمددیر، ساکن آبدال * گؤرن تک اوزونو، نطقوم اولور لال
دئییشنده‌وثرمیرحافظه مجال * من والهم اونافرّه، سن نه‌سن

شعرلریندن آنلاشیلیرکی، مکمل دینی‌تحصیل گؤرموش وکلاسیک شرق وآذربایجان

ادبیاتینی وشفاهی‌خلق یارادیجیلیغینی اؤگره‌نمیشدیر. یازدیغی"جهان نامه"
دن،تاریخه‌ماراقلی اولدوغو بللی‌اولور:

نئچه‌پادشاهلار گلدی صاحب‌جنگ ■ جمشیدجم،نوشیروان وهوشنگ
دقیانوس،هلاکو،چنگیز،تیمورلنگ ■ اونلاردان بیرجه‌سی بو زامان هانی

حافظ و نوائی،فضولی، جامی ■ شیخ‌سعدی، هلالی، موفی، نظامی
دنیاسنده‌گشت ائله‌ییب‌تمامی ■ فردوسی‌تک نظمی دُرافشان هانی

هانی ملاپناه،بیوفا جهان ■ تخلصو واقف‌نظمی دُرافشان
ایندی ائله‌میسن خاکیله‌یکسان ■ تاپماق اولماز،اوکمالدا جان هانی

والهین شعرلری اساسیندا" واله‌و زرنگار" آدلی‌بیرداستان دوزه‌لمیش وچاپ اولموشدور. بوداستاندا،زرنگار آدلی‌بیرعاشق دان بحث ائدیلیر. زرنگار دربندده نه‌قده‌ر اوستادعاشیقلیب‌اونونلا یاریشا گیرمیشسه هامیسینی‌مغلوب ائتمیشدیر. لاکن‌واله،اوستادی صمدین اجازه‌سیله زرنگارلا یاریشاگیریر واونا غلبه‌چالیر. داستانین بؤیوک حصه‌سینی واله‌له زرنگارین دئییشمه‌سی تشکیل ائدیر. بوداستان،والهین شعرلری نین بؤیوک قسمتی‌نین ساخلانماسینا سبب اولموشدور.

واله باجاریقلی‌بیرصنعتکاردیر وغنائی شعرلری آخیجی‌وصمیمی دیر. خلقین دیلیندن آلیب ایشلتدیگی ضرب المثل لروتشبیه‌لر اونون قوشمالارینا خصوصی رونق وئرمیشدیر:

سالّلانا ـ سالّلانا باغاچیخاندا ■ سرو، قامتیندن خجالت چکر
لاله‌یاناغیندان نرگس گؤزوندن ■ غنچه گولوشوندن ندامت چکر

عاشق واله‌نین بیرصبرا گرایلی‌لاری دا واردیر:

ایتیرمیشم مارالیمی بیرسینه‌سی یارالی‌می
گوندوزصبر قراریمی گئجه‌یوخوم کسن دلبر

بو،نه‌عادتدیرانماندا اختیار قویمادین جاندا
بوظلم اولماز مسلماندا کافرمی‌سن، نه‌سن دلبر

خسته‌قاسم: خسته‌قاسم ۱۸ـ اینجی عصرین ان گؤرکملی عاشقلاریندان دیر. او، نصیحت‌آمیزوغنائی‌شعرلریله مشهوراولموشدور. او، اولدوقجا تحصیلی و یوکسک استعدادلی‌بیرشاعراولموشدور. حیاتی حقینده‌معلوماتیمیزیوخدور.جنوبی آذربایجانین" تیکمه‌داش" کندینده‌آنادان اولموشدور. اؤزو، بوتو دفعه‌لرله

شعرلریندە بیان ائتمیشدیر :

خسته‌قاسم تیکمه‌داشلی   الی‌قانلی گؤزو یاشلی
گؤل دن چیخدی یاشیلباشلی   سیلکندی مونالارکیمی

ائرلریندن چوخ وقت سفره چیخدیغی بللی‌اولور ، اونون آدیله باغلی بیر داستان دوزه‌لمیشدیر . بورادا ،گؤسته‌ریلیرکی او ، گزه ـ گزه داغستانا چیخمیشدیر :

نه‌دردینیزوار سامنه سؤیله‌یین * شیرین نامه‌یازین بیان ائیله‌یین
ککلیکلر ، قاسمی حلال ائیله‌یین * چونکی‌گئدیرداغستانا ، ککلیک‌لر .

خسته‌قاسم‌داغستاندا ، لزگی‌احمد آدلی‌مشهوربیرعاشقلا دئییشمیشدیر . بو دئییشمه‌ده عاشقلیق قایداسی اوزه‌ره اونلار اول بیر ـ بیرلرینه‌ حربه ـ زوربا گلیر ،مونرا قفل بند ، دیوانی تجنیس سؤیله‌ییرلر . خسته‌قاسم لزگی احمدین بوتون باغلامالارینی‌آچیر ، لزگی‌احمدده خسته‌قاسمین بیر ـ ایکی باغلاماسینی آچیر . آخردا خسته‌قاسم چتین بیرقفل بندسؤیله‌ییرکی لزگی احمد ، اونو آچا بیلمیر وخسته‌قاسم اونا اوستون گلیر .

خسته‌قاسم‌دا چوخ اوستادنامه‌لریله مشهوراولموشدور . اونون اوستادنامه‌لرینده عقل وکمال ، انسانی فضیلتلرو دوستلوق حقینده قیمتلی سؤزلر واردیر . او ، انسانلاری دوغرولوغا ،یاخشیلیغا ، وعدالته‌چاغیریر :

بیریئره‌گئدنده اؤزونو اؤیمه * شیطانا باج‌وئریب کیمسه‌یه سؤیمه
اگرکوجلواپسن فقیری دؤیمه * دئمه :وارقوتیم ،قولوم‌یاخشی دیر .

خسته‌قاسم کیمه‌قیلسین دادینی * جانی‌چیخسین اؤزو چکسین اودونو
یاخشی ایگید ،یامان ائتمزآدینی * چونکی‌یامان آددان ، اؤلوم یاخشیدیر

بعضاً غنائی شعرلرینده‌ده اخلاقی نصیحتلری بیان ائتمگه‌چالیشیر :

آی آقالارسیزه‌بیان ائیله‌ییم * نیه یاخشی اولار یارآشنالیغی
سن سئوه‌سن یاری ،سنی سئومه‌یه * اولاربلبل ایله خار آشنالیغی

خسته‌قاسم‌دئر :می ایچن مست اولور * آبدال(۱)اولان قیرخدا صاحب‌پوست اولور(۲)
هرآدامکی لووغا (۳)ایلن دوست اولور * اولور یاغیش ایلن قار آشنالیغی

خسته‌قاسمین گؤزه‌ل باغلامالاری ،قفل بندلری ،هجولری ، تجنیسلری ،جیغالی قوشمالاری ،دئییشمه‌وگرایلیلاری واردیر :

۱ـ درویش ، قلندر ۲ ـ عارف ،پیر ، مرشد ۳ـ غیرجدی

نه‌با خیرسا ن ما را ل گؤزلوم		منه‌بیگا نه‌لرکیمی
دوروب دولانیم‌با شینا		شمعه‌پروا نه‌لرکیمی

گل گئده‌ک چین وما چینه		حسرتم اوزون ما چینه
آل منی قوینون ایچینه		ایستکلی با لالارکیمی

دوست قا پی‌سیندا دوستا غا م		تخللرینه‌چوخ مشتا غا م
یا را لیندن دوگون(۱)دا غا م		دا غدا کی لاله‌لر کیمی

خسته‌قا سمین شعرلرینده تک لیکدن ،یوخسوللوقدا ن ودنیا نین دردوغمیندن وظلموندن شکا یت چوخدور . ا ثله‌بونا گؤره‌ده عا شق ، تحلمونو"خسته"قویموش و ،خسته‌جسمیم ،خسته‌جا نیم ، وخسته‌کؤنلوم دئیه ،دا دچکمیشدیر . اونون مختلف‌نوع‌ده شعرلری عا شق شعرینین قیزیل صحیفه‌لرینی دولدورموش وا یندی ده خلق طرفیندن سئویله‌ـ سئویله اوخونور .

منا بع :
۱ـ آذربا یجا ن شفا هی‌خلق ادبیا تی . ا فندیف با با یف
۲ـ رسملی‌تورک ادبیا تی . نها دسا می با نا رلی استا نبول ۱۹۷۳
۳ـ تورک ادبیا تی‌تا ریخی .م‌ـ فؤا د کؤپرولو . ۱۹۸۰ استا نبول
۴ـ تورک خلق ادبیا تی . نعیم‌آلقا ن ـ آنکا را ۱ـ ۱۹۷۳
۵ـ آذربا یجا ن سووئت انسیکلوپدیا سی . بیرنجی‌جلد ،عا شق ما ده‌سی.با کی ۱۹۷۶

۱ـ دا غ یئری

دوکتور غلامحسین بیگدلی - پروفسور

تصوف و ادبیات

(۱)

ادبیاتلا صوفیسمین علاقه‌سینی، یا خود تصوف ادبیاتینی اؤگره‌نیب تحلیل ائتمکدن اؤتروبیرینجی نوبه‌ده تصوف وعرفانین اؤزونو اؤگرمک لازمدیر. صونرادا بشریتین ادبی میراثی‌نین تصوف وعرفانلا نئجه علاقه‌ده اولماسینی، تصوفون ادبیاتا نئجه داخل اولدوقو وبونلارین بیری نین دیگرینه نئجه قارشیلیقلی تاثیر بوراخمالارینی تحلیل ائتمک گرکدیر. بیزجه بوسوز آنتیک، قدیم دؤورلر واورتاعصرلرشفاهی ویازیلی ادبیاتینین تصوف‌له علاقه‌سینی ویاخودتصوف ادبیاتینی دوزگون درک ائدیب معین لشدیرمک وبوباره‌ده علمی، جدی ملاحظه‌لر سؤیله‌مک چوخ چتین بلکه ده امکان سیزدیر.

بیز بوعلمی ،ضروری، چوخ جهتلی، جدی ومرکب مسئله‌نی اؤگره‌نمک اوچون اساس اعتباری ایله آختاریشیمیزی بئش مرحله‌یه بؤلدیب، ملاحظه ونتیجه‌لریمیزی سوجرچیوه‌ده بیان ائتمه‌لی اولاجاییق.

بومرحله بؤلگولری آشاقیداکی لاردان عبارتدیر:

۱- تصوف وعرفان نه‌دیر؟ بوطریقت تاقدیم زمانلاردان شرقده وغربده نئجه تؤره‌ییب، میدانا چیخیب، یاییلیب، انکشاف ائتمیشدیر. اونون زامان و مکان آنلایشی و حدودو.

۲- تصوفون مختلف قوللاری، اسلام تصوفون تشکلو، اونون کؤک لری وبو داقلاری.

۳- شرقده تصوف طریقتی اساسیندا یارانمیش متصوف ادبیات، اونون مترقی و مثبت خصوصیتلری ومنفی جهت لری.

۴- حروفیه و نقطه‌وی لر واونلارین اوغورسوز طالع لری.

۵- هیپیسم ترک دنیالیق وبیر نوع معاصر صوفیسم کیمی.

***

هرشئی دن قاباق قیدائتمک لازمدیرکی، عرفان وتصوف اساس اعتباری ایله دین یوخ طریقت دیر، اؤزوده دین لرواینانلارا اکیزدوغولموشون همی ده مخالفتچی جریان اولوب دین لرو مذهب لر اورتایا چیخدیغی گوندن

تصوف ده مختلف آد ،مختلف آیا ما ،مختلف تظاهر و مختلف بویا ومدعالارلا اورتایا چیخمیش،مختلف عصر وزمانلاردا مختلف یشرومکانلاردا ،مختلف فورم ومضمونلاردا مختلف فعالیت لرگوسترمیش اساسا میستیک بیرجریان اولسادا ،بعضا مترقی وانقلابی قولو و رولو دا اولموشدور تکجه ترک دنیالیقا ،عطالته ،بدبینلیگه یوخ،بعضا جسارته ،فعالیته ،حرکت وانقلابا دا دعوت اتمیشدیر .

عمومیتله گوتوردوکده ،آنتیک ،قدیم واورتاعصرلرشرقده صوفیسم جریانی باشقا جریانلاردان داها گئنیش یاییلمیش وبو اوجسوز ،بوجاق سیز اراضینی بوروین ان شدتلی،گوجلو مفکوره وی آخینلاردان بیریسینه چئوریلمیشدی

بوذهنی جریانین عقلی،فلسفی،سیاسی واجتماعی حیاتدا اوزنوبه سینده معین جدی وتاثیرلی رولو اولموشدور .محض بوناگوره ده عصرلردن بری واوزاق دوورلردن باشلایاراق دنیا ادبیاتینا ،علی الخصوص یاخین وشرق ادبیاتینا درین،قوتلی واوزونه مخصوص تاثیربوراخمیشدیر .تدریجا متصوف ادبیات یارانمیش،گئت _ گئتده انسانلاری اوزونه جذب اتمیش ،گوجلو محلی جریانلارا چئوریلمیش بعضا ده ظلم وعدالت سیزلیک لر علیهنه عصیانلار قالدیرا بیلمیشدیر .آنجاق هئچوقت واحدبیرجریانا چئوریله بیلمه میشدیر .پراکنده ،غیرمتشکل صورتده تظاهرلرائدیب وعمومیتله بوگونه ده ک هئچوقت صوفیسم واحدبیرفکرآخینینا وعمل وحدتینه نائل اولا بیلمه میشدیر .همیشه پراکنده ،مختلف ،همی ده کوکلو ضدیتلی قوللاری ایله موجوداولموشدور .آنجاق اساس اعتباریله تصوف واونون مرتجع قولو ره آل دنیوی نه وارسا رد ائده ن،انسانلاری دنیا وحیاتا قارشی عطالته ،کوسکونلوگه چاغیران ،عاجزلیگه ،تسلیمچی لیگه دعوت قیلان خسته ،میستیک ،آسکت وبدبین احوال _ روحیه لی ملاحظه لری مدافعه ی ائده ن تکجه آخرتی یاپیشان بیرجریاندیر .آنجاق بوکیمی ضررلی طرفلر ایله یاناشی،یانته ایسمه (وحدت وجود) اساسلانان ،یارادیلیشی وحدتده گوتوره ن ،نورو ظلمتدن اوستون توتان خیری شره غالب بیلن،هرجور اجتماعی برابرسیزلیک لره قارشی چیخیب ،برابرلیک ،عدالت ،حریت انسانپرورلیک ،حقیقت وحقیقتی طلب ائده ن قاباقجیل قوللاری دا اولموشدور

قید ائتدیک کی،عصرلردن بری گئنیش جغرافیائی ساحه‌لرده وگئنیش ومختلف کوتله‌لر آراسیندا یاییلان تصوف همی ده مختلف سیجیم‌لرده تطاهر وانکشاف ائتمیش،چوخ ضدیتلی بیرتعلیم اولموشدور. او، اوزونون مختلف انکشاف مرحله‌لرینده بعضا وحدت وجود وآزقالا دهری مفکوره‌لرینی یاییب ترنم ائده‌ن، لیکن چوخ واخت سئیرجی، مستیک، بدبین بعضا ده‌قانی دیندار کیمی دینی گوروشلری کسگین مدافعه ائده‌ن بیرجریان وقوه یه چئوریلمیشدیر بعضا ده پئشه‌کار صنعتکار و ضیا ئیلیلار محیطینده حتی شریعت بویوروقلارینا، دینه، فئودال - روحانی قدرتینه محالف چیخیب مبارزه آپاران بؤلمه‌لری ده اوزونو گوسته رمیشدیر. نتیجه اعتباریله صوفیسمین مرتجع جهتلری، آسکیتیسم وترک دنیالیق مئیل لری وقوللاری داها قاباریق، داها گوجلو وبارز شکلده تظاهر ائدیب واساس یئری توتموشدور و توتماقدادیر.

تصوف نه‌دیر ؟

تصوفون منشائی - تصوف مذهب یوخ، طریقت دیر. اوزوده مختلف قوللارا آیریلیر. اساس آللهی محبت و دئیوی محبت قوللاری دیر. بوقوللارا سلسله دئییلیر. هرسلسله‌نین اوزونون اوجاق،خانقاه وقطبی وار.

بوطریقتینی ایزله‌ین لره سالک، مریدوا سلامیتده‌ایسه صوفی آدی وئریلمیش دیر عمومیتله اونلاری صوفی آدلاندیرساق بوصوفیلری مختلف گروه‌لارا بؤلمک اولار. مثلا بودائی صوفی‌لری، مسیحی صوفی لری، اسلام‌صوفی لری وسایره‌کی، بولاردا اوزلری ده اوز داخل لرینده مختلف قوللارا بؤلونورلر. طریقت لرده دین وایندا ملا یاناشی قومی لیک ده معین رول اوینامیشدیر. مثلا اسلام دینینده عرب قوللو (بوداغلی) تصوف، فارس قوللو تصوف، تورک قوللو تصوف وسایره. بوتون بوقوللاردا اوزلوگونده مرتجع و مترقی بؤلگولره آیریلیرلار.

تصوف طریقتینی ایزله‌ین لر مختلف زمان، مکان وشرایط ده‌تشکل تاپیب عمورسوردوک لرینه گوره بیربیرا اوخشاروباخین جهت لریله یاناشی بیرچوخ کوکلو اختلاف‌لاری دا اولموشدور. هرعصرین داخلی‌وخارجی عامللری بوقوللارین متشکل لشمه وانکشافیندا جدی تاثیری و رولو اولموشدور اونلارین دنیا گوروشلری نین تشکلونه‌درین تاثیر گؤستر میشدیر.

سونرالار یاخین و اورتا شرقده داها دوغروسو اسلام عالمینده تصوف و عرفان، فلسفه ایله مذهبین ترکیبیندن یارانمیشدیر. بو طریقتی ایزلهین لره گوره حقه واصل اولماق آنجاق بو یوللا امکان داخلینده دیر. اوزو ده مریدین، سالکین، سیر، سلوک، تفکر، مشاهده قابلیتی اولمالی دیر کی، نتیجه ده گئدیب وجد و تجلی قاپیسینا یئتیشسین. بونونلادا انسان آللاها قوووشسون، جزء کله، کثرت واحده چئوریلسین.

صوفی عرفانینی تشکیل ائدن اساس مسئله بوتون مادی و ظاهری و دنیوی علاقه لردن ال اوزمک، حب، بغض، ریا، کدورت، غضب، کین و بو کیمی عامللره بیگانه اولماق، عزلته، قناعته، توکله و تسلیمه واریب، وحدت وجوده اینانماق، منطق، استدلالا و فلسفه یه یوخ، عشقه، محبته، اوره گه حسه باغلانماق فنا فی الله اوغروندا یانیب ازه لی شعله ده محو اولماق دیر. بیله بیر طریقتین ایزله یجی لرینه صوفی، عارف یا کشف و کرامت اهلی آدی وریلمیر. اونلارا بسه اوزلرینی اهل حق آدلاندیریرلار.

اسلام تصوفونون یعنی یاخین و اورتا شرقده یارانان تصوفون میدانا چیخما سببلرینی مختلف ملاحظه و رای لرله ایضاح ائدیرلر:

۱– بعضی لری تصوفون اسلام و بودیزمین اوخشار مسئله لریندن دوغان بیر جریان اولدوقونو سویله ییب، اونون هندوستاندان نشات ائدیب تدریجا یاخین و اورتا شرقه سرایت ائده رک یاییلماسینی ادعا ائدیرلر.

۲– بیر سرالاری تصوفونی افلاطونچو فکر و آخینین محصولو حساب ائدیب اشراق فلسفه سی ایله تصوف آراسینداکی اوخشار جهتلری. اوز مدعالارینی ثبوت ائتمکه شاهد گوستریرلر.

۳– بیر عده بو فکرده دیرلر کی، یاخین و اورتا شرق صوفیزمی یا خود اسلام تصوفو، هئچ بیر دیگر اجنبی خلقین یا اولکه نین فلسفه سیندن تاثیرلنمه میش، اوزو مستقل بیر جریان اولوب، یئرلی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شرایطین اوزوندن دوغوب تؤره نیب میدانا چیخمیشدیر.

۴– تصوفون مسیحیت رهبانیتیندن دوغماسینی ادعا ائده نلرده واردیر.

۵– بعضیلرینه گوره تصوف عربلر طرفیندن مغلوب اولموش خلق لرین مخالفتچی بیر جریانی اولوب عرب استیلاسی و اسلام نفوذو علیهینه حاضرلانمیش سیاسی بیر آخین دیر. او، عرب و خلافت سلطه سیندن خلاص اولماق اوچون بیر واسطه رولونو اوینامیشدیر. بونلار شیعه لیگین ده تصوف کیمی بو نقطه نظردن میدانا چیخماسینی سویلوُیورلر.

۶ـ اصل صوفی لرین اوزلری نین بیرقسمی ایسه ،اسلام تصوفونو هئچ بیر اولکه ،خلق ،فلسفه وسیاست دگیل،آنجاق قرآنین واسلامیتین اوزونون محصولو حساب ائدیب ،اونو: " علم من الله ،علم مع الله ، و علم بالله " (آللاه طرفیندن و آللاه ایله و آللاها طرف علم) آدلاندیرمیشلار .

۷ ـ صوفیلردن بیرقسمی ایسه دینی،جناب موسانی ،عیسانی،انجیلی ، توراتی ،قرآنی،حضرت محمدی ودیگر بوکیمی آسمانی کتابلاری وآللاهی ومقدس ذاتلاری بیرطرفه قویوب ،انسانی آللاهی قوه نین رمزی،اوزو آدلاندیریب ،بشری خالق سانیب انا الحق سویله میش لر .انسانی بوتون قوه لرین فوقونده حساب ائدیب حیاتین وارلیغین یارادانی آدلاندیرمیش ـ لار .انسان اوزو خالق دیر دئمیشلر ونتیجه ده چوخلاری اوزجانلارینی دا قربان وئرمیش لر .

بومختلف عقیده ورنگارنگ مسلک لی ودوشونجه لی تصوف گروپلاری نین هره سی نین اوزونه مخصوص باخیشی،آئین ومراسمی،عادت وعنعنه سی،قورو ـ لوش وتشکیلاتی اولموشدور .مختلف وضدیتلی فورما ومضمونلاردا چیخیش ائتمیش،بعضا مثبت ومترقی رول اوینامیش،اکثرا ده منفی وارتجاعی موقعده ن چیخیش ائتمیشلر .اساسا قورروجو یوخ ،تخریبچی اولموشدور وهئچ بیرمثبت وجدی ایشین عهده سیندن گله بیلمه میشلر وبشریتین خلاص اولما ـ سینی آرزولاسالاردا ،بونا نائل اولا بیلمه میشلر خیالدان عمله گئچه بیلمه میش لر .

قید ائتدیگیمیزکیمی عصرلربویو یاخین و اورتا شرق ده صوفیزم آخینی ان گوجلو وشدتلی فکیرجریان ودالغالاریندان بیریسی اولوب ، اوزوده اساسا مخالفتچی سجیه داشاییب ،تا قدیم زمانلاردان بوگونون اوزونه ده ک ،فعالیت ده اولوب ،مختلف گوروشلو ،مختلف غایه لی، مختلف تحرک لو وایستک لی جریان لار اولموشدور .اونون نفوذلو بیرقولونون اساس ماهیتی روحو ـ جوهری گوجلندیریک ،جسمی ـ عرضی اولدورمک ، نفسی جلولاماق ،هرجور مادی ودینوی علاقه نی قطع ومحو ائتمکدیر .اونلارا گوره هئچ واقت ده تصوف له دین و فلسفه (علم) تام شکل ده بیر ـ بیرلری ایله باریشمامیش ،دائما مبارزه ومخالفت ده اولموشلار .بیرقول باریش سادا اوبیری قول اوز مبارزه سینه دوام ائتدیرمیشدیر .بعضی متصوفلر

قالانی اون اوچونجو صحیفه ده

حضرت علی (ع) نین اؤگودلری

****

اَفْضَلُ النّاسِ اَنْفَعُهُمْ لِلنّاس.

ان اوستون آدام خلقه، ان فایدالی اولان دیر.

مَنْ لَمْ يَنْفَعُكَ حَياتُهُ فَعُدَّهُ فِي الْمَوتى.

دیرلیکیده یارامایانی اؤلو سای

رُبَّ خَيْرٍ وافاكَ مِنْ حَيْثُ لاتَرْتَقِبُهُ.

بعضا گؤزلەمەدیکین یئردن فایدا گؤرەرسن.

اَلْعَجَلَةُ مَذْمُومَةٌ في كُلِّ اَمْرٍ اِلّا فيما يَدْفَعُ الشَّرّ.

تلەسمک، شری دفع ائتمکدن سوای هرایشده پیسدیر.

مَنْ عَجَلَ زَلَّ.

تلەسن چاشار.

مَنْ صَبَرَهانَتْ مُصيبَتُهُ.

صبر ائدەنین مصیبتی یونگولله‌شر.

مَنْ يَصْبِرْ يظفر

صبر ائدەن قازانار.

شَرُّ النّاسِ مَنْ كانَ مُتَتَبِّعاً لِعُيُوبِ النّاسِ وَعَمِياً عَنْ مَعايِبِهِ

آداملارین پیسی اؤزگەلرین عیبینی گؤرەن و اؤزعیبینی گؤرمەین دیر.

سارِعْ الْغيبَةِ اَحَدُ الْمُغْتابِين.

غیبته قولاق آسان، غیبت ائدەلردن بیری صاییلار.

اَلْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ فَانْتَهِزُوا فُرَصَ الْخَيْرِ.

فرصت بولودکیمی کئچیر، پس اونو الدن وئرمە.

غافِضِ الْفُرْصَةَ عِنْدَ اِمْكانِها فَاِنَّكَ غَيْرُ مُدْرِكِها عِنْدَ فَوْتِها.

فرصت اله دوشنده قدرینی بیل، الدن گئدەرسە قایتماز.

مَنْ قَصُرَ عَنِ السِّياسَةِ صَغُرَ عَنِ الرِّياسَةِ.

سیاستده قصوراٸدەن ریاستدن تئز دوشر.

شِدَّةُ الْحِقْدِ مِنْ شِدَّةِ الْحَسَد

کینەنین شدتی گیجیگین چوخلوغوندان دیر

اِسْتَشِرْ عَدُوَّكَ الْعاقِلَ وَاحْذِرْ رَأيَ صَديقِكَ الْجاهِل

عقللی دشمن ایله مشورت ائت، وجاهل دوستون رأیینده صاقین

جواد هیئت

دیلیمیزده "بللی" و "بلسیز" آنلامی

(معرفه و نکره)

عمومی دیلچیلیک علمیندن معلومدورکی، هربیر دیلده بیرسیرا گراماتیک آنلاملار /مفهوم ــ کاتقوری/ اولار. بو آنلاملارین چوخو، دئمک اولار، بوتون دیللرده هم مشترک، هم ده فعاللیق، گئنیشلیک و نظره چارپماق جهتدن عینی ویا تقریبا عینی اولار. فعل، زمان، شخص... آنلاملاری بو قبیلدندیر. بوندان باشقا ائله گراماتیک آنلاملاردا واردیرکی، اونلار فعاللیق، گئنیشلیک، مشخص علامته مالک اولماق وهریئرده نظره چارپماق جهتدن مختلف دیللرده فرقله نیرلر. بئله آنلاملاردان بیری "بللی" و "بلسیز" /معرفه و نکره/ آنلامی دیر. بو آنلام مشخص علامته مالک اولوب اولماماق، هریئرده آچیق و آیدین نظره چارپیب چارپماماق باخیمیندان آز ـ چوخ تانیش اولدوغوموز دیللرده، کاملا فرقله نیر. بئله کی، فرانسیز دیلینده، اسمین "بللی" ویا "بلسیز" لیکی اونون اولینده گلن و مذکر، مؤنث، تک و جمع لیگینه گوره دگیشر /

عرب دیلینده، جنس وکمیتدن آسیلی اولمایاراق، "بللی" اسملرین اولی "ال" لی و صونو تنوینسیز، "بلسیز" اسملرین ایسه اولی "ال" سیز و آخری تنوین لی اولار. فارس وتاجیک دیللرینده اسمین بلسیزلیگی اونون اولینده "یک" ویا آخریندا "ی"، ها بئله، واسطه سیز تاماملیق اولدوقدا، اونلارین اولماماسیندان معلوم اولور. "یک" ویا "ی" علامتلری اولمادقدا، ها بئله واسطه سیز تاماملیق اولارکن اسملردن صونرا، "را" علامتی اولدوقدا، اونلار بللی کلمه لردیر.

آذری وآنا دولو تورکجه سینده اسمین اولینده "بیر" ین اولماسی، واسطه سیز تاماملیق اولدوقدا ایسه، اونون دا اولماماسی(اولا دا بیلر) بلسیزلیک علامتی، "بیر" ین اولماماسی، واسطه سیز تاماملیق اولدوقدا ایسه، یالنیز تاثیرلیک حال شکیلچی سی نین اولماسی "بللی" لیک علامتی دیر. روس دیلینده ایسه بللی و بلسیز آنلامی نین هئچ بیر مشخص علامتی یوخدور وکلمه لر همیشه بللی حساب اولار. "بلسیزلیکی" گوسترمک لابد اولدوقدا، اسمین اولینده یا "بیر" ویا "کاکوی نیبود"، "کاکوی لیبو"، "کاکوی تو"... سوزلریندن بیرینی آرتیرارلار.

بورادان آیدین گورونورکی، "بللی" و "بلسیز" آنلامی بعضی دیللرده تام فورمالاشمیش، مشخص علامته مالک اولموش وساماللی کاتقوری حالینا

دوشدوگو حالدا ،بعضی دیللرده بیرا وقدر با رزومشخص دگیلدیر .آنـــا
دیلیمیزده بئله دیللردندیر .بونا گوره ده بوگرا ما تیک آنلام ،بوگونـــه
قدر ،دیلچی عالملریمیزین دقتینی بیرا وقدرده جلب ا ئتمه میش ولازمنجه
ا یشلنمیشدیر .

شمال آذربا یجا ن،ها بئله تورکیه دیلچیلیگی‌نین آکا دمیک سویـــه ده
یا زیلمیش ا ثرلرینده ،بئری گلمیش کن ،"بللی"و"بلسیز"آنلامینا ا وتری
ا شا ره‌لر ا ولموشدور ،لکن نه‌عا دی گرا مر کتا بلاریندا بوخصوصیته‌توخو ق
نولموش،نه‌ده بللی ـ بلسیزلیک ،بیرگرا ما تیک آنلام‌کیمی ،مستقل وا طرا
لی شکیلده ا وگره‌نیلمیشدیر ./لاا قل بیزه معلوم دگیلدیر .

بیزه‌ا ئله گلیرکی،دیلچی لیگیمیزده ا سملرین حال ومعینلیک ـ غیر
معینلیگینه لازمی فکیر وئرمک "بللی ه بلسیز"آنلامی‌نین ا وگره‌نیلمه
سی نی کولگه آلتینا آلمیشدیر .دا ها دوغروسو ا سملرین حال ومعیـــن ـ
غیرمعینلیگی ا یله ا ونلارین "بللی ـ بلسیزلیگی"بعضا تا ریشدیریلمیش
وقسما ا یکینجی بیرینجی کیمی با شا دوشولموشدور .آشاغیدا بومسئله‌نی
آیدینلاشدیرما غا چا لیشا جا ییق .

بللی وبلسیز ا صطلاحی ا یله ا یلک دفعه تورکیه دیلچیلیگی ا ثرلرـ
ینده را ستلاشدیق .تورک دیل ا وزما نلاری (متخصص‌لری) ،ا حتما ل کی،بـو
ا صطلاحی "دیوا ن لغا ت ا لترک "دن آلمیش وچوخ عقللی ا ولارا ق ا یشلتمه‌گه
با شلامیشلار .شما لی آذربا یجا ن دیل ا ستا دلاری "معرفه ونکره "ا صطلاحلارینی
ا یشله‌تمیشلر .بیز"بللی ـ بلسیز"ا صطلاحلارینی دیلیمیزه‌دا ها منا ســـب
حسا ب ا ئدیریک ،بیرده ا ونا گوره‌کی،بوگون ده دیلیمیزده"بللی"کلمـه
سی تا نینمیش،ا ولجه‌دن مشخص ،معروف ،دا ها دوغروسو"معرفه "معنا سیندا
ا یشلنمکده‌دیر .

***

بیز بو آرا شدیرما دا ،دیلیمیزده‌کی "بللی ـ بلسیز"آنلامینی،تئز
تئز فا رس وعرب دیللریله مقا یسه‌ا ئده‌جه‌ییک .بوا یشدن بئله نتیجـــه
چیخا ریلما سین کی،بیز بوآنلامی عرب وفا رس دیللریندن زورلا دیلیمیزه
سوخما ق فکرینده‌ییک .بئله بیرتشبث ،رحمتلیک ا حمدکسروی‌نین آنا دیلیـ
میزده کی کئچمیش زما نین ،فا رس دیلینده‌ا ولما یا ن ،نوعلرینی زورلا ـ
فا رس دیلینده یا را تما غا چا لیشما سی کیمی گولونج بیرا یش ا ولار .

بیزبوفکرده‌ییک کی،آیری ـ آیری گرا ما تیک آنلاملاری ،علمی جهتدن
ا وگره‌نمک ا یشینده مقا یسه ا صولو ا ولدوقجا ثمره‌لیدیر .مقا یسه‌ا صولوهم

عینی کوکلو دیللر ،همده مختلف دیل گروه‌لارینا داخل اولان دیللرآرا - سیندا اولا بیلر .مقایسه اولولو ،عصرلر بویو عینی شرایطده بیرگه با شامیش مختلف خلقلرین دیللری آراسیندا یارانمیش ماراقلی یاخین لیق جهت‌لرین آشکارا چیخاریلماسی اوچون گوزه‌ل واسطه‌لردن دیر .

خلقیمیز عصرلر بویو عرب وفارس خلقلریله عینی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دینی شرایطده یاشامیشدیر .بونون نتیجه‌سینده ،نه تکجه یوزلر- جه لکسیک واحدلر بودیللردن بیری - بیرینه کچمیشدیر ،حتی چوخلو عینی آتالار سوزلری،حکمتلی سوزلر ،مثللر ،افاده وترکیب‌لر بوا وچ خلق داخلینده میدانا گلمیشدیر .مرحوم مجتهدی‌نین "آذربایجان ضرب المثل لری" کتابینا ساده بیرنظربوحقیقتی آیدین گوستریر .دیلیمیزده‌کی "یکه - یکه دانیشیر" افاده‌سی فارس دیلینده‌کی"کنده کنده حرف میزند" وعراق عربلری دیلینده‌کی "تحکي کبار کبار" افاده‌سیله کاملاعینی‌دیر .

حتی بعضا گراماتیک عنصرلرین ده بواوچ خلقین دیلینده عینی لیگینی مشاهده ائدیریک .دیلیمیزده "دی" اداتی فعللردن اول گلیب تاکید معناسی بیلدیره‌ر /دی گئت /.همین ادات عینی فونتیک ترکیب ،معنا و وظیفه‌ده ،اوزو ده آنجاق فعللردن اول،فارس خلقی داخلینده /دی برو/ و عراق عرب‌لری دیلینده ده / دی روح / ایشله‌نیر .

بوحقیقتلر گوستریرکی،دیلیمیزین بعضی قارانلیق پروبلم‌لرینی، اوجمله‌دن همین بللی- بلسیز آنلامینی آراشدیردیقدا ،اونو ،عرب وفارس دیللریله مقایسه ائتمک دوزگون علمی اولدور و شاید آیری اوللار، لااقل بو مسئله‌ده ،مقایسه اولوقدر،ایسته‌نیلن نتیجه‌نی وئرمه‌سین.

***

دیلیمیزده بللی و بلسیز آنلامی نین علامتلری :

هرشئیدن اول نظره‌آلماق لازمدیرکی،زمان آنلامی‌نین فعله‌عاید ولدو غو کیمی،بللی - بلسیزآنلامی دا ،اساس اعتباریله‌اسمه‌علاقه‌دار اوزونو گوسترن بیرگراماتیک آنلامدیر .دوغرودور ،مثلا عرب دیلینده ،صفت وسای- لاردا دا ،بللی لیک علامتی اولا بیلر ،آنجاق بوعلامتلر اونلاردا یالنیز اسمله‌علاقه‌دار میدانا گله‌ر ،چونکی اونلار مضمون اعتباریله‌بللی و یا اولا بیلمزلر ،/ کتاب مفید . الکتاب المفید /.

یلیمیزده‌بللی وبلسیزآنلامینی آشاغیداکی موردلرده‌گورمک اولور :

دیلیمیزین اسملری،بوتون حاللاریندا ،بللی حساب اولور،بلسیز
اولدوقدا اونلارین اولینه "بیر"کلمه‌سی آرتیریلار.بوحالدا "بیر"کلمه
سی سای دگیل ،بلسیزلیک علامتی دیر.

بیر قاری نین بیر تویوغو وارایمیش.

نقل ائدیبلر کی،بیرزمان وارایمیش.

بیر سورو، بیرده بیر چوبان وار ایمیش.

بونمونه‌لرده"قاری تویوق ،زمان،سورو،چوبان" سوزلری‌نین هامی
اسمین مختلف حاللاریندا اولمالارینا باخمایاراق ،بلسیزدیرلر،چونکی
اونلارین اولینده "بیر" کلمه‌سی گلمیش وبللی دگیلدیرلر.لکن "بیر"
کلمه‌سی اسملرین اولینده گلدیکده همیشه بلسیزلیک بیلدیرمز.بوکلمه
نین مختلف وظیفه‌لری ومعنالاری واردیرکی،آیریجا آراشدیریلمالیدیر.

فارس دیلینده"بیر"کلمه‌سی نین معادلی "یک"سوزوندن باشقا
لرین آخرینا "ی" /یاء نکره/ آرتیرماقلا دا اسم‌بلسیز اولا بیلر./نمونه
اوجون باخ: دستور زبان فارسی ۳ دوره‌ء راهنمائی تحصیلی ۱۳۶۰ ص۱۰

آیا آیا دیلیمیزده ائله حاللارا راست گلمک اولورکی،"ی"شکیلچی
سی،اسملرده ،بللی ویا بلسیزلیک علامتی اولسون ؟

دیلیمیزده"ی" شکیلچیسینه بیرنئچه یکرده‌و وظیفه‌ده تصادف ائدیلیر

الف ـ تاثیرلیک حال شکیلچیسی :

بیر قایدا اولاراق دیلچیلیگیمیزده تاثیرلیک وباواسطه‌سیز تا
لیغین علامتی "ی" شکیلچیسی گوسته‌ریلیر.(من کتابی آلدیم).شبهه
کی،بو جمله‌ده "کتاب"سوزو تاثیرلیک حالیندا وواسطه‌سیز تاما
دیر.لکن (من کتاب آلدیم) جمله‌سینده ده"کتاب"سوزو همین وظیفه
داشییر،بس نه‌سببه گوره"ی" شکیلچیسی یوخدور؟ هانسی فیکیردیرکی
بیرینجی جمله‌ده"ی"شکیلچیسینی ضروری وایکینجی ده غیرضروری ائت
دیر؟ جمله‌لرین مضمونونا دقت ائتدیکده معلوم اولورکی،بیرینجی
"کتاب"دینله‌یه‌نه اولجه‌دن بللی دیر،معلومدور،لکن ایکینجی ده
ومعلوم دگیلدیر.بومسئله‌دن باشقا بوایکی جمله‌نین آیری مضمون فر
یوخدور.یعنی بیرینجی جمله‌ده"کتاب"بللی وایکینجیده بلسیزدیر
فرقی میدانا چیخاران یالنیز"ی"شکیلچیسی دیر.دئمک دیلچیلیگیم
تاثیرلیک حال شکیلچیسی کیمی تانینمیش "ی" ،لا اقل بورادا ،داها
بللی لیک علامتی دیر.

بوفیکری داها آیدین گؤسترمک اوجون :

۱ـ کتاب سؤزونون اولینه بلیسیزلیک علامتی اولان "بیر" کلمه سینی آرتیرساق، بیرینجی جمله بیرا وقدر طبیعی اولماز (من بیرکتابی آلدیم) ایکینجی جمله اولدوقجا طبیعی اولاجاقدیر. (من بیرکتاب آلدیم) نییه گؤره بیرینجی جمله بیرا وقدر طبیعی دگیلدیر؟! اونا گؤره کی، "ی" شکیلچیسی واسطه سیله بللی اولان "کتاب" سؤزونون اولینده بلیسیزلیک علامتی "بیر" ده گلمیشدیر. کتاب عین زماندا هم بللی، همده بللی اولا بیلمز. جمله نین غیرطبیعی لیگی ده بورادان میدانا گلمیشدیر. بیرینجی جمله نین عکسینه، "بیر" سؤزو ایکینجی جمله نی داها دا طبیعی حالا سالمیشدیر. اونا گؤره کی، بو جمله ده بلیسیز اولان "کتاب" سؤزونون بلیسیزلیکی، بوجا ربدا گؤردوگوموز کیمی، دیلیمیزده بلیسیزلیک علامتی اولان "بیر" کلمه سی واسطه سیله داها دا قوتلنمیش، آیدینلاشمیشدیر. دئمک جمله نین طبیعی لیکی اورادان نشأت ائتمیشدیرکی، واحد آنلامین ایکی مختلف علامتی بیر یئره توپلانمیش ونتیجه ده قاباریلاشمیشدیر.

گؤردوک کی، (من بیرکتابی آلدیم) جمله سی بیرا وقدرطبیعی دگیلدیر یعنی بوشکیلده ده ایشلنسه غلط اولماز. فیکریمیزجه بومسئله "ی" شکیلچی‌سی‌نین ایکیلی خصوصیتیندن دوغور. یعنی "ی" شکیلچیسی دیلیمیزده هم بللی لیک، همده تاثیرلیک حالینی بیلدیریر. بوجمله ده "بیر" سؤزو "کتاب" کلمه سینی بلیسیزله شدیرمیش و "ی" شکیلچیسی نین بللی لیک آنلامینی آرادان قالدیرمیش سا دا، اونون ایکینجی، یعنی حال آنلامی دورور وعمل ائدیر. دئمک بوجمله ده "ی" تاثیرلیک حال شکیلچیسی، واسطه سیز تاملیق علامتی وظیفه سینی ایفا ائدیر.

۲ ـ صفت آنلامی، ماهیتینه گؤره بللی ـ بلیسیز آنلامینا بی‌تفاوتدور. چونکی صفت بللی ویا بلیسیز اولا بیلمز. بومسئله نی عرب دیلینده اولدوقجا آیدین گؤرمک اولور. اسمین کیفیتی وخورلوکونو گؤستره ن صفت، جنس، کمیت، بللی وبلیسیزلیک باخیمیندان، مربوط اولدوغو اسم کیمی اولور. الولدالمجتهد ـ بنت مجتهده ـ اولاد مجتهدون ـ البنات المجتهدات صفتین بللی وبلیسیز آنلامینا بی تفاوت لوکونه گؤره بوجاربداکی جمله لرده "کتاب" سؤزونه "یاخشی" صفتی علاوه اولوندوقدا جمله لرطبیعی‌لیگینی ساخلار. (من یاخشی کتابی آلدیم)، (من یاخشی کتاب آلدیم). صفت

يئريـنـه هرهانسى بـيرصا يدا آرتـيريـلسا ،وضعيت عينى اولاجاقدير.(بـئش كتابى آلديم). (بـئش كتاب آلـديم)

٣ ـ "او"، "بو"، "بئله"، "ائله"، "همين"، " هامان "اشاره‌ضميرلر يـنده هم معينليک همده بلـلي ليک آنلامي واردير .بونا گوره‌ده بوضميرـ لرين هربيرينى يوخاريداكي جمله‌لرين بيرينجي سيه‌آرتيرماق ممكن اولدوغو حالدا ،(من بوكتابى آلديم) ،ايكينجى جمله‌يه‌آرتيرماق ممكن دگيلدير (من بو كتاب آلديم) .اونا گوره بيرينجي جمله‌ده ممكن اولورـ كى،ايكى همجنس آنلام بيرى ـ بيرينه اويغون گليب بيرى ـ ديگرينى تكميل لشديرير ،لكن ايكينجي جمله‌ده ايكى ضد آنلام ،بلـلى "بو"وبلسيز "كتاب "بيريشرده اولا بيلمير ،اونا گوره‌ده جمله‌غلط اولور.

بونلاردان آيدين گورونور كى،ديليميزده تاثيرليک حال شكيلچيسى علامتى كيمى گؤسته‌ريلميش "ى" داها چوخ بلـلى ليک علامتى‌دير./منكتابى آلديم/ .اسم‌بلسيز اولدوقدا بوشكيلچى ايشله‌نمز/من كتاب آلديم/"بير" كلمه‌سيله ايشلنديكده ايسه بلسيزليكى آيدين راق اولار/من بيركتاب آلديم./.

فارس ديليـنده ده وضعيت ،دئمک اولار ،عينى ديرـ./باخ :دستورزبان فارسى براى دبيرستانها ـ دكتر ايرج دهقان ـ تهران ـ ١٣٣٢ـ ص ١١ـ١٠ دوغرودور دوكتورايرج دهقان "را" نين بلـلى ليک علامتى اولماسينى آچيق قيد ائتمير ،لكن گتيرديگى مثاللار و چيخارديغى نتيجه‌دن بئله بير قناعته‌گلمک اولور .ائشيتديگيميزه‌گوره ارمنى ديليـنده‌فارسجاداكى "را" نين معادلى،اسمين حال علامتى دگيل،معرفه علامتى حساب اولونور.

ب ـ اوچونجو شخص‌تک و جمعين منسوبيت علامتى :

"كتابى" / كتابش / و كتابلارى/ كتابهايش /سؤزلريـنده منسوبيت علامتى اولان "ى" شكيلچيسى "كتاب "ويا "كتابلار"ين اوچونجوشخصه منسوب ويا عايداولدوغونو بيلديرير .بونا گوره‌ده اونلارمعين ديرلر .بوسؤزلره بلسيزليک علامتى آرتيرماق اولار :"بيركتابى" /يک كتابش / ،"بعضى كتاـ بلارى/بعضى كتابهايش/ .بوصون تركيب‌لرين هربيريـنده‌معين ـ غيرمعين ليک وبللى ـ بلسيزليک تام آيدينليغيلا گورونمكده‌دير .دئمک بوايكى آنلام آيرى ـ آيرى شئيلرديرـ .يعنى بيرشئين معينليگى اونون بلـلى‌ليگى نى ده ايجاب ائتمز ويا بلـلى اولان شئين معين اولماسى داقطعى‌دگيل دير.

باشقا سوزلەدئک ،معین،ها بئلەغیرمعین اولان شئی هم‌بللی،هم دە بلسیز اولا بیلر .فکریمیزی مثاللارلا ایضاح ائدەک .نظرە آلاراق کی، بللی وبلسیزآنلامی عرب دیلیندە داهاعینی علامتە مالکدیر،همچنین مثاللارین نئچەدیلدە وئریلەرەک مقایسەلی شکیلدە اولماسی فکری تئز باشا دوشمگە کومک ائدەر ،جملەلری آذری،عرب وفارس دیللریندە وئریریک :

کتابی اوخودوم . قرائت الکتاب . کتاب را خواندم .	کتاب غیرمعین وبللی دیر .
بیرکتاب اوخودوم . قرئت کتابا . کتابی خواندم .	کتاب غیر معین و بلسیزدیر .
کتابینی اوخودوم . قرئت کتابه کتابش را خواندم .	کتاب معین و بللی دیر .

بورادان معلوم اولورکی،معین ـ غیرمعین لیک وبللی وبلسیزلیک آنلاملاری آیری ـ آیری شئیلر اولدوقلاری کیمی ،منسوبیت "ی"سی ایلە بللی لیک "ی"سی دە باشقا ـ باشقا شئیلردیر .

ج ـ غیرمعین ضمیرلرین هامیسی غیرمعین شخص ویاشخصلری بیلدیریر . لکن بونلارین داخلیندە ائلەلری دە واردیرکی،اونلاردا "بیروبعضی" سوزلری همدە "ی"عنصرو واردیر .مثلا :بیری،بیریسی،هئچ بیری،هربیریسی بعضی سی،بعضی لری ....

بوضمیرلردە غیرمعینلیک آنلامی شبهەسیزدیر .لکن بیزە ائلەگلیرکی، اونلاردا بلسیزلیک آنلامی دا گیزلەنمیشدیر .

بوضمیرلردە اولان "ی" عنصرو معنا جهتدن نەتاثیرلیک حال شکیلچی سی ،نەبللی‌لیک ،نەدە منسوبیت علامتیسنە بنزەییر .اونلارین ترکیب حصە لرینە فیکیر وئرەک :

تاغیللریمیزین چوخو "بیری وارایدی،بیری یوخ ایدی"سوزلریلە باشلار ،بورادا "بیری" کلمەسی،گرامر کتابلاریمیزا گورە ،آنجاق معین اولمایان شخصی بیلدیریر .اما فکریمیزجەبوکلمە داهاچوخ بلسیزلیگی بیلدیریر .چونکی اوندا ایکی بلسیزلیک عنصروبیرلشمیشدیر :

الف) "بیر" کلمه‌سی‌نین بلیسیزلیک علامتی اولدوغونو یوخاریدا گؤردوک.

ب) "ی" عنصرو، دیلیمیزده اولان باشقا "ی" لردن معنا جا فرقلنیر. اولاراق، بورادا، فارس دیلینده اولدوغو کیمی، بلیسیزلیک معناسی داشییر. چونکی، بو "ی" شبهه‌سیز منسوبیت ویا حال علامتی دگیلدیر. اگر او بللی لیک آنلامینا مالک اولسایدی، ایکی ضدآنلام غیرطبیعیلیک یارادار دی. حالبوکی، اونون تام عکسینی مشاهده ائدیریک. بودا اونونشان وئریرکی، بورادا "بیر" ایله "ی" هرایکیسی عینی آنلاما مالکدیرلر، یعنی هرایکیسی بلیسیزدیر.

بونونلا برابر بیرینجی عنصرده تکلیک، ایکینجی ده ایسه غیرمعین لیک آنلامی دا واردیر.

"بعضی سی" و "بعضیلری" ضمیرلری نین ایسه "بعضی"، "ی" و "لری" حصه لرینده بلیسیزلیک آنلامیله یاناشی غیرمعینلیک آنلامی دا واردیر، "س" ایسه بیتیشدیریجی عنصردور.

دیلین ساده بیرعنصروندا ایکی گراماتیک آنلامین اولماسینی یوخا ریدا تاثیرلیک حال شکیلچیسینده گؤردوک. فارس دیلینده ده "ی" شکیلچیسینه "یا وحدت ونکره" دئییلیر. دوغرودان دا او، فارس دیلینده ایکی آنلاما مالک اولاراق هم‌تکلیک، هم‌ده بلیسیزلیک بیلدیریر. حتی بعضی حاللاردا آنجاق تکلیک آنلامی داشییر. (نفری پنج تومان بردا شتیم) جمله‌سینده "ی" یالنیز تکلیک بیلدیریر.

بوندیک لریمیزدن بئله نتیجه چیخاردا بیلریک: فکریمیزجه یوخاریداکی غیرمعین ضمیرلرده "بیر" و "ی" عنصرلری اساسا بلیسیزلیک آنلامی داشییر و "هر"، هئچ "سؤزلری غیرمعینلیک وتجریدوظیفه‌سینه مالکدیرلرو بونلارین مجموعو بوضمیرلره هم بلیسیزلیک، هم‌ده غیرمعینلیک خصوصیتی وئریر.

* * *

سؤزلریمیزی یکونلاشدیراراق دئمه‌لییک کی، دیلیمیزده بللی بیل - سیزلیک آنلامی بیرنئچه یئرده اؤزونو نشان وئرمکده‌دیر، بونا گؤره ده بیر گراماتیک آنلام کیمی، مستقل شکیلده تحقیق اولونماغا لایق دیر، بونو - نلا برابر اولا بو دئدیک لریمیزین نقصانسیز اولدوغو ادعاسیندا دئیی - لیک، ثانیا دیلیمیزده بللی - بلیسیز آنلامی یالنیز یوخاریدا

گؤستردیگیمیز موردلرله محدودلانمیر، شبهه‌سیز درین آراشدیرمالار ساحه‌سینده، موردلری ده میدانا چیخاردا‌جاقدیر. بونا گؤره ده سویا زیمیزی، ابرادا عموما دیلیمیزی اؤگره‌نمک ساحه‌سینده، خصوصیله بیلایی ـ بیلیر موضوعو ساره‌ده آتیلمیش بیر آددیم حساب ائدیرو، اوموداریک کی، دیلچی عالملریمیز هم اونون نقصان جهتلرینی آرادان قالدیراجاق، هم ده بو موضوعون آردینی توتاراق اونو گئنیشلندیره‌جک و درینلشدیره‌جکلر.

تبریز ۱۳۶۰/۹/۵

تبریز دانشگاهی نین گئنجمیش آذری دیل و ادبیاتی استادی

دوکتور محمدتقی زهتابی

دوکتور حمید نطقی

سیاحت تابلولاری

استانبولدا " بیت بازاری "

"بایزید" له "قاپالی چارشی " آراسیندا
"صحافلارین " آرخاسیندا
ایشته شانلی آدلی ـ صانلی " بیت بازاری "

بیر بایرام گونو
بایراقلارلا بزنمیش دورد بیریان
گورولتودا چالخالانیر زمین و زامان
چیغیران ـ چیغیرانا باغیران ـ باغیرانا
تشهیره عرض اڭدیلمیشدیر
بکلنمه دیک متاعلار
صنیق پروژکتورله عمریمیزه آددیم آتیب بیت بازاری
بودور "فاتحلی " جعفرین
بیرپاشا کوشکوندن
آشیردیغی قیریق راقی‌تاخیمی
طوپال " سینگر " تیکیش ماشینی
دیلسیز " قوربانین "
ایللرجه ورمدن یاتدیغی
صونرا میراثچیلاری نین هئچه ساتدیغی
بیرتیق یورقان
برنج ، دمیر ، میس تنشیکه مانقال
دیبسیز قازان بیر قوللو ماشا ایکی آیاقلی ساجایاغی
لکه ،یاماق ،پاس ...
گووه یئمیش یل ، آتقی ، شال
موداسی کئچمیش جور ـ به ـ جور پالتار
یاغیشدا ایصلانان کول رنگی هاوا
گلنلر ... گئده‌نلر ... آلانلار ... صاتانلار ....
غلبه‌لیک (سلوق) تونلوک (شلوق) باساباس ...

استانبول ۱۹۵۶

ایضاحلار ۴۶ـ ایجی صحیفه‌ده

آقای جماردیلی‌دن علامه، مفسد آیت الله سید محمدحسین طباطبائی نین وفاتی مناسبتیله سؤیله نیلمیش فلسفی ـ عرفانی سرسعر (مستزاد)

سقراط زمـــان

****

دیله (۱) سقراط زمان خواجهٔ قم رازه چیخیبدیر . روحی پروازه چیخیبدیر
سانکی جان بلبلونه قیش سووو شوب یازه چیخیبدیر . شوق آوازه چیخیبدیر .
دئدیلر اؤلدی ،دئدیم معنی‌یمان اؤله بیلمز .
اؤلسه لقمان دا اگر ،حکمت لقمان اؤله بیلمز .
نه فقط حکمت لقمان ،دئییره م جان اؤله بیلمز .
فضل سبحان اؤله بیلمز ـ شرح قرآن اؤله بیلمز .
شیخ اشراقه دئی: گل ناله یه چون گئتدی فلاطون . ائده ن عاقللری مفتون
اوءا سیرلرکه دئییرسیز اوتوروب غارده محزون قیدزنجیریله دلخون
بیری زنجیری قیریب قیددن آزاد اولوب ایندی
غار غمدن قوتولوب خاطری چوخ شاد اولوب ایندی
وصل شیرینه یئتیب حسرت فرهاد اولوب ایندی
بیزلره یاد اولوب ایندی ـ ائوی آباد اولوب ایندی
سؤیله مشائیلره : همت ائدین اؤلدو ارسـطو . سئله ییب شوقیله یا هو
قوه دن فعله بو دردا نه یئتیب اولدی شنـــاگو . تله دن قاچدی بوآهو
بوهیولای جهانی وئریب اغیاره گئدیبدیر
صورت محضه چاتیب یاریله دیداره گئدیبدیر
دار قفسده ن قوتاریب گلشن دلداره گئدیبدیر
چوخ گلیب زاره گئدیبدیر ـ دل دولو یاره گئدیبدیر
هاردا سیزیس بالامای مکتب"صدرا"یه گئده نلر روحیلن آیه گئده نلر
تاپین استادیزی ای وادی سینایه گئده نلر درس معنایه گئده نلر
دیلر علامه گئدیب مکتب دل باغلی قالیبدیر
سیرا سفارده ده وادی حقه اوجالیبدیر
فلک اول خلقه مشاعر علمین الدن آلیبدیر
روحیمه لرزه سالیبدیر ـ قلبیمه نیزه چالیبدیر
اوءا شاراتیله دلمرده نی احیاء ائله ییردی . جان مصفا ائله ییردی
مرض روحه شفا وئرمگه غوغا ائله ییردی . خوش تجلا ائله ییردی

۱ـ دئییرلر (محلی‌شیوه)

[illegible] جا ن عقلیدی ، ایما ن دی دشیه [illegible]
[illegible] رسمینه‌برها ن دی دشیه‌ردین [illegible]
[illegible] له‌می عرفا ن دی دشیه‌ردین
[illegible] دشیه‌ردین – سؤزو ، میزا ن [illegible]
[illegible] و ،سرو آردیجا چون سایه [illegible] که‌بیجا یه‌گزه‌ردیم
[illegible] یرا م اول سا یه‌ء طوبا یه [illegible] که‌بیما یه‌گزه‌ردیم
[illegible] زی توتموش گؤزومی تا ر [illegible]
[illegible] ی سخیب قلبیمی بیما ر [illegible]
[illegible] ب ، همصحبت ا غیا ر ا ئله‌ییب [illegible]
[illegible] ئله‌ییبدیر– چوخ گرفتا را ئله‌میش [illegible]

بیت با [illegible] لانی : وایف حلاری

بیت با [illegible] تبریزین "دلله‌زن" ینه‌بنزه‌ین [illegible] تیلان مشهور
به‌زا [illegible] / قا پا لی چا رشی /صحا فلار = یحز [illegible] دیر .
ایشته = [illegible] ور . تشهیره‌عرض ا ئدیلمیشدیر = تما یی [illegible] بولموشـــــدور .
بکلنمه‌دیک [illegible] غیرمنتظره . را قی تا خیمی = ا یچکی [illegible] لی .توپا ل=آخسا ق
سا جا یا غی [illegible] سه‌پایه . آتقی = تا دینلاردا با شا سا لینا [illegible] شئی .

گولمه‌اؤز کوکونه‌عیب دیرسنه ■	اوت کوکوا وستونده‌بیته‌ر اونوتما
کهنه‌م [illegible] سینی ووروب آتا نا ■	اوزگه‌دن اوزو [illegible] سن آتا توتمسا
یا دی [illegible] ی ده‌دیلین ازبری ■	عنعنه‌ن چیک [illegible] نیه‌یوک اولدی
آ [illegible] سیمیرمنه‌واقتدا ن برگ ■	یادی یا [illegible] یننیلیک اولدی
[illegible] یار واها بزاده	

سـوْنمز

شاعرنىن خزرى نىر([illegible]) آدلى كتابىن اوخويا ركن [illegible]

[illegible] من دونيانىن دير ...

بوگئجه‌م گئجه‌لى [illegible] اولدو ■ قوشولدوم اولدوزلار [illegible] من
هرايتگين خاطره [illegible] ز اولدو ■ بويلانديم دونيانين [illegible] من

خزرى كولگى‌سك بور [illegible] ■ او ،سيرنسيم اولدو، [illegible] سدى
الهام قايناغى‌دير ،او، [illegible] عشدا ■ لايلادى،نغمه‌دى، هارا [illegible] سدى

سؤزلرى اوقدر روا [illegible] ■ باغ كيمى اريبير ،اوز [illegible] تير
سانكى دويغولارى عشق [illegible] شون ■ اوخوبان بوكسه‌لير ،كۆ [illegible] تير

نئجه جانلانديرير [illegible] دا ■ آتوم بومباسى‌نين جه [illegible]
منه نصيب اولدير، ش [illegible] دا ■ (نسيمى) باباسين [illegible]

دانيشير دونيادا [illegible] ■ مشقيله چيرپينان [illegible] ده
بيزيم انقلابدا ش [illegible] ■ بشرينه قوبولان چيچك [illegible]

اوره‌كى سنده‌وار [illegible] دير ■ اوره‌ك يارانما ييب [illegible] وون
وطن اوْز بشرينده [illegible] دير ■ شاعركى باشامير [illegible] وون

شاعركى انسانى [illegible] ■ بوراشاعرين دير ،اور [illegible]
شاعركى دوشونور [illegible] ■ شاعردونيانين دير ،د [illegible]

او ،گؤزه‌لليک لرين [illegible] ■ سن او ديروه‌لردن قا [illegible]
گؤره‌ركن مشكل دور [illegible] ■ خيالندا اونونلا [illegible]

تهران – [illegible]

از حسینعلی - ر - شقاقی

ستاره ها

آهای ستاره ها، ستاره ها !
ستارگان مهربان !
که سالهاست با شما سخن زعشق رانده ام
چه میکنید در بلندجای آسمان ؟
کجا پرا روانه اید با سمندهای کهکشان ؟

■

ستاره ها، ستاره ها !
براین زمین ما نظاره کم کنید
که خسته میشوید درنگه از که
به دشتهای پرزخون، به صحنه های جنگها
و خسته میشوید از فغان خلقها
صدای گریه ی یتیم کودکان
صدای ضجه های پیر مادران
که بر لبان غرق خون کشتگان خویش
فشرده لب و در بغل گرفته اند
شیرخواره های خویش را

■

ستاره ها، ستاره ها !
چرا براین زمین ما نظاره میکنید
چه سود برده اید ازاین نظاره ها ؟
نظاره کم کنید، نظاره کم کنید
که رنجه میشوید از غریو توپ تانکها
که داس مرگ در کف نهاده اند
به مزرع حیات خلق و آشیانشان

■

ستاره ها، ستاره ها !
گذر کنید تندتر
زروی این زمین ما

کز ننگ باد، نام این ستاره بر ستاره‌ها

که از درازنای سالیان و قرن‌ها
چه در گذشته‌ها، چه هم‌اکنون
همیشه رنجبر، همیشه کارگر، همیشه بینوا

به زیر تازیانهٔ ستمگران

گرسنه و به زجر و درد مرده است

■

و این ستمگران غافل از خدا

همیشه کاخ ظلم را فکنده‌اند پی

به روی استخوان برده‌ها

و در درون کاخ‌ها

ز دست دلبران عشوه‌گر و خودفروخته

شراب همچو خون خلق خورده و

سرود فتح خوانده‌اند

و یا نشان‌های «افتخار» را

نموده‌اند زیب سینه‌ایشان

■

ستاره‌ها، ستاره‌ها

به بحر پرتلاطم حیات ما

فکنده پنجه ظلمت سیاه شب

ز موج‌های جهل و ظلم و کفر و کین

شکسته زورق امید ما

و سرنگون همی شود

■

آهای ستاره‌ها، ستاره‌ها

امان برید، زودتر، سر تغییر

بسوی جاودانه سرنوشت خود

به کاروان سرمدی

که ره سپرده از ازل و تاکنون

بروی این زمین ما

ندیده جز

بساط خون‌خوارگی و قتل مردم ضعیف
بدست زورمندها

■

ستاره‌ها، ستاره‌ها
چه قرنها شما
که پشت سر گذاشته، گذشته‌اید
بهشت اعتدال را
از آن زمان که آدم «ابوالبشر»
به سیب‌ها که گندمی
بگرد عرضه و خرید
برای نسل خود
عذاب و درد را
چه قرنها گذشته و شما
چه صحنه‌ها که دیده‌اید

از آن زمان پیمبران
بروی خاکدان ما
قدم نهاده‌اند،
تلاش کرده‌اند
که نور عدل و مهر و عشق را
که بهره‌ای خدای آفرینش است
در این زمین‌ها، درون قلب‌ها
نشانده خلق را
به ساحل نجات
بر آن بهشت گم شده
دوباره رهنمون شوند
ولی چه سود، ولی چه سود
که این بشر
اسیر پنجه‌ی غرور و خودستائی است
و آنهمه تلاشها

نداده سود

■

به سرزمین نیل
به زیر آفتاب داغ آن دیار
برای تفته ریگزار
چو آتش گداخته
و یا به گاه تند بادهای فصل دی
که سوز سرد باد
به مغز استخوان
همی دود

■

برای راحت فراعنه و دلبرانشان
و زاد و رود و نسلهای بعدشان
چه سالها و قرنها که بردگان
که بردگان بینوای تیره روز
به زیر فحش و ناسزای عاملان ظلم و کین
به دوش و پشت پر ز خون خویش
و با فغان و التماس و آه
کشیده و کشانده اند
ز راههای دور
عظیم سنگها و چوب و خاک

■

و ای بسا،
بزیر سنگ و خاک
سپرده اند جان
و حاصل حیاتشان نبوده جز
بلند کاخها برای دیگران
ولی نگاه سرد و زهرخند مرگ
برای خویشتن، برای بردگان

وز آن نگاهها و زهرخنده‌ها

وز آن فغانها و ناله‌ها و اشکها

فراعنه نگشته رنجه، بل به نیشخند

به بستر پرند پر ز گل، درون کاخها

به برگرفته‌اند ساقیان سیم ساق را

فشرده لب به جام باده و به بر کشیده‌اند

جام وصل ماه طلعتان

سپس به نغمه‌ی خوش نوای عود

و در میان بازوان گرم دختران

غنوده‌اند مست و بیخبر

■

و در برون کاخها

گروه خیل بردگان بینوا

به بستری ز خاک و خون

سپرده‌اند جان

ستاره‌ها شما که دیده‌اید

ندیده‌ایم، فقط شنیده یا که خوانده‌ایم ما

■

ز بردیا ز نیل، گذشته این چنین

همیشه در جهان

ز شرق تا به غرب

شمال تا جنوب

زمانه دیده بس، چو این فراعنه

«نرون» بشهر رم

«یزید» را بشام

که این ستمگران، ز گفته‌های انبیاء

و یا ز اصفیا و اولیاء

که جز صفا و عشق

نبوده زاد راهشان

نبوده ارمغانشان

بسوی خویش بر جسته و
بساط ظلم را علم نموده اند

■

دریغ و درد، فسوس و آه
که پند و وعظ ها، نداده سود
نگشته نرم
قلوب همچو خاره ستمگران و قیصران
و یا یزیدها
و آن بزرگ انبیاء و اولیاء
برادران جفای پیشگان
صلیب را به دوش خود کشیده اند
و یا به پای خود
به مسلخ صفا دویده اند
و با نثار خون
نهال حق و عشق را
بداده اند آب
و یا ز جام "شوکران"
که شهد سان به لب فشرده اند و نوش کرده اند
خموش و سرد
درون غرفه ها، سیاه چالها
غنوده اند و رفته اند

■

مسیحیان اولین
شدند طعمه ی درنده شیرها
"نرون" به جایگاه خود
به دست جام می، کنار دلبری
که با کرشمه ها و غمزه ها
دل از نرون ربوده بود
به قهقهه و با غرور
به این پلیدکار زشت و پست

نظاره کرده است

وآن خدای بندگان

بنام حق، برای حق

وباتبسمی حزین، به کام مرگ

که راه دوست بود

وراه دوست هست

فروشدند وبازهم زدون

به خواب بود

به خواب غفلتی بزرگ

وخلق بی خبر

زخواب بعد این درنده خوی بی خرد

که دیده بود از برای رزم

وخلق آن زخرد سال وپیرمردها

به غلغله

ستایشی فزون زحد، ازین درنده خو

بپای داشتند

■

ویک شب دگر، به سیر دیگری

وکسب لذتی دگر

بروی تپه ای، پر از گل وشراب

برون زشهر رزم

دوباره ساز شد

بساط عیش ونوش

واین درنده خو که قیصری زقیصران روزگار بود

بر این نمود عزم، که شهر رزم

شود کشانده بر لهیب آتشی

که شعله های آن رود بر آسمان واو

به چنگ دست یازد وشراب سرکشد

وشعله های بی حد

نیازهای پست ودون خویش را

زو نشاند، شبی دگر
زجام می، به خواب خوش فرو رود

■

ستاره‌ها! ستاره‌ها!
زگفته‌های من چه سود؟
که خسته میشوید
شما که دیده‌اید، به سیر سالها
«معاویه» و یا «یزید»‌های بدتر از زغن
گواه من شوید
که ما از این سخن، عبث نکرده‌ام
ستاره‌ها، ستاره‌های مهربان

■

علی، علی، علی،
که دیده‌اید آن ابر سترگ مرد را
بهین نمونه‌ی شناخت خویش را*

که ماند در جهان
ستون آمده است بر مثال او
در آن دم سحر، به سجده‌گاه عشق
که محو دوست بود
زخون خود، نموده لعلگون
محل عشق و راز را
و نام دوست را نموده زاد ره
به سوی دوست، گشوده پر
به دامن خدا
خدای مهربان
ز دست این بشر
پناه برده است

■

و در زمان ما
که نام قرن علم را به خود گرفته است

واین بشر شده است غرّه از سفر
به ماه یا کرات دیگری
همان فراعنه، همان یزیدها
بزیر پوشش دگر، زکاخها
بنام مسلم، بنام «ایسم‌ها»
بنام برترین نژاد
و یا نجات خلق
مردم سیاه پوست قاره‌ی سیاه را
شکنجه میدهند
و با گرسنگی به پای مرگ میبرند
وآن سیاه پوست مردم نجیب را
بشکل سگ، به چاشتگاههای خود
اجازه‌ی ورود نمیدهند
و نیز مردم دیارهای دوردست را
به بردگی همی کشند

وعاقبت به یاری سلاحهای هسته‌ای مرگ‌زا
جهان و مردم جهان، به کام جنگ
به کام قتلگاههای بس بزرگتر همی کشند
دریغ و آه
که از صفا و از وفا
زعشق و مهر، نمانده نام
مگر خدا، دوباره باز
بر این زمین
فرستد آیتی زعدل و داد
زعشق و صلح
به حکمتش
ز بارگاه رحمتش

■

آهای ستاره‌ها، ستاره‌ها
سپیده‌ی سحر

چو غنچه‌های سپید
ز دامن افق، شکفته میشود
و لاله‌های کوه
به لرزشی خفیف گشوده چشم
نماز صبح را به ژاله‌های پاک وضو همی‌کنند
ز دور دورها
ز سینه‌ی چمن
نوا و بانگ نی بگوش میرسد
شبان نوجوان، به یاد یار خویش
حکایتی حزین سپرده بادرا
و پیک صبحدم، نسیم بامداد
رساندآن نوا، بگوش جان من

■

به پیش چشم من، گشوده دفتری
و این سروده‌ها و قطره اشکها
به سینه‌ی سپید، سپید دفترم
بهی فتد و من، نگفته هیچ
از آنچه دیده‌ام،
از آنچه خوانده‌ام و یا شنیده‌ام
فسرده و خموش
بر این نوشته‌ها، نگاه میکنم

■

ستاره‌ها، ستاره‌ها
به پاس این صفا
که کهکشب دگر
به پای حرف من نشسته تا سحر
و من دگر سخن، نرانده‌ام ز عشق
و هر چه گفته‌ام ز جنگ گفته‌ام
بیاد کشتگان، بدست ظالمان
میان اشک و آه، سروده‌ام سخن

وبازهم شما، به صبر و حوصله
وچهره پر ز نور، ز نور جاودان
نشسته اید باز
وداده اید گوش - به گفته های من

■

به پاس این صفا و صبر و حوصله
به پند نغز من فرا دهید گوش
به شاعری که او
ز شکرین زمان کودکی
و عهد پرطراوت جوانیش
و در خزان عمر
به گاه درد و رنج
به گاه مهر و عشق
همیشه با شما انیس بوده است

ستاره ها !
ستاره های مهربان !
نگشته صبحدم،
ندیده رنگ خون
فرار از این زمین
کنید زودتر
به پشت ابرها، به دور دورها
که دامن شما
شود سیه، چو ما
پناه بر خدا، پناه بر خدا .

---

* اشاره بحدیث نبوی من عرف نفسه فقد عرف ربه میباشد

خطّ از غلامحسین بیگدلی

میرعلی منافی (باکی)

عبدالرحیم طالبوف

(۱۸۳۴ – ۱۹۱۱) فخرالدین ملجائی

یئنی آذربایجان مدنیتی واجتماعی فکرینین گورکملی نماینده‌لر-بندن بیری ده عبدالرحیم طالبوف دیر. او، ۱۸۳۴ – نجی ایلده تبریزده زحمتکش صنعتکار عائله‌سینده آنادان اولموش، اورادا تحصیل آلمیش، فطری استعدادی وچالیشقانلیغی سایه‌سینده دوغما آنا دیلیندن باشقا فارس وعرب دیللرینی مکمل اوگره‌نمیش، شرق خلق لری‌نین تاریخی و مدنیتی‌ایله دریندن تانیش اولموش، معاصر حیات وگذرانلاری‌ایزله‌میش زمانه‌سی نین قاباقجیل فکروجریانلارینا جانلی ماراق گوسترمیشدیر.

فریدون بیگ کوچرلی طالبوفدان بویوک محبت وحیرانلیقلا دانیشیر، او، بئله یازیرکی، طالبوفون "احمدین کتابی یاخودطالبی نین گمیسی" "خیرخواه‌لارین مسلکی "، " حیات مسئله‌لری "، "اششگین سرگذشتی" وباشقا اثرلری‌نین نشر وتعریف اولونماسی‌نین وایراندا آرتیق شهرت تاپماغی-نین سببی اونلارین یاخشی یازیلماسی دگیل، معارف بازاریندا بئله مالین تزه اولماسی دیر. علمی معلوماتلارین سئوال وجواب طریقیله نقل وروایت اولوندوغونا گوره تئز وآسان آنلاشیلدیغینی هوسلی اوخوندوغونو گوستریر.

اوخوجولارا تقدیم اندیلن بواثرین آدی فارسجادان بئله ترجمه ائدیلیر: "آزادلیق حقینده ایضاحات "همین اثرآذربایجان دیلینده داها یاخشی سسلنسین دئیه "آزادلیق نه‌دیر؟" سرلوحه‌سی آلتیندا درج ائدیلمیشدیر.

آزادلیق نه‌دیر؟ دئیرلر کی، ایراندیا حرّیت وئرمیشلر، تزه ظهورا گلمیش بو سوزون معناسینی من باشا دوشموره‌م. بو، نه دئمکدیر؟ مگر بیز، قیزیلاّ آلینمیش قول ایدیک کی، آزاد ائدیلر؟

بئیم بیز باشقاسیندان آسیلی ودوستاق ایدیک کی، بیزی سربست بوراخدیلار؟ بس ایرانلی یا نئجه آزادلیق وئرمیشلرکی، بویوکدن کیچیگه‌کیمی هامی فوق العاده سئوینجله بیری – بیرینی تبریک ائدیر واونوقارشیلادیغینا گوره گوز آیدینلیغی وئریرلر. بو مسئله نی حل ائتمک اوچون بیز چتینلیک لره راست گلمیه بیلمیریک زیرا، ایندی یه‌دک بومجردسوزون

معناسی حقیقتده بیزیم کتابلاریمیزدا هئچ نه یازمامیشلار ومکتبلریمیزده هئچ نه اوخومامیشیق .آیدیندیرکی، اشیتمه دیگیمیز وبیلمه دیگیمیز، بیزیم ماغلیمیزا داگلمه ز .بئله اولسایدی،بیز بوشادلیغین، ال چالمانین آیاق دویمگین ،ناطقلیگین، اوزونو اویمه گین ماهیتینی معین درجه ده آنلاییردیق مسئولیتین بویوک لوگونو ،وظیفه نین آغیرلیغینی، بو "بخشه — بهش = بخشایش "اوچون علم وثروت کاسلیغیمیزی باشا دوشوریک آدسته دسته ییغیشار ،مدنی خلقلرجرگه سینه نئجه داخل اولماغیمیز اوچون اوغولو اولموش آنالار کیمی آغلاشار وبیر- بیریمیزه تسلی وئره‌ریک آییق - سایق اولاردیق.عظمتلی آزادلیق آدینی داشیماق واونون وظیفه لرینی اجرا ائتمک قابلیتینه مالک اولماق اوچون متفقا ومتحدا " تیکان پئیردیک ،یوک داشیاردیق " بوعظمتلی نعمتین شرفینه بایرام شنلیک لری کئچیره ریک .معروضه لر حاضیرلایاردیق " بیر- بیریمیزی تبریک ائده ردیک .اوزوموزون بو سئوینج وشادلیغیمیزی دوام ائتدیرمک استقامه تینی داشیمافی خلف لریمیزه توصیه ائده ردیک .

دریین دوشونجه لی هربیرایرانلی،اگر بیرآز فکیرلشرسه ،منیم سوزو- مون دوزلوگونو تردد سوز اعتراف ائدر.

دوغرودان دا ،مگر آزادلیق بوندان عبارتدیرکی،هرکس نه فضوللوق ایسته سه ائتسین ؟یول کسن لر هرکاروانین قارشیسینی کسیب سویسونلار؟ قوچولار نه یی ایسته سه تالاسینلار؟ خولیقانلار وورسون ،اولدورسون وچا- پسینلار؟(۱)بیر اووج کیشی ییغیشاراق هرنه یی ایسته سه سویسون وهرنه یی ایسته سه گوتورسون ؟ سلمجی تاجرلر ،ائله جه ده بویوک روحانیلر اجلاس ائده رک عاغیللارینا نه گلسه ،اونو خلقه آسمانی بیرحکم کیمی اطاعتی واجب بیرایش سالسین وبویون قاچیرانی توتوب حبسه سالاراق تنبیه ائتسینلر؟ بوجور دهشتلی ،اوز باشینالیق ،وحشی لیک وهرج - مرج اوچون بیر- بیریمیز و گوزآیدینلیغی وئریب چراغانلیق ائده ک ؟یاخود ،گره ک نه قدر کی،گئج دگیلدیر باشیمیزی گوتوروب تهلکه سیزبیریئره قاچاق ؟!(۲)

اگر عربجه "حریت" فارسجا "آزادی" و تورکجه" اوزدنلیک " همن طبیعی آزادلیقدان عبارتدیرسه ،عموم بشر اولادی فطرتا وطبیعتا ایشلر- ینده وسوزلرینده آزاد ومختاردیر ،اونون امر وئره نیندن (اوزاراده —

---

۱)- بیراووج ساراي آداملاری نظرده توتولموشدور. ۲) پیش خریدائله ین.

سینده ن)غیری هئچ کیم سؤزونون وعملی‌نین قا رشیسینی آلا بیلمــــز ،
ا وندا ن کنا ر ا ئله بیرقوه یا را دیلما میشدیرسا ،ا وندا هئچ کیمین قوه
سی چا تما ز کی،بیزیم بو آزا دلیغیمیزی ا لیمیزدن آلسین .دئمه‌لی، بو
جوره آزا دلیغی آل ــ وئره چئویرمک ا ولما ز .
بوسطرلرین ا وخوجوسو فکرلشمه‌دن چتینلیک چکمه‌دن با شا دوشرکــــی
ا وجور آزا دلیق همیشه ا وندا وا ردیر ،ا ولموش وا ولاجا قدیر ،ا ونو نه‌آلما ق
نه‌ده با غیشلاما ق ا ولار .آنجا ق یئنه معلوم ا ولما دی کی،بیزیم سئوینج و
شا دلیغیمیزا سبب ا ولان نه‌دیر .
بلی،بو آزا دلیق عمومی معنوی بیرسرما یه ا یدی کی،ا یرا ن سا کنلری
نین هربیری تدریجا ا ونو توپلاییب "ملت "دئیلن خزینه‌ده‌آنبا را وورـ
موشدور . ها می ا وسرما یه وا سطه‌سیله شریک‌لی صورتده تجا رت ا ئدیردی.
بوسرما یه‌نین پولو شرف ومعرفت‌آدلی تمیزقیزیلدا ن ،سکه‌سی‌ا یسه‌نا موس
و ا دبدن عبا رت ا یدی.بو ،مقدس سرما یه‌ا یدی یعنی هئچ‌بیرشخص ا ونا خور
با خمیر وخیا نت ا ئتمیردی.ا گر بیروطنداش ا ونون بیرحصه‌سینی‌یــــا ا ؤز
سهمینی ا یسته‌بیرسه ،یعنی ا و آدا م ا ؤزشرفینی با شقا سینا وئرمک معا رف
کسب ا ئتمک ،آلچا ق طبیعتلی آدا ملارا مخصوص ا یشلره مشغول ا ولمــا ق ،
یا خود ا ؤزونون نا موس وا دب سرما یه‌سینی ،ا یرنج وقدغن ا ولونموش ا یش
لره صرف ا ئتمگه جا ن آتیردیسا ،ا ونون قا رشیسینی آلیردیلار .لازم‌گلدـ
یکده ،شدتلی صورتده جزا لاندیریردیلار .یا لنیزبوعمومی ثروت وا سطه‌سیله
هربیرآدا م شرف ،معرفت ،نا موس وا دب کسب ا ئده‌بیلیردی .یعنی همن سرـ
ما یه عینی‌ا یله مبا دله‌ا ئتمک ا ولوردو .بویولدا کیم ها نسی سا حه‌ده‌هرنه
ا لده‌ا ئدیرسه ،عمومی خزینه‌یه عا ید ا ولوردو .
مطلبین آیدین ا ولما سی ا وچون بیرمثا ل چکیم .آوروپا ۲۰ مستقل و
۴۵ آیری ـ آیری دولتدن عبا رتدیرکی،بیزبونلارین ها می سینا بیرلیکده
" فرنگ "دئییریک .ها می ا ونلارین صنا یعسیندن دا نیشیر ،تعریف له‌ییر ،
شهرلری‌نین آبا دلیغینی ،کوچه‌ویوللاری‌نین تمیزلیگینی مدح ا ئدیرســه ،
ا و ،دئمیرکی،فلان مملکت بئله‌دیر ،یا فلان پروفسور بئله‌دئییب ،یا فــلان
شهر ،فلان وا رلیغین ا ئوی بئله‌دیر .ا و دئییرکی،فرنگستا ن تمیزدیـــــر ،
فرنگ‌لی عا لمدیر .فرنگستا نین صنا یعی حیرا ن ا ئدیجیدیر ،فرنگ‌لی‌ا دبلی
دیر .حا لبوکی،سککیز کرور" ۴۰۰ میلیون "فرنگ‌لی،یا آوروپا لی دا ن ۱۰
کرورو علملی‌دیر ،ا وچ یوزمین نفرین فا بریک ـ زا وودو وا ردیر .فــلان

هامیسی یوخسول،سوادسیز وآسیالی دان دا بغش بتردی.لکن معنوی سرمایه تجارتینده هامیسی ال بیرایشله دیک لری اوچون یعنی،شرف،ناموس‌ادبین محافظه سینده متفق،ال بیرولاراق بیر-بیرلرینه کومک اتدیک لری اوچون بوثروتین منفعتی ده عموم ملته عایددیر.

گوره ک،بیزه وثریلن اوشرف،ناموس وادبی نه وقت کیم بیزدن آلمیشدی، نئجه آلمیشدی؟هانسی تنبللیک،هانسی کاهللیق ولووغانلیق بیزی غضبلندیردی؟نئجه اولدوکی،بومعنوی ثروتدن آیریلاراق،مختلف تاریخی قرنلرین بوذلت وبدبختلیک لرینه مبتلا اولدوق؟بوتون بونلارین جوابینی اوبزکتیو تاریخچیلر بیزیم خوشبخت خلف لریمیزاوچون قید اتمیشلر.من نقدا جزئی اشاره‌ایله کفایت لنیرم.ناصرالدینشاهین جلوسوندان دورد ایل سونرا،سرای سیاستی شهیدامیرکبیردن،مطلقیتین تام استقرارینداان سونرا بئله لازم گلدی کی،عافیللی وباجاریقلی دولت آدملاری مرکزدن اوزاقلاشدیریلسین،ارازیل و جاهل بازار آدملاری عیش وعشرت گوزه للیک لرینه شریک اولسونلار.زیرا،بونلارین نه داخلده خطا تورەتمک استعدادلاری واردیر،نه ده خارجده آشوب تورەتمک یعنی نه ده صواب ایش گورمک گوجلری واردیر.بونا گوره ده مرکزین محوری همیشه عملسیز،یالتاق وخائن آدامملارلا احاطه اولوندو.فقط خارجی ایشلرین اهمیتینه گوره،بواداره ده نسبتا قابلیتلی شخصلر اگله شیردی.آنجاق بوتون ایشلرده کی،هرج ومرج اونودانورسوز صدارتین [1]شخصی منفعتی اطرافیندا حرکته گتیردی.معلومدور،"اششک وثرمه سئیدی قاضی اولمازدی [2]" بئله لیک له،آزبیر وقت عرضینده ملتین خزینه سرمایه سی نین صون قالیغی دا،آخرینجی ذره سینه قدر باربارلار طرفیندن تالاندی.ملتین تجارت بازاریندا،محض تالانمیش همن ثروت اورتادا مبادله واسطه سی

---

1) ۵- نجی صحیفه دن - صدراعظمه قارشی کنایه دیر"میرزاآقاخان نوریه"

2) - فارس دیلینده بئله بیرشعرواردیر:

زمازندران رفت شخصی به تهران * که قاضی شودشاه راضی نمی شد

به رشوه خری داد،بستد قضا را * اگر خرنمی بود،قاضی نمی شد

ترجمه سی:

بیری تهرانا گئتدی مازندراندان * آلاقاضیلیق شاه اولموردی راضی

بیراششک وئریب رشوت اوقاضی اولدی * اگراششک اولمازدی،اولمازدی"

اولماق موضینه ،اخلاقسیزلیق‌خزینه‌سی اوچون لزوم‌حدیندن آرتیق یالتاق‌لیق ،جنایت ،دیانت‌سیزلیک ،آلچاقلیق ورذللیک سکه‌سی‌چالیب توکدولر .

تهراندا بویوک‌لرین یانیندا "معارف "سوزونو دیله‌گتیرمک ممکن اولمایان وقتلرده ناصرالدینشاه "کتاب احمد"ی مجتهد حاجی‌میرزا حسن آغانین حضورونداگوسته‌ره‌ره‌ک :"باخ،بو دین سیز کافربوتون ایرانا گولموشدور"- دئییردی و مولفی باره‌ده خارجی ایشلر ناظرینه امر یازیردی. (بیلمیرم و بیله‌بیلمه‌دیم‌کی،منه نه‌ائتمک ایسته‌ییردی[3] بو (۴)ایشین حیاتا کئچیریلمه‌سی اوچون ایشی تاخیره سالان بعضی‌خارجی انگل‌لر وارایدی‌کی،بیز اونلارین اوزه‌ریندن سکوت ایله‌کئچیریک. نهایت همن ایش اوچون طبیعی امکان یاراندی.چون سدی محکملیکده‌اولان خارجی مانعه‌لر بنووره‌سیندن داغیلدی،داخلی مانعه‌لرمحواولوب یوخا چیخدی .

بئله‌لیک‌له ملتین غصب اولونموش حریتی یئنه‌ده ملتین هامیسینا قایتاریلدی.آیری - آیری شخصلره یوخ ! اوز باشینالیق آزادلیقی وئریلمه‌دی کی،اوغرو اوغرولوغوندا ،فساد توره‌دن‌لر اوزفسادلی عقیده‌لرینی یایماقدا ،تاجرقدغن اولونموش شئیلری ساتماقدا ،مستبدلرکئچمش‌ده‌کی کیمی فقرانی آسیب - کسمکده وبوآرزوداا ولماقدا آزاد اولسونلار .

بو آزادلیق ،دفعه‌لرله دئدیگیمیز کیمی شرف ،ناموس و ادب دیر . ایران اهالیسی‌نین هربیری بیلمه‌لی دیرکی،او ،انساندیر .یعنی الهی روحانی بیرقسمت‌ده اوندادیر .ائله‌ایش گورمه‌ملی دیرکی،اوز علویتی اونونده خجالت‌چکسین .بیلمه‌لی‌دیرکی،ناموسو واردیر . .قدغن اولموش پیس ایشلردن اوزاقلاشمالیدیر . . .آزاجیق فکیرلشمک‌له‌آیدین اولارکی، بومستقیم مسلکده‌هامی گره‌ک سهامدار وشریک اولسون .حقیقتا ،بوعمومی ثروت اولدوغواوچون هئچ کیم اونا خیانت ائتمه‌ملی دیر .

ملی شورا مجلسی حاقدا

ایرانین بوملی ثروتینی قوروماق اوچون،ایران خلقلری اوز آرالاریندا ۱۶۲ نفر قورویوچو سئچره‌ک وطنین مرکزینه گونده‌ردیلر .بومحافظه چی‌لری "وکیل لر"اونلارین ییغینجاغینی ایسه "ملی شورا مجلسی"آدلاندیردیلار .

بومجلسین یاخشی جهتلریندن دانیشمازدان اول،اونون چاتیشمایان

جهتلریندن سادالاییریق

بیرینجی،پادشاها . اوُلەجگی عیان اولدوغو اوچون،او ،هلەنظامنا – مە امضاءلانمامیش مجلسین آچیلماسی امرینی وئرمک اوچون تلەسدی چونکی،بو گرەک لی اوزو امضاءلاسین.بوجهتدن بیرینجی سئچگی ماهیت اعتباری ایلەخوشا گلن اولمادی .

ایکینجی – قانونون اساسی اولان سئچگی موهومیدیر .معلوم دگیلدیر کی،ایران اهالیسی‌نین نەقدری سئچگی حقوقونا مالکدی.بوسس وئرمەنئچە سئچگی دایرەسینە بولونموشدور؟

اوچونجو مجلس نظامنامەسی مثل سیز ،دنیا مجلسلری‌نین اثرلری تاثیریندن خارج اولدوغو کیمی ائلەجەدە مجلس وکیللری اوزوظیفەلر – یندن کنار ایشلرگوررلر .

بوبوروم گوروم قانون چیخارتمادان،یعنی حقوق وحدود معینلەشدیر مەدن دونن وظیفەیە قوندا ریلمیش وزیری خیانت اوستونده متهم ائتمک ، ایشدن قووماق ،یاخود اون ایللیک وزیری یوخلامادان وخیانتینی اثبات ائتمەدن اونون حقینده پیس دئمک و....وسایره وسایره بونلارین هامی سی مجلسدن قاباقلی اصول اداره‌نین زوراکیلیق یومورروغو گوسترمەسی همن استبدادین برقراری اوچون تکرارو اصرار دگیلمی؟

دؤردونجو– وکیللر اوز وضعیتلرینه مناسب اولمایانی قبول ائتمیرلر ،یعنی فرنگلیغی جایز سیلمیرلر .اما اساس قانون ایستەییرلر . ایندیەدەک اوزدا نیشیقلاربندا سیرقایدا یاراتمامیشلار ایکی آیدا ایرانین قابداپا دوشمەسینی طلب ائدیرلر .

بئشینجی – جزئیات بارەسینده ،مثلا اوزگوجولوک بانک ایشلریندن اولسون ،یا اولماسین – دفعەلرلەگرەک دانیشیق گئتسین.اوندا اوتوزمین فصل قانونلارین دوزەلیشی وئرولو اوخون گرەک نئچەایل قیل وقال اولسون .

آلتینجی – نظامنامەنین متنینده ایکی – اوچ دفعە "مسئول وزیر لر"،" وزیرلر مسئولدور" دئییرلر ،بونەدئمکدیر؟مگر مسئولیت بودورکی وزیرلر وکیللردن داها تئز مجلسلره حاضراولوب ،کیمین نەخیالینا گلسە سوروشاجاغینی گوزلەسینلر ،وزیرده کمال تمکینلە وئریلن سئوالا جواب عرض ائلەییب مرخص اولسون ؟....

آیدینديركي، وزيرلر بوكيمي‌حاللاردا مسئولدورلار. آما مجلس قانون چيخاراندان سونرا بومسئوليتي طلب ائتمكه‌حقي واردير، اودا بيرشرطله كي، بيروزيرين خيانتي، جيزيغيندان چيخماسي، افراط چيليغي اوچون وزيرلرهيئتي يوخ، يالنيز مقصر شخص آزاداولسون.

يئددينجي – دنيانين هرهانسي پارلامانتينده ايكي يوزنفرتاماشاچي اجلاسدا اگله‌شير؟ اگر خارجي دينله‌ييجي لر لازمديرسا، گره‌ك اونلار اوچون لوژا دوزه‌لديلسين.

آغالار بويوروورلاركي، بيزيم قزئتيميز يوخدور. گره‌ك جماعت گلسيب قولاق آسيب ائشيتسينلر، سونرا گئديب مجلسده مذاكره اولونان مسئله‌لري شفاهي صورتده ياييسينلار. مگر، ايران يالنيز تهران اهاليسيندان عبارتديركي، اونلار بيلسينلر وبونونلادا ايش قورتارسين؟ اگرخبرلري ياييماق لازمديرسا، مجلس آچيلماميش، مذاكره‌لره باشلامازدان اول مطبوعات يارادیلمالي دير....

ملي شورا مجلسي نين فايدالاري

عيب مي جمله بگفتي هنرش نيز بگوي.
"منيين عيبين كي، دئدين، بس هنريندن ده دانيش"

هربيرسوادلي ايرانلي تانييركي، بوسطرلرين مؤلفي ايرانلي‌وايرانلي نژاددير. فقرا طبقه‌سيندان دير. عالم دگيل، اما معلوماتلي سوادسيز دير. هرنه‌يين باره‌سينده آز – ماز عيب آختاريرسا بويالنيز و يالنيز اونون اصلاحي اوچوندور. اگر ملي منافعه دايرا يشلرده وسؤزلرده "كرتيكا" – عيبلري وگؤزه‌للبك لري اطرافلي شرح ائتمه اولمازسا، او ملتده انكشاف اولماز.

بومجلسين شخصيت لري حرمتلي وكيللر دير. شبهه‌سيز، هاميسي عاغيللي صداقتلي وغيرتلي ديرلر. اونلارين ايچه‌ريسينده بؤيوك عالملردن، معارف پرورلردن وديگر شخصلردن ائله‌سي واردير كي، اؤلكه‌ني تك ليكده اداره ائتمكه اونون لياقتي وباجاريغي واردير. خصوصيله حجةالاسلام – ملاذالانام سلمه‌الله يوز ايلدن بري فساد دولو، قايدا – قانونسوز، اساسي الماياان دولتين داخلينده سوآغالارينه اؤز واختلاريني صرف ائديب، نه ايش گؤرموشلرسه خارجي لرين آلقيشيني وداخلين اعتباريني قازانميشلار.

حقيندا دانيشديغيميز نظامنامه‌نين مثلي يوخدور. ائله دقيق ومكمل

ایشله‌نمیشدیرکی، دنیانین هئچ بیر نقطه‌سینده، هئچ بیر ملتین ایچه‌ریسینده ملی و شرعی قانونلاری بوندان یاخشی عکس ائتدیره‌ن "آکت" یعنی مشروطیت سندی، یا ملتین حقوقونو تعیین ائدن سندا ولما میشدیر.

اگر اوردا بعضی اؤرتولو سؤزلر وارسا، او سؤزلر ائله یئرلشدیریلمیشدیرکی، لازم گلن وقت اونلاری ملی حقوقون خیرینه چئویرمک و دوزه‌لتمک اولار.

ملت وکیل‌لری‌نین وظیفه‌سی

وکیل‌لر (دپوتاتلار) یاخشی بیلیرلرکی، اونلارین ملت مجلسینده‌کی بوتون سؤز و عمل‌لری‌نین عمومیتله بوتون ایرانا، خصوصیله اونلاری سئچن مملکته کلی صورتده تاثیری واردیر. وکیل‌لر هیئتی‌نین سؤزلری و عمل‌لری ایران خلقی اوچون حجت دیر. اگر شبهه‌سیز بئله دیرسه هر بیر وکیل آزجا فکرله‌شمک‌له اؤز وظیفه‌سی‌نین بؤیوک‌لوگونون اؤلچوسونو درست تعیین ائده‌بیلر.

....

من ایسته‌ییره‌م وکیل‌لرین دقتینی اونلارین بورج و وظیفه‌لریندن کنار بیر مطلبه جلب ائدیم .... شبهه‌سیز گره‌ک ایرانین اصلاحی مالیه شعبه‌سیندن باشلانسین. منیم خبریم یوخدورکی، ایرانین مالیاتی نه‌قدردیر، اونو نئجه آلیرلار، ائو اوغرولاریندان آرتیق قالانی نئجه خرج‌له‌دیک‌لرینی بیلمیرم. بوقدر بیلیرم‌کی نه‌ایسه بیر شئی واردیر، اونون آدی دا مالیات دیر، بو مالیاتدان دا هر نه‌قدر گونده‌لیک گلیر، یعنی نقددیر، مالیاتی توپلایاناها کمین ناهارینی قدغن ائتمکه، اونلارین قوللوقچوسونون الیندن قلیانی آلیب یئره چیرپماغا و سایر بو کیمی گولمه‌لی ایشلره صرف اولونور. بودا سراییین و سرایا یاخین آداملارین تیولودور... اما، الده ائدیلن مالیاتین هامیسی حواله، قبض و براتدان عبارتدیر. نه و ئره‌ن پولو گورور، نه آلان. پولون حسابی کاتب‌لرین کراتینه قالیر. آوروپانین یئنی وظیفه‌لری اجرا ائده‌ن هئچ بیر ناظری، یاخشی محاسبی اونلاری ائله بیر جدوله سالا بیلمزکی، باخان بیر شئی‌باشا دوشسون، قالیق ـ آرتیقینی بیلسین.... اما، مالیاتین آلینیب مصرف اولونماسیندا، غیر مستقیم حال‌لار و کوچورولمه‌ین مال‌لار اوچون یئنی وئرگی‌لر قویماقدا، تیول لایحه‌سی سیستمینی دگیشمکده خالص توروپاقلاری

حقسیز اولاراق غصب ائده‌نلردن گئری آلماقدا مجلس‌نماینده‌لری مردانه ایشلر گؤرور،حمایت‌ائدن اللری باغلایا بیلرلر....

ملتین تکلیفی حقـــده

بوتون ایران خلقی بیلیرکی،حریت افتخاری‌نین ثروتی بیزیم اجدادیمیزدن ارث‌قالمیش دیر.ملتین آزادلیغی طلب ائتمه‌سی حدبلوغی او وقتدیرکی،اوندان اوتری او،اوزمالیندان جانیندان واولادیندان کئچسین .... بئله اولدوقدا،بیزیم‌بیرینجی ملی بورجوموزبوتورکی،اوزوموزون آلینمیش حقیمیزی قورویوب ساخلایاق ....

بیزیم بوآزادلیغیمیزی ایکی دشمن ایزله‌ییر.بیری داخلی‌ایکی‌اوز-لولر و مستبدلردیر.ایسته‌ییرلرکی،تام‌اوزباشینالیقلارینی یئنه فعال صورتده‌ساخلاسینلار ......کئچمیش تکرار اولونماسین،آزادلیغمیزی تزه‌دن بوغماغا تصور اویانماسین دئیه،بوخبیث‌طبقه‌نی اعدام‌ائتمک هربیراینانلی اوچون واجبدیر،ثوابدیر.

ایکینجی دشمن بیرینجیدن مین دفعه گوجلودور.بوبیزیم‌علمسیزلی-گیمیز،معنوی یوخسوللوغوموز،یادا اینامیزین ضعیف اولماسی دیر.یعنی اوزوموزون مسلکی وظیفه‌لریمیزین گوزه‌للیک لرینه،مقدسلیگینه،یاخود،معنویاتیمیزین حدودونا اینامیمیز یوخدور......

بوقدر فلاکت،اذیت،ظلم‌واستبدادین آیاق آلتیسینا دوچاراولما-قدا،صانکی بیزه‌آللهین غضبی توتموشدو.اگر آییلیب حسه گلمه‌یک، دیریلمه‌یک اوز آزادلیغیمیزی قورویوب ساخلاماق قدرتینه‌قائل اولما-یاجاییق. بوچوخ عالی " بخشه‌ییش" آسان گلمه‌دیگی کیمی،آسانلیقلادا گئده‌جک دیر.اگر بومسلم‌دیرسه،پینه‌چی دن توتموش بیرینجی شخصه قدر هامیمیز بوهدیه‌نی الدگتیرمکه ال بیراولدوغوموز کیمی،اونون اصلا-حینددا گره‌ک هامیمیز - کیشی - آرواد،یوخسول - وارلی،سوادلی - سوادسیز،بویوک - کیچیک بوتون اولکه اهالیسی متفق و ال بیراولاق.

فارسجادان ترجمه ائده‌ن :میرعلی منافی

آذربایجان ژورنالی ۱۹۷۸ صایی ۱۱ - باکی.

——— یازیمیزا کوچورن و تلخیص‌ائده‌ن : فخرالدین ملجائی.

یازان: ساوه‌نین خرقان بخشی‌نین بندامیر
کندیندن بیرینجی‌درجه‌لی عدلیه‌وکیلی
علی‌کمالی .

ساوه‌تورکلرینه بیرنظر
و
(آشم)

" ساوه" بیرتورک سرداریرن آدی‌ایمیش‌کی،آدلیم پهلوان رستم‌ایلن ساواشیب ."سنجر"،ایرانین تورک ،هنرپرور سلطانی‌ساوه‌یاخینلیقینده‌بیر ساواشادوشوب . ۶۹۷ هـ ــ ق ایلینده ساوه‌لی"خواجه‌سعدالدین محمدمستوفی" غازان خان ایلخانی‌نین وزیرلیگینه‌و دیوان صاحبلیقینه یکتیشیب ،وبو ساوه‌لی‌وزیر" خواجه‌رشیدالدین فضل اله‌طبیب‌همدانی"نی اوْزونه‌نایب ائله‌ییب ، واونو بؤیودوب‌و دونیاده آدلیم‌اولماقینه‌چوخ‌خدمت ائله‌ییب .

"ساوه‌لی‌سلمان" بغداددا ، تورک ایلخانی‌لره بیرعمر سرای شاعری ، ودئماق اولار" باظم‌مورخ" اولوب‌وبوتورکلرین حمایت‌دیوارلاری نین کوْلگه سینده دوران سوروب ." ساوه" ائله‌قدیم‌زمانلاردان عراق عجم شهرلریندن بیری اولدوغونا ، ویوللارقاباقیندا قراردوتدوقونا گوْره ،بیراهمیتلی شهرایمیش .

مادلار دوره‌سینده ، کی هگمتانه (همدان)، یاخلیفه‌لرعهدلرینده کی دمشق وبغدادپایتخت ودارالخلافه‌ایمیشلر ، ساوه ، اومرکزلرین شرق سمتینه گئده‌ن ،توقف مراکزیندن ایمیش‌و ایلخانیلارزمانینده‌کی "سلطانیه" وصفوی لرین بعضی‌سی‌نین عهدینده"قزوین" وصونرادان دا "اصفهان"وقاجارلر عهدیندن بویانا " تهران" پایتخت ایمیش ،گئنه ساوه بومهم‌پایتخت‌لرین یوللاری نین باشیندا قراری واریمیش ، و"ساوه" لفظی نین بیرآیری معناسی‌ده کی" باج‌آلماق" گلیب موقعیتینه‌گوْره‌مسمی سیزدگیلمیش .

"ساوه" حضرت معصومه‌علیها سلام قم‌شهرینده دفن اولوناندان بویانا اونون زائرلرینه قوللوق ائله‌ین شهرلردن دیر .

یوخاریدا دئییلن عللتلره‌گوْره ، ساوه‌ایجاد اولونالی بیرگئچیدنقطه‌سی ایمیش‌وصفوی لرزمانینده‌یاخشی آبادانلیق ایمیش‌وشاه‌عباس‌ایرانلیلارین اعلا اردبیللی‌تورک سلطانی،ساوه‌نین قبله‌سمتینده‌بیرقدیمی بندی تعمیر ائله‌ییب ، نتیجه‌کی هله‌ده اونا" شاه‌عباس‌بندی" دئییرلر.(۱)

ا ــ ساوه‌شهری حقینده‌بیزآیریجا گئنیش مقاله‌ایله‌چیخیش ائده‌جه‌ییک .

ساوه، وقومون بیرچوخ کندلری نین اهالیسی تورک دولر. اگرگؤرونورکی قومون گون چیخان طرفینده تورک چوخ، بونا گؤره دیرکی، قم ایله تربت جام وتربت حیدریه شهرلری نین آراسی دوز کویری دیر، وبوآرا، اصلا انسان حیاتینه اویغون گلمیر والا، تورکلر اؤز گرگین امک لری ایله او اراضی نی ده آباد ائلردیلر.

اگربوگون ایسته یک ساوانین تاریخینه درین، وجغرافی سینه یئگین باخاق، قوملار، طایفالار، ائللر، دیللر ودینلر با ره سینده کئچن قرنلرین ایزلری گؤرونور.

دیل جهتینده دئمک اولورکی، ساوه شهرینین قدیم جمعیتی بیر مخصوص فارس لهجه سی ایله دانیشیرلار، ولی بوآخرلرده تورک کندلردن اوشهره چوخ کؤچوبلر وبوخاطره کمیت ده ده تورکلر حتی شهرین اوزونده فارسلارا حقله شیبسلر، وبخش ـ اون فارس لهجه لی کندن سئوای، ساوه نین بوتونه یوخون کندلری ـ نین اهالیسی تورک دولر.

قاراچای اطرافینده بیرعده ده کورد واردیلرکی، باخین کئچن زمانلاردا اوردا اسکان وشریلیبلر وبیرتعدادا قیاده٭ موقت کوردلریندن سابق رژیم وسیله سی ایله شهرین بیربوجاقیندا یئرله شیبلر، وبیرعده ده افغان مهاجرلریندن بوصون ایللرده ساوه یه گلیب و، اوراداچالیشیرلار.

ساوه نین نئچه کندینده بیرعده "علی اللهی" وبیرآزدا ارمنی ـ مسیحی واردیلار، ولی ۹۹٪ ساوه شهرستانی نین جمعیتی شیعه دیلر.

اوزمان کی ساوه دن اوردو فوجلری یئریه رمیش، اوچ فوج آدلیم وحاضر یراق ایمیش، بیریسی فوج بیات کی ساوه نین ایندیکی تورک دیللی زرند بخشی نین وبیرآزدا مزلقان کندلریندن کی مزلقان ـ بیات کندلرینه معروف دیلر، یولادوشرمیش، وبوفوجین سرکرده لری معمولا زرندبخشینده زاویه و ماموینه کندلرینده اوتوراق ایمیشلر، نئچه کی اینده "بیات" کلمه سی زرندده، و زرندن شهریا راگلن لر ایچینده بیربؤیوک فامیل آدی دیر(۱)

بیرفوج ده بغدادی شاهسئوه نلرین ائلیندن یولادوشرمیش کی بونلارچوخ قابل و، اردملی ایمیشلر. نظره گلیرکی، ساوه ده، تورک بغدادی ائللرینه مشهوراولان شاهسئوه نلر، بغداد واربیل وموصل وکرکوک اطرافینده وقره ـ قویونلو وآق قویونلو آدینه حکومته یئتیش ائللردن گلمیش وآیریلمیش

---

۱ ـ بیاتین اصیل معناسی" تانری" دئمکدیر.

اولالار. جالب دیرکی، بو ائللرله یاناشی، بیر "عرب" ائلی ده ساوه منطقه سینه گلیب و ساوه ده "عرب شاهسوه ن" آدینه آدلانیب و تورکله شیب، ایندی ده او عربلرده تورکی دانیشیرلار.

ساوه نین تورک ـ بغدادی شاهسوه ن ائللری نین معروف طایفالاری بولاردیلار: یارجانلو، ساتلو، قوونلو، الی‌قورتلو، موصولو، احمدلو، اینانلو کوسه‌لو، علیلو تیره سی، بهارانلو، یخه وزیراشلو، شیخلو، دولت وند، جلیلوند، کلوند، جلالوند تیره سی، کلوند "رغنی‌تیره سی" و کلوند جلال، کی موصولولارین آدلاریندان معلومدورکی موصل دن گلیبلر، البته بو گون موصل اؤزوده کرکوک کیمین عراق عرب اؤلکه سی‌نین بیات ـ تورک نشین مرکزلریندن دیر، و یاد دگیل، نتیجه‌کی فضولی‌بغدادی ده تورکلرین "بیات" قولوندان دیر.

بو ائللردن حربی‌خدمت ده و قشون حصه لرینده، بیرچوخ آدلی ـ سانلی سرـ کرده‌لر و سردارلار ظهوره گلیب و ایگید اوغلانلاری دشمنلر قارشیسیندا دؤشلرین قالخان ائله ییبلر.

ساوه تورکلری نین بیرجمعی‌ده "بیگدلی" طایفاسی‌دیرکی، بو ائلین اول شرقدن غربه یوروشو، و صورادان روم‌دا و شام‌دا اسکان اولوندوقدان، شرقه مثیل لری و بالاخره بیرقسمتی ایرانین غرب و شمال خطه لرینده ساکن اولماقلاری بیرمفصل تاریخی واردیرکی بو دا ریشرده سیغیشماز. بو طایفانین بیرقولو ـ ساوه ایلن قم شهرستان اراضی‌سینده ساکن اولوبلار و مدنیت و نجابت باخیمینداندئمک اولورکی منطقه ده مشخص دیلر، و کئچن ایام‌لاردا، قدرتلرینه، و آیری ائللره گؤره، خلقه ظلمه‌لری یئتیشمه ییب (۱).

ایرانین آدلی ـ سانلی‌طایفالاریندان مزلقانین مرغی و نوبران کندـ لرینده و مزلقانین بیات منطقه‌سینده "سامان" آدلی کندده قاجارلار و ترکمن لردن نشانه ورگه‌لر گؤرسه نیب.

کئچمیشده ساوه نین اردوقسم‌لری نین چوخ آدلیم‌فوجی فوج "خلج" ایمیش. خلج، تورکستان طایفالاری نین، (اوغوزلارین) بیریسیندن دیر، کی، اونون بارەسینده ناسخ‌التواریخ‌ده یازیلیب کی: افغانلار شام‌حدودینین مسلمان ـ لاریندان بیرجماعت دیلرکی بعضی چتینلیکلره گؤره، کؤچوب و خلج‌و کماری طایفالارینا سیغیناق اولوبلار، و افغانلار، هردن، هندسلطانلاری نین‌تعرضینه

۱ ـ چون آقای دوکتور غلامحسین بیگدلی، "بیگدلی" طایفاسی حقینده یئنی بیر تحقیقی اثر حاضرلاییرلار، بونا گؤره عزیز اوخوجولاره اختصارا معلومات وئردیک

معروف قالاندا خلجلر اولارا سیغیناق وثریبلر ،خلجلرین چوخ‌سرکرده‌لریندن هندوستاندا ،وتورکستاندا حکومت وسلطنت اثله‌ییبلر ،نتیجه‌کی علاء الدین خلج وامیرحسین، کی بوباره‌ده "روضه‌الصفا" یازمیشلی ،امیرتیمور، اؤز بؤیوک مقصدینه یئتیشیب و دونیانی آلماقدان اؤترو ،امیرحسین خانواده‌ـ سیلن وصلتی‌طلاح بیلیب واونون باجیسی‌ایله اثوله‌نیب وتورکستاندا کوره‌کنه معروف اولوب ، آنجاق امیرحسینی اؤلدوروب وخلج طایفاسی‌نین چوخ اولدوغونا گؤره اولاردان قورخوب ،اونلاری داغیدیب ،تخته‌قاپی اثله‌ییب ،وهرتیره‌نی‌بیرولایته یوللاییب . اما خلجلرین بیرطایفاسی ناسخ‌التواریخین "سهراب خلج" حالاتینده‌یازدیغی‌کیمی ،تورکستاندان کؤچوب (قاچیب) وفارس‌کورفزی نین(خلیج) شمال ساحللرینده اوتراق اثله‌ییب وقشقائی (قاشقائی ـ قاچقائی = فراری) آدلانیبدیر .

امیرتیمور، فقط امیرحسینین اؤز طایفاسینی ساوه‌یه‌یوللاییب و اوردا سکونت وثریب .عبداله‌مستوفی قاجاریه اداره‌تاریخی‌نین ۲ نجوجلدینده‌ یازیب :"۱۲۱۱ هـ ـ ق ده‌خلج فوجونون سرتیپی احمدخان سیف‌الممالک و اودا ، مزلقانین چمرم‌کندینده‌ساکن ایدی". واضافه‌اثدیرکی، احمدخان سیف‌الممالک قدیم‌افسرلرتیبیندن وحاجی‌میرزاحسین خان سپهسالارالینده تربیت‌اولانلاردان ایمیش . استنباط اولونورکی،ایراندا ساوه‌خلجلریندن آیری خلج‌فوجلرده واریمیش ،نتیجه‌کی قثیداولیلارزنجاندا ،قشقائیلر فارس‌دا ،وخلجستان اهالیسی قم‌وتفرش‌ده خلج‌دیلر .

بونثچه‌طایفا واثللردن سئوای کندلرین تورک جمعیتلری آیری کیچیک اثل ـ طایفاعنوان وآدلاری ایله ، وجزئی‌اختلافلی‌لهجه‌لرله مشخص اولورلار ولی‌عمومی‌نشانه‌لر مدنیت ودیل باره‌سینده تمام ساوه‌تورکلری آراسیندا مشترک دیر .

ساوه‌نین معاصرتاریخی‌نین جالب موضوعلاریندان بیریسی‌ده "یپرم‌خان" مشروطه‌سرداری و سلطنت مدعی‌سی اولان سالارالدوله ، محمدعلیشاهین قارداشی‌نین بیرقطعی‌محاربه‌سیدیرکی، یپرم‌خان گثجه‌لیکده توپلاری ساوه‌ـ نین "رنگرز" داغلاری اوستینه چکیب وسفده‌ده آلاقاراتلیق اولاندا سالار قوشونونو کی‌ساوه‌نین گون باتان سمتینده ، وایکی آغاجلیقینده‌و"باغشاه" و"سیلیگرد" آدلاریننده کندلرین آستیندا اردو قورموش‌ایمیش توپا باغلاییب واولاردان بیرعده‌سی‌نی قیریب وقالانی‌نی‌ده قاچیرتمیشدی .

سالارالدوله ساوه محاربه سیندن قاباق ،بیرعده کردو لرقشون باشینا ییغمیش وکوردستان وکرمانشاهان وهمدان وملایرشهرستانلارین آلاندان سورا ،ساوه نین" نوبران" و"مزلقان" کندلرینده سکیزگون اوتراق ائله یب اوردو وورموش ایمیش .

سؤلچک دئیه نلر دئیه رلرکی: "یئدیک ،ایچدیک مراد ومطلبیمیزه یئتیشدیک" بیزده بومفصل مقدمه دن سورا ،اؤزهدفیمیزه کی کهنه مزلقان ونوبران قصبه لری اولسونلار ،یئتیشدیک .

عزیز "وارلیق" مجله سینده مرغی لی تورکمن تعلیم وتورکمن محمود قیرمیزینلی فقیر، مصرقانلی اکبررزاقی،مسلم آبادلی قدسی،ساوه نین تورک شاعرلری حالاتینده اشاره ائله میشیک کی،مزلقان،ساوه نین بخشلر- یندن بیریسیدیرکی.بوآخرلرده بوبخشین بیرقصبه سی نین آدینه خاطرکی "نوبران"دیر ،داخی مزلقان بخشینه "مزلقان" دئمیرلر ،بلکه "بخش نوبران" دئییرلر ونوبران بیربؤیوک کند (قصبه)دیرکی ساوه ایلن همدان آراسیندا واقع اولوب . یاد اولونان بخشه ،سابق" مزلقان" دئیه ردیلروعلتی ده بوایمیش کی نوبرانین یخونلوقوندا بیربؤیوک کندوارکی اطلا کندین آدی مزلقان دیر و اوبخشین آدی کئچن ایامدا بوکندین آدیندن گؤتوررو- لوب دیر . چون مزلقان کندی نین جمعیتی چوخالار،اونون جوارینده بیر "- "احمدبیگ" آدینده شخص بیریئنگی قلعه وکندسالیر و اویئنگی کندآدینی "احمدبیگ قلعه سی" یا "یئنگی مزلقان" قویور . بوناگؤره قدیم کی واطی مزلقان کندی" کهنه مزلقان" آدلانیر. دئماق اولورکی ،"کهنه مزلقان" و"یئنگی مزلقان" یا "احمدبیگ قلعه سی" و" نوبران" کندلری بیر- بیرینه یاپیشیقدیلار و سالارالدوله ساوه ده یپرم خانیلن ائله دیگی آخرکی جنگندن قاباق ،سکیزگون بواوچ کندده اوتراق ائتلر. ماجرانین اطرافینده ،کهنه مزلقان کندینده بیر۸۹ یاشلی ،"طاووس هما یونفر" آدلی قادینیلن مصاحبه نده ائله دیک ، او ،تعریف ائتلردی کی سالارآتلیسی بواوچ کندده اوردو قورا جماعت بیرهفته قورخودان ائو- ائشیک لریندن قاچدیلار و "ایستیجک" داغلاریندا متفرق اولدولار ، بوقادین دئییردی سالارالدوله ومحمدعلی شاهین ایسته ینلری بوقوشمالاری سؤیلردیلر :

سالارالدوله کئدیری جنگه — یپرم آتلیسی گلیری تنگه
ال ائله گینن توپ تفنگه — شاه اوغلو سالارالدوله
سالارگلدی بوردان کئچدی — بوز بولاغلارسویون ایچدی

طاووس خانم سؤیله‌ییردی کی، سالارالدوله قشونو، ایکی‌بؤلوک اولموشدو، و طبیلچی و دؤهولچولر قشونوهیجانه‌گتیرماق ایچون طبیللری ودوهوللری دؤگوب وبیردسته‌دئیه‌ردیلر: "دورها دور محمدعلیشاه" وبیردسته جواب وئره‌ردیلر: "خیلی‌تماشا، محمدعلیشاه".

ایندی حربی اوردولاردان تانینمیش "کهنه مزلقانلی" میرزا داراب "آثم" وسیله‌سی‌ایله قورولان یوردوموزا آشاق:

بیزه‌ثابت اولوب‌کی مزلقان = مزدقان = مژدقان = مزدگان، چوخ بؤیوک، بیلیجی‌لر یئری ایمیش، نتجه‌کی اوبؤیوک بیلیجیلردن بیریسی همین میرزا داراب"آثم"دیر. میرزا داراب، شاعرلیقیندن اضافا، منطقه‌نین بؤیوک بیلیجی‌سی اولدوقونا گؤره، گله‌جک ایللرین‌حادثه‌لرینی‌قاباقدان‌درک ائله‌ییب وخلقه‌بیان ائله‌میش وا و اؤلکه‌نین یاخشی - یامانی ومهم سندلرین وایلقارنامه‌لرین یازیب - پوزماسی اونا مربوط ایمیش.

کهنه مزلقان کندینده آقای علی‌اکبرمیری وآقای حاجی باباخان غفاری بیزه میرزا داراب شرح‌حالی‌وآثاری نین تحقیقاتینده چوخ محبت و کمک ائله‌ییبلرکی‌تشکرائدیریک.

دئدیک کی‌بیز، بیر ۸۹ یاشلی"طاووس‌همایونفر"آدلی‌قادینیلان کی، اؤزو مرحوم‌میرزاداراب‌ی‌گؤروب وحتی‌اونون سؤزلریندن ده بیرتعدادی یادیندا قالیب، مصاحبه‌ائله‌دیک. طاووس‌خانم‌سؤیلردی کی، او، ۸-۹ یاشینده‌یمیش کی میرزاداراب رحمته‌گئدیب ودئماق اولورکی حدود ۸۰ ایل بوندان قاباق مرحوم‌آثم‌فوت ائله‌ییب وکهنه مزلقان کندینین قبرستانلیقینده تورپاقا باسدیریلیب وحدود ۱۳۲۰ هـ - ق ده، ومظفرالدین شاه‌عهدینده دونیادان گئدیب. طاووس‌خانم‌تعریف ائله‌دی کی، میرزاداراب، اوجابویلو، آغ‌بنیز، اوزوچکینگ، توپ سقل،کئچه‌بورکلو والی‌عصالی‌ایمیش.

مرحوم‌آثم، مجلسلرین بؤیوگو، وامرونهی ائله‌یه‌نی، وتعزیه مجلسلرینده ده، فهرست وایش‌گزدیره‌ن ایمیش ویوکسک وعالی‌احتراملاری ۱۴ معصوم شرح حالات‌وتعزیه‌لرمجالسینه قائل‌ایمیش.

میرزاداراب شعرده‌تخلصی "آثم" دیرومسلم‌آبادلی‌مرحوم‌قدسی‌ایله گئت - گل و اوتور - دورو واریمیش وبعضی مشترک داستانلارومشاعره مجلسلری بوایکی‌بؤیوک شاعره‌نسبت وئریرلر. یاشایش زمانی باتینده، قیرمیزینلی "فقیری"ایلن ده همعصرایمیش.

مرحوم میرزا داراب ،کلبه شهبازقیزی ام البنین ایله اثوله نیب و اولاردان اوچ اوغلان و بیر قیز دونیایه گلیبلرکی ،اوغلانلارین بیریسی عباس خلیلی، و، اوردو. قوللوقچوسو، وشیرازده اپمیش ،او،رقیه خانم آدلی قادینیلان زدواج اثله ییب وشیرازده دونیادن گدیب . اما رقیه خانم هنوز دیری دیر. متاسفانه بولاردان اوشاق قالماییب . مرحوم آشمین بیر اوغلو دا اکبرخلیلی ایمیش کی، تهراندا وفات اثله ییب . اوندان بیر رضا آدلی اوغلان و ایکی قیز ،بیریسی فرشته خانم وبیریسی ده شهناز خانم عمله گلیبلر. آقای رضا خلیلی یاره سینده دئییرلر کی یاخشی هوشلو- باشلی دیر،و اوزبا سینه چکیب ،گاهدان شعرده دئییر.

هله میرزا دارابین آتاسی نین و آباء و اجدادینین مشخصاتینی الده گتیرمه- میشیک . انشاء اله تفزلیکله بو مسئله میزده حل اولونا جاق ،ولی اونون اوشاقلاری کی"خلیلی" شهرتینی اوزلرینه اختیار اثله ییبلر ،نظره گلیرکی اشخاص معمولا- سجل آلان زمانی بؤیوک بابالاری نین آدینی شهرت انتخاب اثده رمیشلر ،شاید مرحوم میرزا دارابین آتاسی، یا بؤیوک باباسی نین آدی"خلیل" ایمیش.

میرزا دارابین بیر اطاق دولو خطی کتابی و اریمیش کی،کتابلار ،خانم شاهزنان میرزانین قیزی ومرحوم عبدالمحمد میرزانین کوره کنی وسیله سی ایله بونا-ونا ساتیلیب ویایلانیب و آرادان گدیب .

"آثم "نتیجه مجلس تعزیه شعرلرینی یازیب کی محلده و ازبزان ودرگزین"درجز-ین کندلرینده تعزیه خوانلارین وسیله سی ایله اجراء اولور. مرحوم میرزا دارابا منسوب تعزیه خوانلیق نسخه لریندن بیردولو میجیری (صندوقچه)آقای محمدحسن احمدبیگی مرحمت اثله ییبلرکی مطالعه و ونلارین اوستونده تحقیق اولوناجاق .

عزیز"وارلیق"مجله سی نین اوچومجو ایلینین سگیزیمجی ساییندهعاشورای حسینی یه مناسب بیر مرثیه "یاحسین" عنوانینده آثم دن منتشراثله دیک . گئنه بوحسینه عاشق اولان شاعردن حضرت امام حسین(ع)باره سینده بیر مرثیه اوخویاق:

(بوتراب تک)

عزم جهاد اثده نده حسین بوتراب تک
شیرفلک ایاقینه دوشدو تراب تک
تا ایسته دی سوار اولا فی الساعه برج قوس
جنبین ذوالجناحه آسیلدی رکاب تک
ثور وحمل دولاندیلا جدی ایله باشینا
قاوریلدی حوت واهمه سیندن کباب تک

سلطان دین چو، خانهٔ زینده دوتوب قرار
برج حمل ده منزل اشده ن آفتاب تک
گلدی کنار معرکه یه بوجلال ایلن
تکیه وئریبدی نیزه سینه بوتسراب تک
سسلندی ای جماعت یاغی تولوب مگر
جمع اولموشوز بو وادی یه فوج ذئاب تک
ای اهل کوفه من او حسینم که جبرئیل
پیوسته عطر آلیردی اوزومده گلاب تک
بیرذره نور قونا ندا اوزومه آنام بتول
رخساره گؤزیاشینی توکردی سحاب تک
ای اهل کوفه من اوحسینم که صبح وشام
جدیم امردی لبلریمی شهدناب تک
آیا بوگونکی گون نه دی تقصیریم ای گروه
یالقیزمنی آرایه آلیبسیز کلاب تک
بیرقطره سو وئرین منه چوخ یاندی لبلریم
والله جیغر توتون اوره گیمدن کباب تک
اهل وعیال خلقتی آلمیش قراریمی
شرمنده لیکدن اولموشام ای قوم آب تک
بیکس سکینه خیمه ده نی تک نوا چکر
کیم ناله یه سالیبدی ربابی رباب تک
اصغرچا لیب آنا دؤشونه بسکه دیرناقین
قاندان اولوبدو اللری گلگون خضاب تک
آتم "اگرسنین اوره گینده که یوخ یارا
جاریدی گؤزیاشین نه یه بس لعل ناب تک
آتم" سؤزلری بیری بیریندن شیریندیر، ملاحظه بویورون :

* کسر *

قدیوه هر دون که دور چرخ دوّاری کسر
گئی رضا ایله که دست قدرت باری کسر
بیرقاپینی باغلاسا حکمت، بیرین رحمت آچار
عقل کاری هاردا بو، دریای زخّاری کسر

چهرمهرتا رتا رلیلی هرلیل تار
اورسا برق تیغ شرق اشراق اول تاری کسر

خارخوار خاردن گلشنده گر گل خوارا ولور
غیرت گلچین هرگل عزت خاری کسر

ناخن انگشت ظلمی کس ، وگرنه کسمه سن
هرستم سرپنجه سین آری کسر کاری کسر

ای قلم بسدیر ،دیلین کس ،بوقلمکاری نه دیر ؟
توبه مقراضی گلنده هرقلمکاری کسر

"آثم ترکم" دئمزترکی خطا ترک ختا
عاقبت ترک ختا ، ترک خطا کاری کسر

میرزا دارابین قادینی ام البنین خانمده بیرجالب شخصیتمیش که آثمین مذهبی،ادبی واجتماعی‌حیاتی‌نین جنبینده ،اودا ،بیرسلسله خاطره‌لرده قالمالی ایشلرگوروب ،یاجالب سوزلردئییب دیر . مثلا بوسولچک :

" دیلنچی‌کی نامحرم اولماز"

نقل اولونوب بیرگون ،میرزا داراب اوده‌اگلمیشدی ،کی‌بیردیلنچی‌قاپیه گلیب پای ایستر ، ام البنین خانم باشی آچیق ،دیلنچی‌یه پای آپاریر ،میرزا بویورور :نه‌ایچون باش آچیق دیلنچی‌یه پای آپاردین ،مگراو ،نامحرم‌دگیل؟ ام البنین جوابده سویلر :کیشی‌یه باخ ا دیلنچی‌کی نامحرم‌اولماز"

مرحوم آثمین معروف‌اثرلری ،مذهبی،اخلاقی واجتماعی موضوعلارا مربوطدر واونون مخصوص علاقه‌سی حضرت امام‌حسین علیه السلامه ، شعرلریندن گورسه‌نیر .

میرزا دارابین شعرلری واثرلری باره‌سینده‌تحقیقاتی شروع ؛قلمه میشیک ساغلیق اولسا ،تذلیکه‌ا یشلریمیزین نتیجه‌سینی عزیز اوخوجولارنظرلرینه یئتیره‌ریک واونون دیوانینینی عزیز تورک ائللریمیزه تقدیم‌اقله‌ریک .

قلمدن دوشمه‌سین کی‌مرحوم داراببین "شیرخان" آدیندا بیراوغلودا وارمیش کی‌چوخ ایگیت ،گوزه‌ل وسسی‌ده یاخشی‌ایمیش که‌گنجلیک ایللریندده دونیادن کندیر . نتیجه دیرکی‌یا زیمیزین صونو "آثم"دن بیر(اولماسا)عنوانینده شعراو لسون

* اولماسا *

حشرده‌ایمن دگیل ،هرکسده‌ایمان اولماسا
یعنی هر دلده ولای شیر یزدان اولماسا

تا ،بخاری یانماسا ،جوشه سماور گلمه‌سه
چای ایله قیپ‌قرمیزی ،آپ ـ آق فنجان اولماسا
نارگیل قلیان سسی ،چینی،چبق فیسقیرقی‌سی
قارا بیق آلتینده آق توستو، نمایان اولماسا
کرسی‌اوسته سفره‌ء رنگین اگرپهن اولمایا
آق دوگو اوسه اگر قاره فسنجان اولماسا
چینی‌کاسه‌دولماسا ، سرکه‌انکبین سردیله
طاس‌کباب‌یانینده ظرف مرغ بریان اولماسا
خوان ونان اولسون، اطاق ،ایوانی اولماز ،اولماسین
چارتاق قیردیر هرائو کی مهمان اولماسا
اخیه وآخور گرکدیر ،اول ائوه ،بیل هرکشجه
نور رخسار قوناقیله چراغان اولماسا
سؤز غلط دوشدو ،یئمک ـ ائچمکله‌شاد اولماز قوناق
ائوده تا ائوصاحبی خوشروی وخندان اولماسا
یئنگی اؤلکه‌لره "کهنه‌مزلقان" فخر ائیله‌مز
کنج ویرانینده "آشم"تک سخندان اولماسا

شـــیطا ن (۱)

****

بیرنا زلی قیزا م‌من منه جا نا ن دا دئیه‌رلر
قا شـلاری کما ن ،زلفی پریشا ن دا دئیه‌رلر

صیدا ئیله‌یه‌ره م‌هرنه‌کؤنول وا ر بیئر اوزونده
عا لـمده منه اووچی دورا ن دا دئیه‌رلـــر

یا قوت دودا غیم‌وا رکی قیزیل قا ن دی دئیه‌رسن
شا عرلر اونا لـعل بدخشا ن دا دئیه‌رلــــر

هجرا نیلـن اؤلموشلره‌جا ن وا ر دودا غیمدا
لـعل لـبیمه چشمهٔ حیوا ن دا دئیه‌رلـــر

آهو با خیشیم یا ندیرا ر عا لـملری یکســـر
آهو هله‌قا لـسین ، منه جیرا ن دا دئیه‌رلر

گؤیچک یوزومو ،گول کیمی آللاه یا را دیبدیر
قیزلار یا نا غیم‌وا ر ، اونا مرجا ن دا دئیرلر

کیپریکلریمه "صف زده مژگا ن" دئییب"حا فظ "
کؤیچک چنه‌مه سیب زنخدا ن دا دئیه‌رلـــر

آدم‌لـری اول سیب زنخدا نیلـه هرگـــون
چوخ تـوولامیشا م‌من ، منه‌شیطا ن دا دئیه‌رلر

زلـفوم قا را ظلـمت ،یوزوم اون دوردگئجه‌لـیک آی
شـن قا متیمه سـرو خرا ما ن دا دئیه‌رلـــر

آغزیمدا دیشیم درّ صدف تک دوزولوبــــدور
آغ دیشـلـریمه گوهرغلطا ن دا دئیه‌رلـــر

آخرده یا نا رهجریمه هرکس اولار عا شـــق
هجرا ن غمینه آتش‌سوزا ن دا دئیـــه‌رلـــر

هرکیم گؤروب عشقیم بیولـونو ، بخته‌ور اولـموش
عا قلـلـر اونا بی‌سرو سا ما ن دا دئیه‌رلـــر

(حا مد) سـنه عشقین اودو ، گلـزا ر اولاجا قدیر
نمرود اودونا ، خلـق ، گولـوستا ن دا دئیرلر

۱ـ بوغزل استا دحا مدین تورک دیلیـنده قوشدوغو اوچونجوغزل دیر.

"حق ایله باطلین مبارزه جبهه‌لرینده اسلام
ساواشچیلارینین غلبه‌سی اعتصام بحبل الله
سایه‌سینده دیر." امام خمینی

*(وحدت هفته‌سی) *

واعتصموا بحبل الله جمیعا ولاتفرقوا ...

شانلی پیغمبریمیزین مبارک میلادی مناسبتی ایله بوتون مسلمان امتی آراسیندا بیرلیک وقاردا شلیق مفهومو اوستونده دایانمالی، ودریندن دوشونمه لی ییک . قرآن شریفده بوخاریدا باش قسمینی تیمّناً نقل ائتدیگیمیز آیه ده ،مفسّرلرین قولونا گؤره ذات باریتعالی مثال اولاراق ،اوس وخزرجین یوزا یگیرمی ایل مدّتی ،گون به گون آرتان ،عداوت ودوشمنلیگینه اشارت بویوروب ،نهایت انتباه وعبرت مداری اولاراق اسلام دینینه مشرّف اولدوقدان صونرا ، اونلارین آراسیندا کی عداوتین گؤتورولدوگونوبیان بویورور ، و دوا ملا" سیز ،اوددان اولان خندقین(جهنمین) قیراغیندا ایدینیز و، اؤلن ساعتده اوخندقه دوشه جک ایدینیز . بؤیوک تانری (الله تعالی) سیزی اوندان خلاص ائله دی . هابئله بؤیوک تانری اؤز آیاتینی سیزه بیان ائده‌ر شایدکی سیز هدایت تاپاسینیز ، و هدایتده ثابت قدم اولاسینیز." (تفسیرالبیان شیخ الاسلام محمدحسن مولی‌زاده شکوی . جلد اول صحیفه ۱۲۱) آیه شریفه عیناً بئله دیر: "وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَلاتَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْكُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَاناً وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "

ایکی مسلمان قوم آراسیندا تؤره‌دیلن نفاق وعداوتین مع الاسف دفعه‌لرجه منحوس مثاللرینی تاریخ گؤسته‌ریبدیر .شیعه ـ سنّی دعواسی ،فارس ـ تورک اختلافی بوقبیلدن دیر. زمانیمیزدا ،بوعداوتلرین کؤکو (ریشه‌سی)گاه جهالت وقانمازلیق ولاکن اکثریّاً استیلاچیلیق و، اؤز قومونو اوبیرقوملاردان اوستون گؤرمک ، یا خود" شووینیزم" دیر. بوداخلی علّتلرین یانیندا ،بیرده مسلمانلاری قدرتلی ومتحد گؤرمک ایسته‌مه‌ین خارجی اسلام دشمنلری ده واردیر.

بیزیم اضطرابلی کئچمیشیمیزده ، جهالتیمیز اوزوندن ،کیچیک اختلافلار وطبیعی فرقلر ال ایله بؤیودولوب ،وقاردا شلار آراسیندا "إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ " بویوروغونا رغماً دوشمنلیک ونفاق تؤره‌دمیشدی .بو اختلافی آرتیرماقدا

شوونیزمین ده چوخ بؤیوک پایی واردیر . شوونیزم ، اؤزونو یوخاریلاردا ،
و . اؤزگه‌لرینی چوخ آشاغیلاردا گؤرمک دیر ، استکبا ردیر ، شیطانین عملی‌دیر .
تأسف کی ، اسلام قارداشلیغی یئرینه بیزی ازدیلر . مسلمان امّتی ایچینـــــده
مختلف قوملارین وارلیغینی قرآن کریم‌ده بویورولدوغو وجهیله تانیماق ، و
بیر ـ بیرلریله دوستجا یاشاماغین عوضینه ، گؤزلرینی الله‌تعالی‌نیـــــن
آیت‌لرینه یومدولار ، و بو الٰهی سؤزلری اشیدمه‌دیلر :

"یَا اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَاُنْثٰی وَجَعَلْنَاکُمْ شُعُوباً وَقَبَائِـــلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰیکُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِیمٌ خَبِیـــرٌ"

بو مبارک آیه‌نین درین معنا وشرحینی (کتاب کشف الحقایق عن نکـت الایات والدقایق) ین مؤلّفی مرحوم القاضی میرمحمدکریم بن میرجعفرالعلوی الحسینی الموسوی نین قلمیندن اوخویاق ، آدی کئچن عالم ، مذکور اثرین اوچونجو جلدینین ۲۹۱ نجی صحیفه‌سینده عیناً بئله یازیر :

"ای انسان طایفه‌سی ، درحقیقت سیزی بیر مذکّر ـ آدم ـ وبیر مؤنّث ـ حوّا دان خلق ائتدیک . نسب‌ده هامینیز برابرسینیز . بیری ـ بیرینه تفاخر ائتمک جائزدگیلدیر . اوندان سونرا همینکه کثرت تاپدینیز ، سیزی طایفه‌لر وقبیله‌لر قرار وئردیک تا اینکه بیری ـ بیرینی تانی‌ییب ، معاشرت ائدیب ، محتاج اولدوغونوز امرلری بیر ـ بیری نین اعانه‌سیله اتمامه یئتیره‌سینیز . پس نسبه فخر ائله‌یه بیلمزسینیز ، ونسب ایله سیزدن اؤترو هئچ بیر کرامت یوخدور . درحقیقت سیزین عزیز ومکرّم اولانلارینیز الله‌تعالی یانیندا متقی اولانلارینیزدیر . درحقیقت الله‌تعالی قلبلرده‌کی تقوی لارا عالم وخبردا ردیر ."

بوتون بو مبارک دستورلارین یئرینه ، بیزیم وارلیغیمیزی انکار ائتدیلر . ومستکبرلر ، دیلیمیز ، وبیزه‌خاص فرهنگ ، عادتلریمیز اوزوندن بیزه پیس ـ پیس لقبلر تاخدیلار ، تحقیر ائله‌دیلر ، و زورایله بیزی فارسلاشدیرماق ایسته‌دیلر . دینی کتابیمیز قرآن کریم ، بو باره‌ده بیزی تحقیر ائده‌نلره ، بیزه مسخره لقب وئره‌نلر باره‌ده باخین نه بویورور :

"یَا اَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا یَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰی اَنْ یَکُونُوا خَیْراً مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسٰی اَنْ یَکُنَّ خَیْراً مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَکُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِیمَانِ وَمَنْ لَمْ یَتُبْ فَاُولٰئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ "

یئنه عینی (همان) کتابدان بو شریف آیه‌نین ترجمه وشرحینی یازیریق :

"ای ایمان گتیره‌نلر ، هئچ بیر کیشی طایفه‌سی ملاحده کیشی طایفه‌سینه مســـخره

واستهزاء ائتمه‌سین، اولابیلرکه اونلار، استهزاء ائده‌نلردن یاخشی شخصلر اولسونلار، سیز اونلارا عالم دگیلسینیز، الله تعالی عالم‌دیر، وهئچ بیر عورت طایفه‌سی ده علاحده عورت طایفه‌سینه مسخره واستهزاء ائتمه‌سین، اولا بیلرکه، اونلار استهزاء ائده‌نلردن یاخشی اولسونلار. نفسینیز منزله‌سینده‌ اولان مؤمنلره طعن ووروب عیب توتمایین، قبیح‌لقبلرله بیری ـ بیرینیزی چاغیرمایین، ایمان گتیره‌ندن صونرا بئله قبیح‌عمللر سببینه فاسق اولوب فسق آدینی‌قازانماق نه‌یامان قبیح شئی‌دیر ـ یعنی‌بیر ـ بیرینه مسخره واستهزاء ائدسب قبیح لقبلرله یاد ائتمک، شخصین فسقینه باعث اولور ـ هربیرشخصیکه بئله قبیح‌عمللردن توبه ائتله‌مه‌یه، البته اونلار ظالم شخصلردیرلر. (صحیفه ۴۸۹)

فردین فردی قبیح‌لقبلرله چاغیرماسی‌فسق صاییلیرکن بیرده "مستوفی"ـ لرین بیرقومی‌آنجاق اؤزونه‌یاراشان لقبلرله چاغیرماسی‌ بوتون بیر فرهنگی ـ استعماری ـ استکباری سیستمین بئله‌بیر بونؤوره اوستونده قورولماسی‌دئمک فسقلرین ان بؤیوکودور.

حمد اولسون، انقلابیمیز بوظلم واستیلایه صون وئردی والله تعالی‌نین بویوردوغو اولدو. آرتیق بیزه دیلیمیزی، وارلیغیمیزی، دانماغیمیز اوچون‌بهتان آتانلار سوسدولار. بیزیم ایسته‌دیگیمیز الله تعالی‌نین یوخاری دا ذکراشدیلن آیه‌ٔ شریفه‌ده‌ده بویوردوغوکیمی اؤز وارلیغیمیزی باشقا مسلمان قوم‌وملت‌لره‌تانیتماق واونلارین حق و وارلیقلارینی تانیماق مبارک دینیمیزاسلامین اعتلاسی‌اوچون، گؤزه‌ل وطنیمیزایرانین تمامیت و حدودلاری ایچریسینده‌تام‌بیراتحادو قارداشلیق حسی ایله‌دیگر قوم لار یعنی فارسلار، کوردلر، عربلر، بلوچلارلا برابریاشاماق والله تعالی‌نین بویوردوغو وجهیله‌ال ـ اله‌وئرمک ودینیمیزه‌و، وطنیمیزه‌خدمت ائتمک و انسانی وظیفه‌لریمیزی یئرینه یئتیرمک دیر.

اگر اؤزائلیمیزی، دیلیمیزی، یوردوموزو، دانماییب و، اؤزوموز اولماق ایسته‌ییرسک سه، بونو بیزه‌عیب وقصور صایماق خطادیر. نتیجه‌کی "اصول کافی" ده‌کتاب الایمان والکفر، باب الانتفاء دا، امام جعفرصادق علیه‌السلام حضرتلریندن روایتاً بئله‌یازیلمیشدیر:

"کَفَرَبِاللّهِ مَن تَبَرّا مِنْ نَسَبٍ وَاِن دَقّ" یعنی" نسبیندن ـ ولوآشاغی بیرنسب ده اولسا ـ تبرا وبیزارلیق ائده‌ن آدام کافراولوبدور"

خلاصه ،وظیفه میز ،سنّی ،شیعه ،تورک ،فارس ، عرب ، کورد وسایره فرقی گؤزلـه مه ییب ،وبیر ـ بیریمیزین شخصیت و هویتینی تحقیروا نکارائله مه ـ ییب ، اسلام قایدالاریما گؤره حقیقی قارداشلارکیمی‌یاشاماقدیر .

اللهـا شکر ،"شوویست‌لر"ین نقشه‌لری وتبلیغلری وبیزی محوائتمک اوچون سعی‌لری هئچه چیخدی ،بیرده نفاق یئرینه اتفاق قوراق ،بیر ـ بیر ـ یمیزه حرمت ائده‌ک ،ویئر ـ بیریمیزی سئوه‌ک "اَلحَمدُلِلّه اَلّذی نَجّانا مِنَ القَوْمِ الظّالِمینَ "

" وارلیق "

عاشق علی‌عسگر

آجی‌آش

****

چای وارکی‌دریندیر دریالارکیمـی چای وارکی سیسقادیر ،او ،چوخ دیازدیر
انسان ذوقلری سایسیز ، مختلف اوره‌گه یاتانی آنجاق چوخ آزدیر

حیاتا باخیشلار ،آیری آیری دیر کیم‌کیمی به‌یه‌نیر ، یابه‌به‌نمه‌ییر
بیری نین گؤزلری یئرده دیرمدام بیری نین خیالی گؤیده‌ن ائنمه‌ییر

باخیرسان ،گئده‌رکن آغیرلیق ائدیر کیمی‌نین آیاغی ، کیمی‌نین باشی
بیری نین شیرین دیر یاوان چؤرگی بیری نین زه‌هردن آجی‌دیر آشی

اخبار

خیرآلدیغیمیزا گؤره باکی دانشگاه هیندا، ایرانداکی ترکی مطبوعاتینی اوخوتماق ایچون بیرکورس (تدریس‌دوره‌سی) آچیلمیشدیر . بومهم خبری سئوینجله تارشیلادیغیمیز حالدا مطبوعاتیمیزین تئزلیکله انکشافینی وسویه‌سی‌نین یوکسلمه سینی‌آرزوائدیریک.

۲- گلین تورکجه دانیشاق - بیائید ترکی حرف بزنیم .

شیوهٔ یادگرفتن بدون زحمت زبان ترکی: کتاب تعلیم ترکی همراه نوارهای مکالمه ترکی - فارسی تألیف خانم **ثمینه باغچه‌بان** ازچاپ خارج شد . خواستاران یاد گرفتن ترکی میتوانند باتهیه این کتاب ونوارها در مدت کمی بدون زحمت زبان ترکی را یاد بگیرند وبآن صحبت کنند . این کتاب و نوارها شامل سه قسمت است : یکی قسمت محاوره‌ای که احتیاجات روزانه مردم وحرفه‌های مختلف (پزشکی وسایر صنف‌ها) را با زبان ساده یاد میدهد . قسمت دوم مربوط بدستورزبان ترکی است. درقسمت سوم هم نمونه‌هائی ازادبیات آذربایجان داده شده است.

محل فروش وسفارش : کتابسرا. خیابان ولی عصر بالاتر از عباس آباد کوی دل‌افروز شماره ۵ تلفن : ۶۲۹۲۹۷-۶۲۷۸۱۹

انتشارات فرزانه ، روبروی دانشگاه .